

ARNAU DE TORROJA:
UN CATALÀ MESTRE MAJOR
DE L'ORDE DEL TEMPLE
(1118/1120?-1184)

DISCURS LLEGIT EL DIA 19 DE DESEMBRE DE 2006
EN L'ACTE DE RECEPCIÓ PÚBLICA DE

JOSEP M. SANS I TRAVÉ

a la

REIAL ACADÈMIA DE BONES LLETRES
DE BARCELONA

i contestació de l'Acadèmic Numerari

Mn. ANTONI PLADEVALL I FONT

Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona
2006

ARNAU DE TORROJA:
UN CATALÀ MESTRE MAJOR
DE L'ORDE DEL TEMPLE
(1118/1120?-1184)

DISCURS LLEGIT EL DIA 19 DE DESEMBRE DE 2006
EN L'ACTE DE RECEPCIÓ PÚBLICA DE

JOSEP M. SANS I TRAVÉ

a la

REIAL ACADÈMIA DE BONES LLETRES
DE BARCELONA

i contestació de l'Acadèmic Numerari

Mn. ANTONI PLADEVALL I FONT

Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona
Barcelona
2006

© Josep M. Sans i Travé

© del discurs de contestació: Mn. Antoni Pladevall i Font

© d'aquesta edició: Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona

Bisbe Caçador, 3 - 08002 Barcelona

bones-lletres@scrlcnet.es

i Pagès Editors, SL

Sant Salvador, 8 - 25005 Lleida

ed.pages.editors@cambrascat.es

Primera edició: desembre de 2006

ISBN: 84-9779-464-8

Dipòsit legal: L-1.494-2006

Imprès a Arts Gràfiques Bobalà, SL

Excm. Senyor
Il·lustres Senyores i senyors Acadèmics,
Senyores i Senyors:

Són tres els sentiments que en aquest moment alberga el meu ànim: el primer, d'agraïment a tots vostès per haver-me concedit l'honor de seure al seu costat en aquesta Acadèmia, prestigida des de fa més de tres centúries per la pertinença de personalitats destacades de la vida cultural i intel·lectual del nostre país. El cas que jo també hi pugui participar és més aviat degut a la benevolença de vostès que generosament m'hi han acollit, que no pas mèrit de la meua valúia personal.

El segon sentiment, potser excessivament agosarat per part meua, respon al fet de trobar-me entremig de persones especialment admirades i estimades, moltes de les quals considero també amigues, i amb algunes de les quals, fins i tot, mantinc aquells llaços, espirituals i indelebles, de deixeble. És una marca misteriosa que portem els que, a més del magisteri docent, vam ser afavorits amb la seva amistat. Em refereixo concretament als acadèmics professors Josep Maria Font Rius, Manel Riu, Joan Vilà i Valentí, Frederic Udina, Antoni M. Badia Margarit i Manel Mundó. Per altres, tot i no haver-ne estat deixeble, tinc un profund sentiment de respecte per la seva obra cultural que, d'alguna manera, a través del seu coneixement, ha ajudat a la formació del qui els parla. Em refereixo als professors Martí de Riquer, Antoni Vilanova i Joaquim Molas. Finalment, amb altres m'uneix una relació d'amistat derivada de la companyonia i forjada al llarg de molts anys de tasques o col·laboracions comunes: esmento els professors Pere Molas, Eulàlia Duran, Marc Mayer, Pere Villalba, José Enrique Ruiz Domènec i Antoni Pladevall.

Si miro, però, enrere, en un passat no gaire llunyà em trobo també amb mestres i amics que havien format part d'aquesta institució, com ara el malaguanyat Eudald Solà, amb qui vaig compartir grans il·lusions i molta dedicació en la primera Conselleria de Cultura de la Generalitat estatutària. I també el pare Agustí Altisent, el monjo savi de Poblet, de qui tant vaig aprendre sobre la Catalunya del segle XII en mantes tardes de col·loqui intel·lectual sota els arcs gòtics del cenobi cistercenc. Si la meua mirada s'allunya més en el temps, em ve al record d'aquell gran investigador que fou Josep Maria Madurell i Marimon, membre també d'aquesta Acadèmia, de qui m'honoro de ser deixeble en el camp de l'arxivística. Sota el seu mestratge humil, generós i serè a l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona vaig aprendre a submergir-me en l'àrida i a vegades ben intricada escriptura dels documents notariaus que com cap altra font reflecteixen la societat barcelonina, i sovint catalana, a través de la història. El senyor Madurell i el senyor Raimon Noguera, aleshores responsable de l'esmentat arxiu, tingueren una influència cabdal en la meua dedicació als arxius i l'arxivística, que s'afegí a l'altre camí, que ja havia iniciat, de la docència universitària i la recerca històrica aconduït pel meu mestre, el professor Emilio Sáez.

I el tercer sentiment és d'una doble perplexitat pel fet que vinc a ocupar en aquesta Acadèmia precisament el lloc de l'eminent professor José Manuel Blecuà, de qui vaig tenir l'honor i la gran sort d'ésser alumne i de qui servo un record gratíssim dels meus anys de formació universitària. Recordo la famosa aula 13, de la planta baixa del pati de Lletres del vell edifici de la Universitat de Barcelona, on en els cursos de comuns d'aleshores el professor Blecuà impartia els ensenyaments de literatura castellana. Era aquella l'aula de la llibertat on s'escoltava a tota persona que tenia quelcom d'interessant per comunicar: aquí feien cap els representants del sindicat democràtic, que ens explicaven als més joves la necessitat d'organitzar-nos d'una manera diferent del que proposaven els òrgans universitaris; aquí escoltàvem les arengues dels nostres companys o els parlaments dels representants dels obrers; aquí elegíem els nostres delegats, i aquí decidíem democràticament, gairebé sempre per aclamació, i com a colofó de les assemblees, les vagues que tant van proliferar a final dels anys seixanta. A redós d'aquesta aula, també, anava germinant en

els nostres cors joves i plens d'il·lusions la llavor del propòsit d'afrontar el futur d'una manera diferent de com era aleshores el nostre present. Aquesta aula 13, però, em porta un altre record indeleble: les classes que hi impartia el doctor Blecua.

Recordo quan arribava a l'aula el professor, vestit impecablement, amb l'americana i la corbata, ben pentinat, amb el seu aspecte d'aristòcrata o, si voleu, de senador dels d'abans. En pujar a la tarima, s'apagaven automàticament el murmuris dels presents i la xerradissa s'estrncava. El doctor Blecua, com cada dia, posava la seva mà a l'audífon de la seva oïda dreta per regular-ne la intensitat apropiada i començava la classe, mentre sovint encara entraven a l'aula alguns estudiants procedents d'altres cursos o bé d'altres carreres que no volien perdre els ensenyaments del mestre. Els alumnes apilonats en els bancs esglaonats de la *gran estança* escoltaven amb silenci reverencial les exposicions del mestre que parlava, certament, de literatura, però, sobretot, de cultura i de vida. Cada classe seva era una lliçó magistral, amb una exposició clara i precisa, que els assistents escoltàvem amb plaer i fruïció. No només quan parlava del *Cantar del mío Cid* o dels romaços castellans, de tots els quals en recitava estrofes i conjunts de versos, o dels grans autors de l'Edat d'Or de la literatura espanyola —era el més gran coneixedor i especialista d'aquesta època— sinó també quan s'endinsava en les anàlisis d'autors més propers a nosaltres com ara Jorge Guillén.

No estranya, doncs, que la seva docència, la seva vastíssima cultura i el seu especial encant en transmetre els seus coneixements, moguessin entre els seus oients vocacions cap a la literatura hispànica. Aquí hi seuen precisament deixebles del doctor Blecua que podrien confirmar el que acabo de dir.

Comprendran, doncs, tots vostès la meua perplexitat a l'hora de substituir aquest mestre i mestre de mestres en la cadira d'aquesta Acadèmia.

José Manuel Blecua va néixer a Alcolea del Cinca, a l'actual província d'Osca, l'any 1913, i va morir a la ciutat de Barcelona el 8 de març del 2003, havent assolit els noranta anys d'edat, que ultrapassà en dos mesos. Estudià el batxillerat a l'Institut de Sant Tomàs d'Aquino de Saragossa i a la universitat d'aquesta ciutat seguí les carreres de Dret i de

Filosofia i Lletres, matèria aquesta darrera en la qual es va doctorar amb l'edició i l'estudi del *Cancionero de 1628*, que es conserva a la Biblioteca Universitària de Saragossa —pel qual obtingué el Premi Extraordinari— i que el 1945 publicà el CSIC a Madrid. L'estiu de 1934 assistí als cursos de la Universitat Internacional de Santander, on va conèixer a Pedro Salinas, Jorge Guillén, Gerardo Diego i Federico García Lorca, entre d'altres.

L'any següent, als vint-i-dos anys, guanyava les oposicions a càtedra d'institut de batxillerat, i iniciava l'exercici de la docència a l'institut de Cuevas del Almanzora, a Almeria, per passar després als instituts de Valladolid i Goya de Saragossa, on entre els seus alumnes destaquen els homes de lletres Fernando Lázaro Carreter i Manuel Alvar, entre d'altres. Al cap de vint anys de dedicació als batxillers, guanyà el 1959 la càtedra de Llengua i Literatura Espanyoles de la Universitat de Barcelona, on ensenyà fins a la seva jubilació i després com a emèrit pràcticament fins al seu traspàs.

Durant els tres anys de guerra (1936-1939) serví com a soldat de Sanitat. El 1938 va contraure matrimoni amb Irene Perdices Yangüela, amb qui va tenir dos fills, José Manuel, nascut el 1939, i Alberto, que va néixer l'any 1941. Ambdós han seguit les petges del seu pare i avui també ambdós són membres d'aquesta corporació.

Tot i les circumstàncies difícils del període bèl·lic, Blecua va publicar l'any 1938 el seu primer treball erudit: l'edició del *Libro Infindo* i el *Tratado de la Asunción de la Virgen*, de l'infant Don Juan Manuel, a la prestigiosa revista *Universidad*, que editava la Universitat de Saragossa. L'estudi que precedeix ambdues edicions, així com les notes del text, presagiaven ja la fusta del futur gran investigador.

Per aquest temps Blecua inicia també la seva col·laboració amb la col·lecció Biblioteca Clásica Ebro, fundada per ell mateix, que havia de marcar un segon aspecte de la seva figura cultural: la difusió dels clàssics castellans als estudiants, especialment als de batxillerat. L'any 1939 sortien els seus llibres sobre la poesia lírica de Lope de Vega i de Góngora, l'any següent publicava dins la mateixa col·lecció una antologia de poesia romàntica, en dos volums, i les *Generaciones y semblanzas* de F. Pérez de Guzmán. El 1941 editava en la mateixa col·lecció *El caballero de Olmedo*, de Lope de Vega, i una selecció de les poesies de Garcilaso

de la Vega. Fins l'any 1946, publicà encara dins la mateixa col·lecció *Peribáñez y el comendador de Ocaña*, de Lope de Vega, *Pasos*, de Lope de Rueda, *Entremeses*, de Quiñones de Benavente, *Poesías Completas y otras páginas*, de San Juan de la Cruz, i una selecció de textos dels escriptors costumistes que va veure la llum el 1947.

La seva passió per l'edició de textos, molts dels quals fruit de les hores de lectura de manuscrits a la Biblioteca Nacional de Madrid, la mantingué fins als darrers anys de la seva vida. En aquest sentit edità textos, plegats d'erudició crítica, des del període medieval, passant pel Segle d'Or, fins a la generació del 27, sense descurar el segle XIX. El 1943 editava *El Laberinto de Fortuna* o *Las Trescientas* de Juan de Mena i entre el 1981 i 1983 les *Obras completas* de don Juan Manuel, precedides de diversos estudis anteriors i edicions parcials, com ara la del *Conde Lucanor*, el 1969 i el 1971. Entre els autors de l'Edat d'Or de la literatura espanyola destaquen les edicions de l'*Obra poética*, de Francisco de Quevedo, publicada en quatre volums, entre 1969 i 1981, diverses obres de Lope de Vega, *La poesía completa* i el *Cantar de los Cantares de Salomón*, de fray Luis de León, editats respectivament el 1990 i el 1994, l'estudi titulat *La poesía lírica de Cervantes*, editat el 1947, a banda d'altres treballs dedicats al tema cervantí, l'edició en dos toms de l'*Obra poética* de Fernando de Herrera, publicada el 1975, i diversos estudis sobre Góngora que aporten noves dades sobre la vida i obra del poeta.

Blecua, d'altra banda, tingué un interès especial pels autors de la seva terra. El seu aragonisme donà com a fruit primerenc l'edició del *Cancionero de 1628*, publicat com hem esmentat el 1945, i un altre cançonero d'origen aragonès que va veure la llum l'any següent amb el títol de *Poesías varias de grandes ingenios españoles recogidas por Ioseph Alfay*. Destaquen, però, especialment els treballs dedicats als Argensola, dels quals publicà en dos volums els anys 1950 i 1951 les *Rimas de Lupercio y Bartolomé L. de Argensola*, que reedità separatament, les de Lupercio el 1972, i les de Bartolomé Leonardo el 1974, i a Baltasar Gracián.

Blecua, finalment, no s'endinsà només en la literatura del segle pretèrit i llunyans, sinó que les seves anàlisis literàries s'ampliaren a autors més propers, com ara Augusto Ferrer, de qui edità l'any 1955 *La Soledad*, Pereda o Unamuno. La seva atenció, però, es fixà sobretot

en dos poetes de la generació del 27: Pedro Salinas i Jorge Guillén. Del primer cal esmentar *Una charla con Pedro Salinas*, publicada el 1951, i del segon el llibre escrit en col·laboració amb Ricardo Gullón titulat *La poesía de Jorge Guillén* (1949), una *Antología*, editada el 1970, i una edició anotada del seu *Cántico*, publicada el mateix any.

La seva llarguíssima producció intel·lectual va ser premiada amb la concessió de diversos reconeixements nacionals, estatals i estrangers: el 1983 el Govern de la Generalitat li atorgà la Creu de Sant Jordi; el 1986 li fou concedit pel Govern d'Aragó el Premi Aragó a les Lletres; el 1993 va obtenir el VII Premi Internacional Menéndez y Pelayo "pel seu esforç i talent excepcionals per rescatar la poesia espanyola, especialment la del Segle d'Or, així com pel seu rigor i la seva exigent sobrietat en editar Quevedo, Herrera, els Argensola i molts d'altres. A l'institut i a la universitat ha estat mestre d'estudiosos i ha ensenyat els estudiants a estimar la literatura".

Així mateix, a banda de la nostra institució, d'altres acadèmies tingueren l'honor d'acollir-lo en el seu si, com ara la Real Academia Española de la Lengua, de la qual en fou Acadèmic d'Honor, i la Hispanic Society of America, de Nova York, de la qual era membre. També diverses universitats el distingiren amb el doctorat "Honoris Causa", entre les quals les de Saragossa i de Montpeller.

L'estimació del món universitari pel professor Blecua restà ben palesa amb la concurrència d'assistents a l'acte acadèmic organitzat per la Universitat de Barcelona el 22 d'abril de 2003. L'Aula Magna del vell edifici universitari s'omplí de gom a gom d'exalumnes, alguns dels quals companys universitaris de claustre, i d'altres catedràtics i professors de secundària, sobre tots els quals havia exercit el seu mestratge.

D'aquest mestre excepcional que fou José Manuel Blecua voldria compendiar la seva personalitat per acabar aquesta breu referència manllevant les paraules que li va dedicar Salvador Espriu quan li fou atorgada la Creu de Sant Jordi de la Generalitat de Catalunya: "El seu tracte personal és exquisit. El seu gust literari, inefable. La seva comprensió, il·limitada. La seva tolerància, exemplar". Només hi afegiria: el seu mestratge, excel·lent i perdurable.

FRA ARNAU DE TORROJA,
MESTRE DEL TEMPLE A CATALUNYA (1166-1181)
I MESTRE MAJOR DE L'ORDE
(1181-30 DE SETEMBRE DE 1184)

Introducció

Com a tema d'aquesta exposició pública m'ha semblat adient escollir per a tots l'esbós biogràfic d'un personatge molt llunyà a nosaltres en el temps, que visqué de ple bona part del segle XII. Es tracta d'un frare de l'orde del Temple, fill de Solsona, d'una família de molt de prestigi, els Torroja, que després de desenvolupar primer una activitat militar i política al costat del comte Ramon Berenguer IV i del comte-rei Alfons I, i havent exercit com a responsable provincial de l'esmentat orde en els comtats catalans, la Provença i regnes d'Aragó i Navarra, es va traslladar a Jerusalem, cridat pels seus germans en religió, per lluitar contra el gran cabdill kurd Saladí el qual, en poc temps, a partir de 1171, havia ocupat Egipte i abolit el califat fatimita, i el 1174 s'havia apoderat de Síria i també de bona part de Mesopotàmia. Foren uns anys molt difícils per a la supervivència del regne llatí de Jerusalem i també per als templers, els seus més intrèpids defensors. Després de la mort d'Arnau de Torroja, precisament, Saladí ocupà Jerusalem el 1187 i gairebé tota Terra Santa. Fou en aquestes circumstàncies que el frare solsoní, amb experiència de campanyes militars a Tortosa i a Lleida, fou elegit com a mestre major de l'orde del Temple, càrrec que exercí entre 1181 i 1184. Es tracta, per tant, d'un català universal de la seva època, emmarcat cronològicament entre la segona i la tercera croada. De la seva activitat tenim una considerable constància documental en els arxius del nostre país, mentre que la seva presència a Orient la testimonien les cròniques que es redactaren a Terra Santa, sigui per historiadors occidentals o bé també per cronistes islàmics.

M'he decantat, en primer lloc, per aquest personatge, conegut naturalment per la historiografia, per reivindicar-ne la seva catalanitat.

Molt sovint en la relació de mestres majors del Temple Arnau de Torroja, el novè màxim responsable de l'orde, apareix batejat amb el nom afrancesat d'*Arnaut de Tour-roke*, per definir el seu origen francès o provençal, com si la gran epopeia de les Croades hagués tingut només un caràcter marcadament francès, o centreeuropeu si es vol, obviant la participació d'altres territoris cristians occidentals. El segon motiu de la meua elecció, a banda del meu interès investigador per l'orde del Temple en general i del nostre país en particular, rau en la convicció de l'especial valor i creixent interès social per la biografia. Les biografies, al mateix temps que ens atansen un personatge, ens ofereixen també una visió del marc general i particular en què es desenvolupa la seva existència, tot propiciant el coneixement del temps coetani, perquè tota vida humana s'insereix en uns espais i segments cronològics concrets, en una paraula, en una societat d'una determinada època. De fet, la biografia ha estat un dels fonaments de la nostra literatura, bo i evolucionant des de posicionaments de servei a intencions religioses, filosòfiques o polítiques fins a descripcions més psicològiques i, a vegades, fins i tot excessivament subjectives, desfigurant així els propis personatges que, per aconseguir una major difusió social, han estat objecte de biografies novel·lades. Tot i això, però, la societat actual manté un gust especial per la història de personatges, actuals o llunyans en el temps, convençuda que a través del coneixement de la persona arribarà a entendre també la seva època. És en resposta a aquesta pretensió, doncs, que els ofereixo el present esbós biogràfic de fra Arnau de Torroja.

1. Estat de la qüestió. Historiografia

Malgrat que els Torroja representen una de les nissagues més importants del Principat, amb una intervenció pública destacada en els destins del nostre país al llarg principalment de tot el segle XII, no han atret especialment l'interès dels historiadors. Només Mn. Domingo Costa i Bofarull s'hi refereix marginalment en la seva obra *Memorias de la ciudad de Solsona y su iglesia*, on dedica un capítol als Torroja com a senyors de Solsona i un altre al fundador del llinatge, Ecard Miró, i

als seus immediats successors.¹ A final de la dècada dels anys vuitanta del segle passat aquesta noble família fou també objecte d'alguns dels treballs del doctor Antoni Llorens, el qual li dedicà, d'una banda, una considerable extensió en la seva monografia sobre la ciutat de Solsona,² i, de l'altra, analitzà el paper específic en el camp polític i militar que els Torroja tingueren al costat de Ramon Berenguer IV.³ En tots aquests estudis, ni que sigui de passada, es troben notícies esparses i informació sobre fra Arnau de Torroja que, atesa la visió general dels esmentats autors, no permeten un coneixement suficientment ampli d'aquest personatge, probablement un dels més egregis d'aquesta nissaga si tenim present el seu abast internacional com a mestre del Temple. Una síntesi biogràfica hom la pot trobar a l'obra de Marie-Luise Bulst-Thiele sobre els mestres majors del Temple, publicada en alemany el 1974, on es dediquen set pàgines a glossar la figura de fra Arnau de Torroja, novè mestre major d'aquest orde.⁴

No cal dir que sobre aquest personatge, precisament per la seva actuació al nostre país com a mestre provincial de l'orde del Temple a Provença i Catalunya entre els anys 1164 i 1181, es troben referències en totes aquelles obres relatives als templers catalans durant la segona meitat del segle XII, sigui en treballs cenyits a comandes concretes,⁵

1. Domingo COSTA I BAFARULL, *Memorias de la ciudad de Solsona y su iglesia*, Barcelona, 1959, dos vols.

2. Antoni LLORENS I SOLÉ, *Solsona i el Solsonès en la Història de Catalunya. Volum I*, Lleida, 1986, *Volum II*, Lleida, 1987.

3. Antoni LLORENS I SOLÉ, "La valuosa ajuda, bèl·lica i diplomàtica, prestada al comte de Barcelona, Ramon Berenguer IV, pels Torroja, senyors del castell de Solsona", *Medievalia*, 8 (1988). *Estudios dedicados al profesor Frederic Udina i Martorell*, pàgs. 253-263.

4. Marie-Luise BULST-THIELE, *Sacrae Domus Militiae Templi Hierosolymitani Magistri. Untersuchungen zur Geschichte des Templeordens 1118/19-1314*, Göttingen, 1974, pàgs. 99-105.

5. Joaquim MIRET I SANS, *Cartoral dels Templers de les Comandes de Gardeny y Barbens*, Barcelona, 1899; Josep Maria SANS I TRAVÉ, "El Rourell, una preceptoria del Temple al Camp de Tarragona (1162?-1248)", *Bulleti Arqueològic* fasc. 113-40 (1976-1977), pàgs. 133-201; Josep Maria SANS I TRAVÉ, "Alguns aspectes de l'establiment dels templers a Catalunya: Barberà", *Quaderns d'Història Tarraconense*, 1 (1977), pàgs. 9-59; Josep Maria SANS I TRAVÉ, "La Comanda de Vallfogona de Riucorb. Primera part: la creació i formació del patrimoni (segles XII i XIII)", *Quaderns d'Història Tarraconense*, 2 (1980), pàgs. 7-54; Josep Maria SANS I TRAVÉ, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Barberà (947-1212)*, Departament de Justícia, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1997; Angel CONTE CAZCARRO, "La casa templaria de Luna y su dependencia de la encomienda oscense", *Argensola XXI* (1979), pàgs. 5-42; Laureà PAGAROLAS, *La comanda del Temple de Tortosa: primer període (1148-1213)*, Tortosa, 1984; *Carulario del Temple de Huesca*, edició i índexs a cura d'Antonio GARGALLO MOYA, M. Teresa IRANZO MUÑO, M. José SÁNCHEZ USÓN, Saragossa, 1985; Cristina FORNS DE RIVERA, "Un document de l'any 1180 sobre els templers de Palau-Solità", *Qua-*

sigui en aquells sobre l'orde al nostre país⁶ o bé en general a l'època.⁷ La seva figura, finalment, apareix molt sovint en els estudis sobre la segona meitat del segle XII català, arran de la personalitat de fra Arnau i la seva implicació política.⁸

L'ingent activitat de fra Arnau de Torroja en el marc de la política catalana del moment en què va actuar al nostre país i, especialment, arran del càrrec directiu que desenvolupà dins l'orde, ha deixat un rastre documental no superat per cap altre mestre provincial templer del segle XII. Només per donar una idea d'aquesta presència en els documents de la seva època, faig notar que entre la documentació que s'ha conservat de la casa de Gardeny, el seu nom figura en cent trenta-sis pergamins, sigui com a membre de la comunitat d'aquest convent, sigui com a responsable provincial.⁹ A la casa de Barberà, per citar un altre exemple, el seu nom hi apareix vint-i-tres vegades.¹⁰

La ingent documentació conservada als arxius del nostre país referida a fra Arnau de Torroja m'ha permès esbossar una biografia sobre el nostre personatge que he dividit en els següents apartats: 2) origen i família;

trepins núm. 9 (1995), pàgs. 68-70; J. VILAGINÉS, "Els templers al Vallès", *Mollet del Vallès. Notes*, 4 (1990), pàgs. 9-27; Manuel RIU, "Los templarios en el Valle de Lord", a *Medioevo Hispano. Estudios in memoriam del prof. Derek W. Lomax*, Madrid, 1995, pàgs. 319-323; Josep SERRANO DAURA, *Els costums d'Orta (1296). Estudi introductori i edició*, Ajuntament d'Horta de Sant Joan, 1996; Ramon SAROBÉ I HUESCA, "Deu establiments fets pels templers al Segrià durant l'any 1181", *Urtx. Revista cultural de l'Urgell*, Tàrraga, 11 (1998), pàgs. 59-67; Ramon SAROBÉ I HUESCA, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Gardeny (1070-1200)*, Fundació Noguera, Barcelona, 1998, 2 vols.; Laureà PAGAROLAS I SABATÉ, *Els templers de les terres de l'Ebre (Tortosa). De Jaume I fins a l'abolició de l'orde (1213-1312)*, Tarragona, 1999, 2 vols.

6. Especialment cal esmentar Joaquim MIRET I SANS, *Les cases de templers y hospitalers en Catalunya. Aplech de noves y documents històrics*, Barcelona, 1910; A. J. FOREY, *The Templars in the "Corona de Aragon"*, Londres, 1973; Josep Maria SANS I TRAVÉ, *Els templers catalans. De la rosa a la creu*, col·lecció "Els ordes militars", núm. 4, Lleida, 1996.

7. Marion MELVILLE, *La vie des Templiers*, Éditions Gallimard, 1951, i 1974, 2a. ed.; Malcolm BARBER, *The new knighthood. A History of the Order of the Temple*, Cambridge University Press, 1994.

8. José M. FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia de Catalunya. I. Textos. Introducción. Diplomático. Presentación monográfico-local e índices*, Madrid-Barcelona, 1969, 2 vols.; Prim BERTRAN I ROIGÉ, *Notícies històriques del Palau d'Anglesola (s. XII-XVII)*, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1981; Prim BERTRAN I ROIGÉ, "Per un diplomata d'Ermengol VII. Els ordes militars al comtat d'Urgell", *Ilerda XLV* (1984), pàgs. 147-174; Ana Isabel SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II, rey de Aragón, conde de Barcelona y marqués de Provenza. Documentos (1162-1196)*, Fuentes Históricas Aragonesas, 23, Saragossa, 1995.

9. Ramon SAROBÉ I HUESCA, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Gardeny (1070-1200)*, volum I, Fundació Noguera, Barcelona, 1998.

10. J. M. SANS I TRAVÉ, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Barberà (945-1212)*, Departament de Justícia, Barcelona, 1997.

3) els primers anys a Solsona; 4) frare templer; 5) mestre provincial de l'orde del Temple; 6) activitat com a mestre provincial; 7) mestre major de l'orde del Temple; 8) activitat com a mestre major.

2. Origen i família

Arnau de Torroja fou un dels fills de Bernat Ecard de Torroja i de la seva dona Valença, i germà de l'hereu Ramon I de Torroja, de Berenguer,¹¹ de Guillem —que fou ardiaca d'Urgell, bisbe de Barcelona i arquebisbe de Tarragona—, i de Ponç.¹² Probablement eren també fills del matrimoni esmentat i, per tant, germans d'Arnau, Pere, bisbe de Saragossa —tot i que Mn. Antoni Llorens fa fill de Ramon I de Torroja,¹³ però un document del 18 d'agost de 1168, que es conservava a l'arxiu del monestir de Poblet, fa germans els bisbes de Barcelona i Saragossa, Guillem i Pere, respectivament—¹⁴ i Saurina, muller del pròcer Guerau de Jorba.¹⁵

2.1. ELS AVANTPASSATS: ELS PARES I ELS AVIS

Arnau de Torroja, fill de Bernat Ecard de Torroja i Valença, fou nét d'Ecard Miró i Maiença i besnét de Miró, el fundador de la nissaga,

11. Els dos germans ja eren presents a Girona el 27 de novembre de 1143 quan el comte Ramon Berenguer IV va concedir diversos castells als templers per tal d'arreu'ls a la península Ibèrica. Vegeu Josep Maria SANS I TRAVÉ, "Alguns aspectes de l'establiment dels templers a Catalunya: Barberà", *Quaderns d'Història tarraconense* I (1977), pàgs. 38-40.

12. ANTONI LLORENS I SOLÉ, *Solsona i el Solsonès en la Història de Catalunya*, pàgs. 173-180 i 184-190.

13. La mateixa filiació apareix en el quadre geneològic que il·lustra la *Catalunya Romànica*, vegeu *Catalunya Romànica*, XIII. *El Solsonès. La Vall d'Aran*, Barcelona, 1987, pàg. 39.

14. JAIME SANTACANA TORT, *El monasterio de Poblet (1151-1181)*, doc. 74, pàgs. 520-521; AGUSTÍ ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet. Volum I. Any 960-1177*, Barcelona, 1993, doc. 334, pàgs. 256-257. El document s'expressa així: *Ildefonsus vero rex Aragonensis, Raimundi Berengarii comitis Barchinonensis filius, fecit hoc preceptum Alberto supradicto, in presentia dompni Guilelmi de Turrerubea, Barchinonensis episcopi, et Petri, fratris eius, Caesaraugustani episcopi*.

15. Aquesta filla de Bernat Ecard i Valença no apareix en cap de les geneologies dels Torroja. Li assignem aquest parentiu a partir del testament de Guillem d'Alcarràs, atorgat el 17 d'octubre de 1176 [1178], en el qual aquest noble concedeix el castell d'Arraona i les viles de Sabadell i Sudanell en potestat del seu "senyor i oncle Arnau de Torroja i dels frares de la Milícia del Temple perquè paguin els seus deutes". Vegeu AGUSTÍ ALTISENT, *Diplomatari de Poblet. Volum I. Any 960-1177*, doc. 571, pàgs. 418-419. La genealogia dels Torroja apareguda darrerament a la *Catalunya Romànica* fa germans Berenguer, Ramon I, Arnau i Ponç, mentre que Pere i Guillem els fa fills de l'esmentat Ramon I i germans de Ramon II.

senyor a final del segle x del castell de Solsona, del qual en consta la seva possessió des del 990.¹⁶ Aquest castell Miró el tenia pel bisbe de la Seu, de qui era feudatari. El patrimoni de Miró a Solsona passà al seu fill Ecard, el qual desenvolupà una important política d'expansió dominical a la ciutat, principalment per compres al bisbe d'Urgell. Es distingí, així mateix, per ser un dels grans benefactors de la canònica solsonina de la qual, en aquells anys, es consagrava l'església de que encara avui poden contemplar-se els tres absis romànics i d'altres elements (8 de desembre de 1070).¹⁷

2.1.1. *L'avi: Ecard Miró*

El fundador específic, però, del llinatge dels Torroja fou Ecard Miró, ja que va ser aquest pròcer qui va adoptar per primer cop aquest topònim com a cognom. Entre els anys 1050 i 1090 apareix en els documents encara amb el patronímic del seu pare, "Ecard Miró", mentre que és a partir de l'any 1091 quan hom troba l'especificació del topònim Torroja, concretament el 29 d'octubre de l'esmentat any, en què juntament amb altres trenta-vuit cavallers formava part de l'host del comte d'Urgel i confirmava, amb els seus homes, la donació que Ermengol IV féu a Santa Maria de Solsona de l'església de Sant Salvador de Gerb i de totes les que es poguessin bastir en el terme d'aquest castell.¹⁸

Ecard Miró fou un valeros guerrer que acompanyà sovint el seu senyor el comte d'Urgell en les campanyes militars contra els sarraïns, com ara la presa de Gerb l'any 1080. Així mateix, col·laborà amb el comte de Barcelona en la consolidació de la frontera occidental del comtat d'Osona, bo i assumint la tasca d'ajudar en la fortificació de la Segarra.

16. ANTONI LLORENS I SOLÉ, *Solsona i el Solsonès en la història de Catalunya*, op. cit., pàgs. 167-168.

17. ANTONI LLORENS I SOLÉ, *Solsona i el Solsonès...*, pàgs. 317-323. Vegeu també Cebrià BARAUT, "Consagracions d'esglésies", *Urgellia*, 1 (1978), doc. 69, pàg. 148.

18. ANTONI LLORENS I SOLÉ, *Solsona i el Solsonès*, op. cit., pàgs. 170, 182 i 243. Al cap d'uns anys la possessió del lloc passà a la canònica solsonina per donació d'Ermengol VI i dels seus avis, el comte Pedro Ansúrez i la comtessa Elo el 23 de novembre de 1106, vegeu Jaime VILLANUEVA, *Memorias cronológicas de los condes de Urgel*, Balaguer, 1976, pàg. 171. Al cap d'uns anys, el 20 de març de 1134, la canònica infeudava el castell de Gerb a Ramon Guillem de Conques, vegeu Manuel Riu, "Documentos del Archivo Histórico Nacional de Madrid, referentes a monestirs i canòniques del bisbat d'Urgell (segles XII-XV)", *Urgellia* X (1990-1991), doc. 1, pàgs. 351-354.

Aquí havia rebut l'encàrrec de bastir un castell al sud-est de Cervera, al lloc anomenat l'Ametlla.¹⁹ Sembla que Ecard Miró inicià la construcció de la torre, per bé que tot i l'esforç no reeixí a dur a terme el seu comès atès que el 1077 obtenia dels comtes germans Ramon Berenguer II i Berenguer Ramon II la confirmació del lloc amb l'obligació d'acabar l'edificació del castell, que "encara no estava del tot bastit".²⁰ Potser en aquests anys, després d'haver-se ocupat de l'Ametlla, arribà fins a la propera vall del riu Corb, situada a un quilòmetre i mig, i colonitzà el sector anomenat vall d'Alfed i després Vallfogona, que degué donar al seu fill Gombau.²¹

Es tractava, per consegüent, d'un home amb capacitat militar —a Gerb hi anà amb els seus propis vassalls—, i també econòmica, atès que els comtes de Barcelona li confiaren la construcció del castell de l'Ametlla. Aquesta experiència constructora li valgué, probablement arran d'haver bastit un castell a Torroja, el seu cognom. Podia haver agafat el d'altres castells que formaven part del seu patrimoni, com els de Solsona, l'Aguda de Torà o Calonge de Segarra, que li havien pervingut per herència del seu pare o bé per concessió del comte d'Urgell. Si no ho va fer, deuria ser pel fet que n'era simplement feudatari i no senyor eminent o alodial. On Ecard Miró tenia la senyoria eminent era a Torroja, lloc que probablement havia aprisiat i colonitzat amb els seus vassalls. En aquest sentit, quan dictà el seu testament juntament amb la seva dona Maiença el primer de gener de 1085, feia constar que posseïa alous, entre d'altres llocs, a Torroja —que deixà al seu fill gran Bernat—, i que tenia també l'església d'aquest lloc, que deixà al seu fill Pere.²² Aquí, doncs, Ecard Miró hi deuria bastir una fortalesa que ben aviat passà a ser el seu

19. Joaquim MIRET Y SANS, *El castillo de Ametlla de la Sagarra*, "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona" 11 (1903), pàg. 110.

20. Joaquim MIRET Y SANS, "El castillo de Ametlla de la Segarra", pàgs. 110-112.

21. Josep Maria SANS i TRAVÉ, "Gombau d'Oluja (?-1201). Esbós d'una biografia", *Gira-sol Solivellenc*, 45 (1992), pàgs. 17-19. Sobre l'actuació d'un fill d'aquest Gombau, l'homònim Gombau d'Oluja a Vallfogona i les seves relacions amb els templers vegeu Josep Maria SANS i TRAVÉ, "La comanda del Temple de Vallfogona de Riucorb. Primera part: La creació i formació del patrimoni (segles XII i XIII)", *Quaderns d'Història Tarraconense* II (1980), pàgs. 7-54 i també Josep Maria SANS i TRAVÉ, "El Rourell, una preceptoria del Temple al Camp de Tarragona (1162?-1248)", *Boletín Arqueológico*, època IV, fasc. 133-140 (1976-1977), pàgs. 182-186.

22. Domingo COSTA Y BOFARULL, *Memorias de la ciudad de Solsona y su Iglesia, I*, Barcelona, 1959, pàgs. 187-188.

determinatiu més conegut. De fet, assumint el topònim de "Torroja" seguia un costum molt implantat en aquesta contrada, el de qualificar els pròcers i cavallers pels castells que havien fet bastir, generalment a la banda més meridional del territori, o que havien implicat un esforç econòmic més important, acompanyat a vegades d'alguna acció militar destacable o fins i tot la seva mort. Exemples ben concrets els trobem en alguns comtes d'Urgell i en les nissagues dels Cervera, Riner, Santa Coloma, Queralt, Su, Montargull, Ribelles, Ponts, Anglesola, Puigverd, Jorba, Alcarràs, Bellví i Guardiolada, entre molts altres.

A banda de les seves actuacions militars al costat dels comtes d'Urgell, Ecard Miró destacà, juntament amb la seva dona Majença, per ser important benefactor de Santa Maria de Solsona i la seva canònica, a la qual el matrimoni concedí diversos predis dins la població.

2.1.2. *Els pares: Bernat Ecard de Torroja i Valença*

La valentia i la capacitat militar, així com els sentiments religiosos d'Ecard Miró, foren heretats pel seu fill Bernat Ecard de Torroja, pare d'Arnau de Torroja. Com el seu progenitor, Bernat integrava el petit grup de nobles que formaven part del cercle polític i que acompanyaven sovint les actuacions militars dels comtes d'Urgell i, a més, amb accions programades eixamplaven el territori català cap a la banda sud-occidental del comtat. En aquest sentit, al mes de febrer de 1113 Bernat es comprometia, per tal de defensar la posició de Balaguer, a establir-se en aquest lloc amb deu dels seus vassalls, tots els quals reberen del comte d'Urgell una parellada de terra.²³ Aquesta actitud fou ben premiada pel comte, atès que un document sense data enregistrat al cartulari de la Seu d'Urgell, que relaciona les cavalleries d'aquesta ciutat, refereix que Bernat Ecard n'hi tenia set i que, a més, estava obligat a residir-hi personalment per defensar-la.²⁴

Que formava part de la comitiva del comte d'Urgell és ben palès per la seva presència constant en les grans efemèrides presidides pels pròcers urgellitans: així, trobem present a Bernat quan el 8 de juny de 1102,

23. Antoni LLORENS I SOLÉ, *Solsona i el Solsonès...*, pàg. 244.

24. Cebrià BARAUT, "Els documents, dels anys 1191-1200, de l'Arxiu capitular de la Seu d'Urgell", *Urgellia*, 11 (1992-1993), doc. 53 de l'apèndix, pàg. 113.

Ermengol V, davant del bo i millor dels nobles del seu país, donava a Santa Maria de la Seu i al seu bisbe Ot la quarta part del castell de Gerb, de la vila i del seu terme, un dels castells de Balaguer, el de Gerondel·la o d'Alcarràs, i la quarta part de totes les rendes que per qualsevol concepte hi tenia, a més de la mesquita major i totes les altres de la ciutat i terme, llevat de la que ell i el seu pare havien ja concedit a Santa Maria de Solsona, i la quarta part del castell, vila i terme d'Albesa, amb totes les seves mesquites i esglésies.²⁵ Bernat Ecard figura al costat de Guerau Ponç, Pere Arnau de Ponts, Berenguer i Ramon de Puigverd, Berenguer Ricard de Santafe, el vescomte Ramon Miró, Guitard Isarn de Caboet, Ramon Guerau de Taravall, els germans Guillem i Ramon Guitard de Conques, Ramon Guillem de Taús, Jaspert de Lavança, Guillem Bernat de Bescaran, Tetbau Arnau de Montferrer, Pere Ponç de Sanaüja, Miró Arnau de Concabella i Guillem Ponç de Sadaó i d'altres que no hi volgueren constar o que signaren com a testimonis, com ara Berenguer Ramon de Puigverd, Guillem Gausbert, Sanç Eriball, Berenguer Guerau de Sanaüja, Ramon Bernat de Fluvià i Bernat de Blitgari.

Poc temps després, en una altra ocasió d'especial rellevància, en què els comtes Pedro Ansúrez i Elo, juntament amb el petit Ermengol, donaven el 23 de novembre de 1106 el castell de Gerb amb totes les seves pertinences a l'església de Santa Maria de Solsona, també en presència dels nobles més conspicus del comtat, hi figurava Bernat Ecard.²⁶

El pròcer solsoní mantingué també relacions d'amistat i col·laboració amb el comte de Barcelona, com ho confirma la seva presència a l'acte de donació de Ramon Berenguer III, el 14 de desembre de 1108, de l'església de Tàrraga a Santa Maria de Solsona.²⁷

Seguint la tradició familiar del seu pare, també Bernat Ecard fou un bon benefactor de la canònica de Santa Maria de Solsona, a la qual concedí diversos béns situats a la població. En són exemples la definició que el 27 de març de 1133, juntament amb la seva dona València, fa en favor de Santa Maria de tots els drets que posseïen a les cases situades prop

25. Cebrià BARAUT, "Els documents, dels anys 1101-1150, de l'Arxiu capitular de la Seu d'Urgell", *Urgellia*, IX (1988-1989), doc. 1200, pàgs. 30-32.

26. Jaime VILLANUEVA, *Memorias cronológicas de los Condes de Urgel...*, doc. 20, pàgs. 317-318.

27. Antoni LLORENS I SOLÉ, *Solsona i el Solsonès...*, pàg. 171.

de l'esmentada església, i la concessió el 25 de desembre de 1135 d'un mas situat en el termenat del castell de Solsona a favor de la canònica.²⁸ Les especials relacions d'amistat d'aquest matrimoni amb la comunitat canonical culminaren amb la donació personal de Bernat Ecard a la institució religiosa. El 9 de març de 1142 el pròcer ordenava el seu testament pel qual, a més de distribuir els béns entre els seus fills, i de fer diverses deixes pietoses, feia vot, amb consentiment de la seva muller, de lliurar-se com a canonge de Santa Maria i de viure tots els dies de la resta de la seva vida sota la regla de sant Agustí.²⁹ Passat un any i escaig, el 24 de maig de 1143, moria Bernat i el necrològic de la canònica s'hi referia amb les paraules de "*frater noster*" —germà nostre— per palesar la relació de Bernat amb la comunitat.³⁰ No s'havien escolat els sis mesos quan es feia públic el testament de Bernat Ecard: era l'11 de novembre de 1143.³¹

2.2. ELS GERMANS

2.2.1. Ramon I de Torroja: l'hereu

Ramon I de Torroja fou l'hereu de Bernat Ecard i, com a tal, obtingué dels seus pares els drets que els Torroja tenien principalment a Solsona. Casat amb Ermessenda, tingué molt poc temps els esmentats drets, ja que morí el primer de febrer de 1144 a causa d'una ferida rebuda en lluita contra els sarraïns.³² La seva presència a Solsona es troba testimoniada ja en vida dels seus pares: així, el 28 d'agost de 1128 era present a l'acte en què el bisbe de la Seu, Pere Berenguer, féu donació a Santa Maria de Solsona de l'església de Sant Miquel, situada al castell de Solsona.³³ El 2 de novembre de 1133 signava la donació que els seus pares feien a Santa Maria de Solsona de tots els drets que posseïen en diverses cases a tocar de l'esmentada església.³⁴ I el 25 de desembre de 1135 signava, juntament

28. Antoni LLORENS I SOLÉ, *Solsona i el Solsonès...*, pàgs. 171-172.

29. Domingo COSTA Y BOFARULL, *Memorias de la ciudad de Solsona y su iglesia...*, pàg. 189.

30. Domingo COSTA Y BOFARULL, *Ibid.*, p. 189.

31. *Ibid.*

32. *Ibid.*, pàg. 191.

33. Antoni LLORENS I SOLÉ, *Solsona i el Solsonès...*, pàg. 173.

34. *Ibid.*, pàgs. 173-174.

amb els seus germans, la donació d'un mas situat al terme del castell de Solsona, que els seus pares feien també a Santa Maria.³⁵

Probablement amb motiu de la ferida Ramon I de Torroja ordenà el seu testament, pel qual deixà a l'hereu Ramon II de Torroja la major part dels drets que tenia a Solsona, llevat del castell, que el concedí al seu fill Guillem. Morí el primer de febrer de 1144, i el seu testament fou publicat el 30 de juliol de l'any següent.³⁶

El seu fill, Ramon II de Torroja, fou un personatge destacat de la seva època. A banda de ser per tradició familiar un important col·laborador dels comtes d'Urgell, mantingué també una relació molt estreta amb el comte Ramon Berenguer IV i el comte rei Alfons, bo i formant part dels grup de nobles dels seus respectius entorns àulics. Aquesta relació anà determinada pel parentiu col·lateral que uní els Torroja amb la casa comtal arran del matrimoni, a final de 1163 o a començament de 1164, de Ramon II de Torroja amb Gaia de Cervera,³⁷ filla de Ponç i d'Almodis, germana de Ramon Berenguer IV, protagonistes de l'episodi del rapte de la noia perpetrat per Ponç i del posterior casament entre els dos joves el 1147. En conseqüència, doncs, Ramon II de Torroja, pel seu enllaç amb Gaia, resultà nebot consort de Ramon Berenguer IV i cosí consort d'Alfons I.

Tot i que Ramon II de Torroja continuà participant en els afers de Solsona, a partir del seu casament amb Gaia, acompanyat de la seva muller, bona part de la seva activitat se centrà d'una manera especial a l'Espluga de Francolí —lloc que pervingué als Cervera arran de la donació que els comtes germans Ramon Berenguer II i Berenguer Ramon II feren el 1079 a Ponç Hug, fill d'Hug Dalmau—³⁸ especialment després de l'anada a Sardenya del seu cunyat, el comte de Bas Hug I, per ajudar la seva germana Agalburza, casada amb el jutge d'Arborea, Bardisó (1158). Els interessos de Ponç I de Cervera en aquest lloc de la Conca de Barberà

35. Antoni LLORENS I SOLÉ, *ibid.*, pàg. 174.

36. *Ibid.*

37. Sobre la problemàtica de la data del matrimoni entre Ramon de Torroja i Gaia de Cervera vegeu Josep Maria SANS I TRAVÉ, *La colonització de la Conca de Barberà després de la conquesta feudal. El cas de Vimbodí (1149/1151-1200)*, Valls, 2002, nota 128, pàgs. 39-40.

38. Agustí ALTISENT, "Un poble de la Catalunya Nova els segles XI i XII. L'Espluga de Francolí de 1079 a 1200", *Anuario de Estudios Medievales*, 3 (1966), pàgs. 132-134.

passaren, doncs, al matrimoni integrat per Ramon II de Torroja i Gaia de Cervera.³⁹

Serà precisament a l'Espluga de Francolí on el rastre d'aquest pròcer estarà més documentat i la seva activitat serà més coneguda. Fets com l'episodi del Codòs, que el va enfrontar en un llarg conflicte amb el monestir de Poblet (1179-1189), palesen a bastament la implicació de Ramon II de Torroja en aquesta població de la Conca de Barberà.⁴⁰

D'altra banda, també, l'ingrés al Temple del seu oncle Arnau de Torroja eixamplarà l'empremta d'aquest noble, el qual trobarem sovint relacionant-se amb l'esmentat orde, del qual serà un destacat benefactor.

2.2.2. *Els germans eclesiàstics*

2.2.2.1. Guillem de Torroja, bisbe de Barcelona (1144-1171) i arquebisbe de Tarragona (1171-1174)

Guillem abraçà la carrera eclesiàstica i professà a la canònica de la Seu d'Urgell, d'on consta com a ardiaca el Nadal de 1135. Al cap de pocs anys fou elegit bisbe de Barcelona, seu on consta com a prelat el 10 de febrer de 1144.⁴¹ A banda de la seva activitat eclesiàstica, caracteritzada per l'ampliació i la reorganització del patrimoni pertanyent a la seu barcelonina, aquest prelat dugué a terme reformes de la clerecia, acabà la construcció de diverses esglésies, a les consagracions de les quals assistí, com ara les de Sant Martí de Cerdanyola o Sant Vicenç de Sarrià, i impulsà la vida monàstica instituint el monestir de Sant Pau del Camp. D'altra banda, no només afavorí els monestirs de la seva diòcesi, com ara el de Sant Cugat, sinó que fou present als actes de les donacions comtals del patrimoni inicial dels monestirs cistercencs de Poblet i Santes Creus. Assistí també a les dedicacions d'esglésies de monestirs foranis a la seva diòcesi, com ara la de Sant Joan de Ripoll, la del monestir de Santa Maria

39. Josep Maria SANS I TRAVÉ, "Dos intents de compra de l'Espluga per part de Poblet", *Arrels. Miscel·lània d'aportacions històriques i documentals de l'Espluga de Francolí*, 1 (1980), pàgs. 63-64.

40. Josep Maria SANS I TRAVÉ, *La colonització de la Conca de Barberà després de la conquesta feudal. El cas de Vimodí (1149/1151-1200)*, Consell Comarcal de la Conca de Barberà, 2002, pàgs. 42-67.

41. Sebastià PUIG Y PUIG, *Episcopologio de la Sede Barcinonense*, Barcelona, 1929, pàg. 157.

d'Arles, on consagrà l'altar de Sant Gabriel, i naturalment la de Santa Maria de Solsona, on fou present amb els seus germans i parents. Per a la defensa dels béns de la seva diòcesi no dubtà a presentar-se davant del Papa a Roma, aconseguint així d'Alexandre III la confirmació d'aquests béns que incloïen fins i tot les esglésies de les Illes Balears (butlla de 26 de maig de 1169).

El seu prestigi moral i el seu sentit de l'equitat foren reclamats sovint per posar pau entre membres de l'aristocràcia catalana i també entre eclesiàstics.

Guillem destacà també per la seva caritat envers els desvalguts, els pobres i els malalts, per a atenció dels quals participà en la promoció de l'hospital d'en Marcús i el dels Masells o de Santa Margarita, més tard de Sant Llàtzer, a la ciutat comtal, així com també inicià els precedents del que havia de ser després la institució de la Pia Almoina amb la donació de diversos feus al capítol, les rendes dels quals havien de permetre alimentar diàriament tres pobres.

Les excel·lents relacions que mantingué amb Ramon Berenguer IV afavoriren la participació del prelat en les dues grans empreses de conquesta feudal que dugué a terme el comte barceloní: la de Tortosa i la de Lleida. A la primera ciutat hi assistí personalment el prelat amb alguns canonges i vassalls i fins i tot durant el setge prestà al comte cinquanta lliures de plata del tresor de la catedral barcelonina per fer front a les despeses de la campanya.⁴² La signatura del bisbe Guillem de Torroja apareix tot seguit a la del metropolità de Tarragona i davant dels altres pròcers del comte en la carta de poblament de la ciutat atorgada el 30 de novembre de 1149,⁴³ i dos anys després Guillem fou present a Tarragona quan es consagrà el nou bisbe de la ciutat Gaufred d'Avinyó.⁴⁴ La participació de Guillem en aquesta empresa conqueridora de la ciutat de l'Ebre fou recompensada generosament pel comte català, el qual li va concedir diverses heretats i drets a la contrada i fins i tot a Barcelona.

42. Sebastián PUIG Y PUIG, *Episcopologio de la Sede Barcinonense*, pàgs. 162-163, on erròniament xifra el préstec en deu lliures, per bé que el document especifiqui clarament cinquanta lliures (doc. LXXII, pàg. 418).

43. José M. FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, doc. 75, pàgs. 121-126.

44. Antoni VIRGILI, *Diplomatari de la catedral de Tortosa (1062-1193)*, Barcelona, 1997, doc. 28, pàgs. 75-77.

Ho declarava el mateix prelat amb aquestes paraules referint-se a unes cases que tenia a Tortosa: "Ens han pervingut per donació del comte de Barcelona per les grans despeses que vam tenir en la presa de Tortosa i en la destrucció d'Hispania." De la mateixa manera, el bisbe Guillem va participar també en l'ocupació de Lleida l'any següent. Aquí el trobem signant com a testimoni en el document de dotació de la catedral el 30 d'octubre de 1149.⁴⁵ Igualment que a Tortosa, Ramon Berenguer IV recompensà la col·laboració del prelat barceloní amb la concessió de béns i drets a la ciutat. També amb relació a una propietat que cedí a la canònica barcelonina el prelat afirmà que "li havia pervingut per les moltes despeses que havia fet en temps ja passat en la presa de la ciutat de Lleida".⁴⁶

Un altre aspecte destacable del bisbe Guillem de Torroja fou la seva preocupació per promoure la devoció vers els sants de la seva diòcesi, i concretament la de santa Eulàlia, per a l'altar de la qual lliurà diverses propietats obtingudes a Tortosa a fi que les rendes servissin per a sufragar les llànties d'oli que il·luminaven l'esmentat altar.⁴⁷ El mateix es pot afirmar respecte d'un seu predecessor a la seu barcelonina, Oleguer, per a la il·luminació del sepulcre del qual deixà diversos béns.⁴⁸

L'assassinat de l'arquebisbe Hug de Cervelló a mans de Robert d'Aguiló el 17 d'abril de 1171 deixava vacant la seu metropolitana, de manera que el papa Alexandre III al juny següent manà als bisbes sufraganis que es concordessin amb els membres del capítol tarraconense per tal d'elegir el substitut.⁴⁹ Aquests no trobaren una persona més adient per a regir els destins de la seu metropolitana que el bisbe de Barcelona. Elegit pels esmentats prelats i capítol, el Papa confirmà l'elecció de Guillem de Torroja per breu apostòlic el 22 de febrer de 1172.⁵⁰

El 9 de març de 1174 moria a la ciutat de Tarragona Guillem de Torroja i fou inhumat a la seva seu, que recull les seves restes en una petita

45. Josep LLADONOSA I PUJOL, *Història de Lleida*, volum I, Tàrraga, 1972, pàg. 239.

46. Sebastián PUIG Y PUIG, *Episcopologio...*, pàg. 164.

47. *Ibid.*, pàgs. 164-165.

48. *Ibid.*, pàg. 159.

49. Josep BLANCH, *Arxiepiscopologi de la Santa Església Metropolitana i Primada de Tarragona*, transcripció i prologació de Joaquim ICART, primer volum, Tarragona, 1985, pàg. 101.

50. Josep BLANCH, *Arxiepiscopologi de la Santa Església Metropolitana i Primada de Tarragona*, pàg. 105.

urna a la capelleta de Santa Bàrbara, a mà dreta en entrar a la capella del Santíssim Sagrament.⁵¹

2.2.2.2. Pere de Torroja, abat de Vilabertran (1147-1152) i bisbe de Saragossa (1152-1164)

El seu germà Pere abraçà la vida religiosa a la canònica agustiniana de Santa Maria de Vilabertran, on assolí la dignitat abacial el 1147, que exercí fins el 1152. És ben possible que el seu germà Guillem, bisbe de Barcelona des de 1144, influís en la seva promoció a la seu de Saragossa, que dirigí des de 1152 fins a la seva mort el 1164.

La designació de Pere degué comptar també amb la col·laboració del comte Ramon Berenguer IV. Els dos objectius principals que s'intentaven amb la col·locació d'un prelat favorable a Saragossa se cenyien a obtenir de la Santa Seu la validació del comte barceloní en la successió del regne d'Aragó, després dels acords subscrits amb els tres ordes militars designats hereus d'aquest regne per Alfons el Bataller, i la reforma eclesiàstica per mitjà de la congregació de Sant Ruf d'Avinyó. Dins d'aquesta segona línia s'emmarca la delimitació de la diòcesi cesaraugustana, que resta adscrita a la província Tarraconense, tot aconseguint que els canonges de la Seu de Saragossa acceptessin la regla agustiniana de Sant Ruf d'Avinyó.⁵²

Pere fou un personatge molt vinculat a Alfons I. La documentació el presenta sovint a la cort i en altres llocs del territori al costat del monarca, i també col·laborant amb el rei en afers del país, en moltes ocasions acompanyat dels altres dos germans, Guillem i Arnau.

2.2.3. Berenguer de Torroja (†1160, Barcelona)

El 31 de maig de 1160, trobant-se greument malalt a la ciutat de Barcelona, el noble Berenguer de Torroja dictava el seu testament. L'acompanyaven els seus amics més íntims, així com alguns dels seus parents. Entre els primers hi eren presents Guillem d'Orta, Guillem de Cervera, Pere Arnau de Cervera i Ramon de Pujalt. Entre els segons

51. Josep BLANCH, *Arxiepiscopologi...*, pàg. 110.

52. Antoni LLORENS i SOLÉ, *Solsona i el Solsonès...*, pàgs. 191-192.

hi assistien el seu cunyat Guerau de Jorba i els seus germans Ramon, Arnau, Pere, bisbe de Saragossa, i Guillem, bisbe de Barcelona. Tots ells signaven com a testimonis en el document que redactà l'escrivà i prevere Guillem.⁵³

Berenguer fou un pròcer de la cort de Ramon Berenguer IV, amb el qual mantingué especials relacions de col·laboració i amistat. Tot i que desconeixem els motius i les circumstàncies que les motivaren, cal suposar que anaren de la mà del seu germà Guillem després que assolís la dignitat episcopal de Barcelona, fet documentat ja al mes de febrer de 1144.⁵⁴ És cert que podria haver estat a l'inrevés, és a dir, que arran dels contactes personals de Berenguer de Torroja amb el comte aquest hagués promogut, a instàncies del primer, el seu germà canonge com a bisbe de Barcelona.

En tot cas, en temps de l'esmentat comte hom troba molt sovint els dos germans Torroja col·laborant en les grans empreses que dugué a terme aquest príncep i assistint al seu costat en els actes de més relleu del seu govern. En alguna ocasió s'hi afegeixen els seus germans Ramon i Arnau, i també molt sovint el bisbe de Saragossa, Pere.

Entre les grans empreses de mitjan segle XII en què Berenguer de Torroja participà al costat del comte de Barcelona destaquen les conquestes de Tortosa i Lleida. La presència de Berenguer a la primera és ben palesa quan el 22 de desembre de 1148, pocs dies abans d'ocupar la ciutat, Ramon Berenguer IV, mentre l'estava assetjant —*“in sitio Tortose”*—, concedia al seu batlle Pocell de Cervera i a quatre homes més el lloc de l'Espluga Calba, a les Garrigues, perquè l'habitessin i posessin en conreu les terres d'aquest terme.⁵⁵ Entre els testimonis de l'acte s'hi trobaven alguns dels cavallers que formaven part del grup aristocràtic més proper al comte, com ara Ramon de Pujalt, Guillem Ramon el Senescal, Bernat de Bell-lloc, Guerau de Jorba i el cunyat d'aquest darrer, Berenguer de Torroja.

53. Ramon SAROBE I HUESCA, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Gardeny (1070-1200)*, doc. 98, pàgs. 199-202.

54. Sebastián PUIG Y PUIG, *Episcopologio...*, pàg. 157.

55. *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, IV, doc. LVII, pàgs. 135-136; José Maria FONT RIUS, *Cartas de población...*, doc. 67, pàgs. 109-110.

De la mateixa manera que el comte recompensà les institucions, els eclesiàstics i nobles que l'ajudaren a conquerir la ciutat, remunerà també la col·laboració de Berenguer de Torroja. Berenguer obtingué una honor a Xerta, integrada per terres camps i arbres, que el 2 de juny de 1160 concedí a l'església de Santa Maria i Sant Ruf de Lleida, essent presents a l'acte els seus germans Pere de Torroja, bisbe de Saragossa, i Arnau de Torroja.⁵⁶ Precisament, al cap de més d'una dècada, al mes de desembre de 1173, el prior de Sant Ruf presentà una queixa a la cúria de Tortosa perquè el conreador d'aquest camp, Bertran de Benifallet, no satisfesia el cens de sis càntirs d'oli als quals estava obligat, de manera que, posat el cas davant de la justícia, preferí deixar lliure la terra abans de pagar l'esmentat cens.⁵⁷

Si la participació a Tortosa per part de Berenguer de Torroja ja fou important, encara ho fou molt més a Lleida, on els nobles del Solsonès tingueren una col·laboració molt més destacada, atès que molts hi participaven no només com a vassalls del comte de Barcelona sinó també del comte d'Urgell.⁵⁸

Un repàs dels noms relacionats per l'historiador de Lleida Josep Lladonosa palesa l'important contingent de nobles i cavallers del Solsonès que hi participà i que foren beneficiats amb les terres i possessions dels sarraïns que havien fugit i abandonat les seves explotacions.⁵⁹ En tot cas, però, destaca la presència de Berenguer de Torroja als actes de més relleu esdevinguts tot just ocupada la ciutat del Segre, com ara quan al gener de 1150 els comtes de Barcelona i d'Urgell concediren franqueses als habitants de Lleida, que representaren les bases del seu futur desenvolupament econòmic i social.⁶⁰ Al costat dels comtes signaven com a testimonis alguns dels nobles que havien participat a l'empresa, entre els quals hi havia el senescal Guillem Ramon, Ramon de Pujalt, Bernat de Bell-lloc, els germans Guillem de Cervera i Guerau de Jorba,

56. Antoni VIRGILI, *Diplomatari de la catedral de Tortosa (1062-1193)*, doc. 114, pàg. 166.

57. *Ibid.*, doc. 251, pàgs. 315-316.

58. Antoni LLORENS I SOLÉ, *Solsona i el Solsonès...*, pàgs. 245-248.

59. Josep LLADONOSA I PUJOL, *Història de Lleida*, op. cit., pàgs. 130-137 i 140-161.

60. *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, doc. LVIII, pàgs. 136-140; José M. FONT RIUS, *Cartas de población...*, doc. 79, pàgs. 129-132.

Arnau Berenguer i Berenguer Arnau d'Anglesola, Gombau de Ribelles, Arnau de Ponts i Berenguer de Torroja.⁶¹

La situació social de Berenguer de Torroja, així com el fet de ser un dels personatges que integraven el cercle restringit de cortesans que acompanyaven Ramon Berenguer IV, implicà la seva assistència a molts dels actes relacionats amb els primers moments de l'establiment de l'orde del Temple al nostre país, alguns dels quals foren d'especial significació per al seu futur a casa nostra. Així, quan el 27 de novembre de 1143 se celebrava a la ciutat de Girona l'acord amb el Temple, després que aquest hagués renunciat a un terç del regne d'Aragó que li havia atorgat Alfons el Bataller, entre els personatges presents, a més del cardenal legat Guido i altres prelats del país —com l'arquebisbe electe de Tarragona, Gregori, i els bisbes de Saragossa, Osca, Vic, Roda i Girona—, clergues i nobles —com els comtes de Pallars, Cominges i Bigorra—, s'hi trobaven presents els dos germans Torroja, l'hereu Ramon I i Berenguer.⁶²

A Tortosa s'hi constata la presència de Berenguer de Torroja també després de la seva conquesta feudal: el trobem al mes d'octubre de 1154, quan el comte Ramon Berenguer IV feia diverses donacions a l'església d'aquesta ciutat.⁶³ No s'havien escolat encara dos anys que l'esmentat cavaller hi torna a aparèixer quan Guillem Ramon de Montcada, per disposició de l'esmentat comte, estableix al mes de maig de 1156 la divisió del Camp de Sant Joan, que havia estat motiu de friccions entre l'església tortosina i els hospitalers d'Amposta.⁶⁴ Al mes de juny d'aquest mateix any, tant Berenguer com Arnau de Torroja actuaven de testimonis de la donació que el comte Ramon Berenguer IV feia en favor del seu fidel Martí Gòlia d'una honor situada a Tortosa que havia estat d'Ansald Messaticí.⁶⁵ Al cap de tres anys, el 2 de gener de 1159, Arnau de Torroja tornava a actuar de testimoni de la donació del lloc d'Avincabacer, que el comte concedia a Santa Maria de Tortosa i al seu bisbe Gaufred.⁶⁶

61. Josep LLADONOSA I PUJOL, *Història de Lleida*, pàgs. 125-128.

62. Josep Maria SANS I TRAVÉ, "Alguns aspectes de l'establiment dels templers a Catalunya: Barberà", *op. cit.*, pàgs. 35-41.

63. ANTONI VIRGILI, *Diplomatari de la catedral de Tortosa*, doc. 47.

64. *Ibid.*, doc. 70.

65. *Ibid.*, doc. 74.

66. *Ibid.*, doc. 96.

A Tortosa Berenguer tingué oportunitat de conèixer personalment els frares que, de ben segur, admiraria per les gestes que d'ells es contaven i per les exposicions d'alguns amics i coneguts que havien decidit fer el viatge a Palestina, on haurien viscut algunes de les actuacions dels templers. Amb motiu de la reunió de Girona Berenguer pogué conèixer fra Everard des Barres, mestre aleshores de França i que després havia d'assolir la dignitat de mestre major de l'orde; Odó de Saint Omer; el mestre provincial d'Hispania fra Pere de Rovira, i altres frares templers que acompanyaven els dignataris. Els frares li deurien explicar els nous objectius que volien assolir a Terra Santa i els grans projectes que s'havien proposat. La seva presència està també documentada en un altre acte d'especial significació per als templers: es tracta de la donació al mes d'agost de 1153 del castell de Miravet a l'orde.⁶⁷ Entre el grup de nobles que acompanyava el comte barceloní hi figura Berenguer de Torroja.

És molt probable que Berenguer de Torroja conegués també a través d'altres fonts les gestes que els templers duïen a terme a Terra Santa. En efecte, en els anys anteriors a l'acord amb els frares, alguns cavallers i nobles del Solsonès havien realitzat viatges de pelegrinatge als Sants Llocs. Citem l'exemple de Ramon d'Odèn, el qual al mes d'abril de 1122 havia atorgat el seu testament amb motiu de voler visitar el Sant Sepulcre.⁶⁸ No és estrany, d'altra banda, que sigui una persona vinculada al Solsonès de qui es conegui la primera donació a l'orde del Temple a Catalunya: es tracta d'Erovis, el qual en el seu testament, atorgat el 4 d'agost de 1124 —és a dir, quatre anys i escaig abans que el concili de Troyes aprovés el gener de 1129 l'orde i la regla del Temple—, deixava un mul al Sant Sepulcre, a l'Hospital de Jerusalem i a la Cavalleria del Temple.⁶⁹

Berenguer tenia una especial confiança en el seu germà Arnau, com ho palesa el fet que el designés marmessor, juntament amb Ramon de Pujalt, Guerau de Jorba, Pere Arnau de Cervera i Guillem d'Orta, en el

67. *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, vol. IV, doc. LXXVII, pàgs. 208-211.

68. Antoni BACH RIU, *Diplomatari de l'Arxieu Diocesà de Solsona (1101-1200)*, volum I. Barcelona, 2002, doc. 175, pàgs. 239-240.

69. Agustí ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet. Volum I, anys 960-1177*, Barcelona, 1993, doc. 67, pàg. 72.

seu testament atorgat el 31 de maig de 1160, en presència dels bisbes de Barcelona i Saragossa, i els seus germans Guillem i Pere de Torroja, que actuaven de testimonis.⁷⁰ A banda de fer diversos llegats a institucions religioses, com ara les canòniques de la Seu d'Urgell i Solsona, a més de diverses parròquies, en féu també d'importants als templers, als quals donà l'alou de Fontanet, a la ciutat de Lleida.

3. Arnau de Torroja: els primers anys a Solsona. De cavaller a frare templer (1118/1120?-1162)

3.1. L'ENTORN DE SOLSONA (1118/1120?-1148)

Són ben escasses les notícies de què disposem sobre el nostre biografiat abans que ingressés a l'orde del Temple. Atès que els seus pares Bernat Ecard i Valença residien al castell de Solsona, hom pot pensar que Arnau veié la llum precisament en aquesta ciutat a final de la segona dècada o bé a començament de la tercera dècada del segle XII. Constatem que al mes d'abril de 1131 no deuria tenir encara els dotze o catorze anys preceptius en aquella època perquè el seu nom aparegués en la confirmació de documents, mentre que al mes d'agost de l'any següent de 1132, en canvi, ja deuria tenir aquesta edat. En efecte, en un document de la primera data que enregistra la venda que els esmentats esposos feren a Bernat, prior del Sant Sepulcre, d'una terra a la vila de la Seu, no hi consta Arnau, per bé que hi són consignats els seus germans Ramon, Berenguer i Guillem;⁷¹ per contra, en l'instrument redactat al mes d'agost de 1132, que enregistra la donació de l'església de Sant Miquel, situada al castell de Solsona, feta pel bisbe Pere Berenguer de la Seu a Santa Maria de Solsona, entre els testimonis presents s'esmenten Bernat Ecard i la seva muller Valença, a més de dos fills, Berenguer i Arnau.⁷² La manca d'esment de Guillem podia haver estat deguda al fet que per aquesta època ja hagués ingressat a la canònica urgellesa i, per tant, estava

70. RAMON SAROBÉ I HUESCA, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Gardeny (1070-1200)*, op. cit., doc. 98, pàgs. 199-202.

71. CEBRIÀ BARAUT, "Els documents, dels anys 1101-1150, de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell", doc. 1413, pàgs. 226-227.

72. ANTONI LLORENS I SOLÉ, *Solsona i el Solsonès...*, pàgs. 171 i 173.

absent de Solsona. Els anys immediatament posteriors la documentació confirma la presència a Solsona d'Arnau: al final de l'any següent, el 2 de novembre de 1133, Arnau torna a aparèixer al costat dels seus pares i dels seus germans Ramon i Berenguer en una definició de drets que els esposos tenien en les mansions prop de l'era de Santa Maria, a favor de l'església solsonina,⁷³ mentre que el dia de Nadal de 1135, els quatre fills de Bernat Ecard, els germans Ramon, Berenguer, l'ardiaca Guillem i Arnau signaven juntament amb els seus pares la donació del mas que tenia Bernat Algeric a favor de la canònica solsonina.⁷⁴

A redós del castell de Solsona, el casal on habitava la família Torroja, s'anà forjant l'esperit guerrer i religiós de l'infant Arnau, animat per les exposicions i els consells dels seus progenitors. Allí, sota el mestratge del cavaller Bernat Ecard, Arnau anà aprenent, en exercici constant, els elements més bàsics de l'art de la milícia: pujar a cavall, fer anar les armes defensives i ser destre en aquelles ofensives. La seva mare Valença li ensenyà, com als altres germans, especialment Guillem i Pere, la resta que havia d'afaiçonar la futura personalitat d'aquell infant: anà introduint en aquell cor novell sentiments religiosos que un dia l'havien d'empènyer a abraçar la vida religiosa. Durant els anys de la seva infantesa i joventut Arnau residí fonamentalment al castell de Solsona, tot i que és molt probable que al començament de l'edat adulta es formés en l'entorn curialesc o militar dels comtes d'Urgell o de Barcelona, tal com feien molts plançons de la noblesa de l'època. Amb tot, la seva vinculació amb l'arrel solsonina no desapareixerà: així, el trobem a Solsona el 10 de maig de 1147 signant com a testimoni, juntament amb la seva mare Valença i el seu germà Berenguer, en un acte de reconeixement, fet per Bernat de Solsona i la seva muller Guilla, d'un sester sobre el mercat de la població a favor de l'església de Santa Maria i els seus canonges.⁷⁵

73. ANTONÍ LLORENS I SOLÉ, *Solsona i el Solsonès...*, pàgs. 171 i 173-174. ANTONI BACH RIU, *Diplomatari de l'Arxiu Diocesà de Solsona*, doc. 182, pàgs. 246-247 (datat erròniament el 1123), i doc. 253, pàgs. 320-321, que és una còpia posterior elaborada a la batllia de Cervera, sota autoritat del batlle Pere de Cardona, pel notari d'aquesta institució Ramonet Major "el jove" el dia 5 de juny de 1310.

74. ANTONI BACH RIU, *Diplomatari de l'Arxiu Diocesà...*, doc. 271, pàgs. 338-339.

75. ANTONI BACH RIU, *Diplomatari de l'Arxiu Diocesà...*, doc. 312, pàg. 387.

3.2. FORMACIÓ DINS DE L'ENTORN CURIALESC I MILITAR DE RAMON BERENGUER IV (1148-1162)

Tal com acabem d'apuntar, és molt probable que Arnau, després d'un primer ensinistrament militar a Solsona, d'acord amb la pròpia tradició familiar, passés de jove a completar la seva formació a la cort del comte de Barcelona, on perfeccionà els seus coneixements d'estratègia militar a través de la participació en campanyes de lluita contra els sarraïns. També, al costat del comte barceloní deuria aprendre aquells coneixements de bon comportament curialesc i diplomàtic que més tard havien de ser-li tan útils en el desenvolupament de les missions i responsabilitats que exercí, sigui com a mestre provincial del Temple, sigui com a mestre major de l'orde. El contacte amb els pròcers de la cort comportà, d'altra banda, la naixença d'un seguit important de relacions personals amb els personatges de més relleu del país, perquè integraven el petit grup que constantment rodejava el príncep català o bé perquè, per diverses raons, s'hi trobaven accidentalment. Per una o altra raó el jove Arnau de Torroja entrà en coneixença amb una multitud de personatges que representaven el bo i millor de la societat catalana de mitjan segle XII: pròcers de la cort comtal, prelats, nobles, cavallers destacats, funcionaris de la incipient administració comtal i prohoms burgesos que, enriquits a través del comerç, anaven despuntant a la Barcelona d'aquella època. Amb tots ells, pertanyents a grups i classes socials molt diferents, es relacionà Arnau de Torroja. Del seu contacte, Arnau aprendria una gran lliçó, la de comportar-se adequadament en cada moment i amb cada persona d'acord amb la seva categoria social i vàlua humana.

Demuestra la possible estada d'Arnau a la cort de Ramon Berenguer IV el fet que la documentació el presenti sovint signant com a testimoni en actes importants del príncep català. Els sojorns al costat del comte, a banda de l'amistat dels germans d'Arnau, Ramon i Berenguer de Torroja, foren també propiciats pel nomenament de l'altre germà, Guillem de Torroja, com a bisbe de Barcelona l'any 1144, bo i succeint Arnau Ermengol el qual, de camí cap a Jerusalem, trobà la mort a Roma.⁷⁶

76. Vegeu Sebastián PUIG Y PUIG, *Episcopologio...*, pàgs. 157-169.

Aquesta relació familiar i política dels germans Torroja amb el comte barceloní motivà que Arnau es desplaçés sovint pel nostre país acompanyant-lo, com feien també altres joves fills de la noblesa més afecta al príncep. Així, el 6 d'agost de 1150 Arnau es trobava al costat de Ramon Berenguer IV quan a Girona es comprometia davant de l'arquebisbe de Tarragona i del bisbe de Barcelona, Guillem de Torroja, a abolir l'antic costum que permetia als batlles i veguers de quedar-se amb els béns dels bisbes difunts fins a l'elecció del nou prelat.⁷⁷ A més dels diversos pròcers allí presents, hi assistien també els joves cavallers Pere de Queralt, Arnau de Torroja i Ramon de Monells. A final d'aquest any el comte es desplaçà a Narbona, on establí una conveniència amb Trencavell, vescomte de Besiers, sobre la ciutat de Carcassona i les seves possessions de Rasès. També en aquesta ocasió l'acompanyà Arnau, el qual signà com a testimoni l'acte de l'acord al costat dels nobles de la cort: el senescal Guillem Ramon, Guillem de Sentmenat, Ramon de Pujalt, Guerau de Jorba i Bernat d'Erill.⁷⁸

3.3. PARTICIPACIÓ A LA CAMPANYA DE CONQUESTA DE TORTOSA (1148)

Poc temps abans d'aquestes dates s'havien esdevingut dos fets d'especial transcendència en la política d'eixamplament territorial del país: les conquestes de les dues ciutats de la Catalunya Nova, Tortosa i Lleida. En ambdues campanyes s'ha de suposar que hi participà el jove Arnau de Torroja, integrant l'host del comte o bé la dels Torroja, representada pel seu nebot Ramon II⁷⁹ i els seus germans Berenguer o Guillem —el bisbe de Barcelona, que tan sovint participà amb les seves pròpies hosts en suport de la política militar de Ramon Berenguer IV.⁸⁰ En tot cas, cal recordar al respecte l'ajut que aquest prelat oferí al comte barceloní en la campanya de col·laboració amb Alfons VII de Castella l'any 1147 contra els moros d'Almeria, que el 17 d'octubre reeixien

77. Sebastián PUIG Y PUIG, *ibid.*, doc. LXXV, pàgs. 419-420.

78. FRANCISCO MIQUEL ROSELL, *Liber Feudorum Maior*, vol. II, doc. 852, pàgs. 328-329.

79. ANTONI LLORENS I SOLÉ, *Solsona i el Solsonès...*, pàgs. 184-188.

80. Sebastián PUIG Y PUIG, *Episcopologio...*, pàgs. 162-165.

a prendre amb l'ajut marítim dels genovesos,⁸¹ i la participació l'any següent al capdavant de les forces del capítol barceloní en el setge de Tortosa. És, doncs, molt probable que el cavaller Arnau de Torroja assistís a la conquesta de la ciutat juntament amb altres solsonins, com ara el paborde de la canònica de Santa Maria de Solsona, Gauzpert, i els canonges Ramon d'Albospí i Ramon de Santjust, els quals rebien de Ramon Berenguer IV el 15 d'octubre de 1148, durant el setge de la ciutat, un mas a Tortosa.⁸²

Potser fou en aquesta ocasió que Arnau de Torroja entrà en contacte per primera vegada amb els templers que lluitaren al costat del comte barceloní. Els annals genovesos de Caffaro registren la participació dels templers en el setge de la ciutat —“*una cum militibus Templi*”—⁸³ i un document datat durant el setge, el 18 d'octubre de 1148, que recull la venda que Pere, Berenguer i Ponç de Fonollar feren a l'orde dels drets a Sant Vicenç de Jonqueres i a Sant Martí de Riudeperes, enregistra els noms dels frares Pere de Ribalta, Hug de Panat, Bertran d'Alòs i Arnau d'Estopa.⁸⁴ Cal suposar, doncs, que el cavaller Arnau restaria emmirallat per l'ànim, el seny i la bravesa dels integrants de la petita host templera.

Que el jove Torroja tenia interessos a la ciutat de l'Ebre és fins i tot ben palès per les intervencions que fa en molts instruments relatius a aquesta ciutat, alguns dels quals eren atorgats pel mateix comte de Barcelona, mentre que altres ho eren per particulars. Així, quan al novembre de 1153 els genovesos vengueren la tercera part que posseïen de Tortosa a Ramon Berenguer IV, entre els signataris del document, que fou redactat a Lleida, hi figura Arnau de Torroja, al costat del seu germà Berenguer i dels pròcers Guillem de Cervera, Guerau de Jorba, Ramon de Cardona, Pere de Pujalt, Bernat d'Erill i Pere de Bell-lloc, entre altres.⁸⁵

81. Jerónimo ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, Saragossa, 1562 (cd. Saragossa, 1976), vol. 1, llibre II, cap. VI, pàgs. 205-207; Antoni ROVIRA i VIRGILI, *Història Nacional de Catalunya*, vol. IV, Bilbao, 1977 (2a edició), pàgs. 91-94.

82. Antoni LLORENS i SOLÉ, *Solsona i el Solsonès...*, pàg. 185.

83. CAFFARO, *De captione Almerie et Tortouse*, Colección de Textos Medievales, 34, València, 1973, pàg. 32.

84. Laureà PAGAROLAS, *La comanda del Temple de Tortosa. Primer període (1148-1213)*, Tortosa, 1984, pàgs. 56-57.

85. FRANCISCO MIQUEL ROSSELL, *Liber Feudorum Maior*, I, doc. 463, pàg. 486.

A més, Arnau o el seu germà Berenguer, o bé el seu nebot Ramon II de Torroja, havien de garantir com a hostatges el pagament de la quantitat de 16.000 morabatins en què s'havia estipulat la venda.⁸⁶

La presència d'Arnau en la presa de Tortosa és encara més palesa pel fet que es conserva el document que registra una donació a la ciutat a favor d'Arnau. En efecte, poc després de la conquesta de la ciutat, el comte Ramon Berenguer IV afavorí Arnau amb la concessió el 27 de març de 1149 de la casa i el patrimoni que havien estat del sarraí Alí, fill d'Aben Calbo, constituït per un habitatge dins la ciutat, vinyes, terres i horts.⁸⁷

Quan, al cap d'uns anys, al mes de juny de 1156, des del castell de Tarascó, Ramon Berenguer IV concedia a Martí Gòlia l'honor que havia estat del genovès Ansald Messatico a Tortosa amb la condició que hi residís, hom troba també la presència d'Arnau entre els testimonis, a més de Ramon de Monells, Pere de Queralt i Arnau de Cervera.⁸⁸ Tres anys després, mentre el mateix comte es trobava a Osca, el 2 de gener de 1159, concedí al bisbe Gaufred d'Avinyó el lloc de Cabacés que ja anteriorment Ramon Berenguer IV havia concedit a l'abat de Montflabó, Esteve, i al canonge Frederic, de l'orde de Premost, però que no havien pogut colonitzar.⁸⁹ Entre els signants del document hi figurava també Arnau de Torroja, al costat de l'arquebisbe de Tarragona, Bernat de Tort, Guillem de Castellvell, Guillem de Cervera i Ramon de Monells, entre altres.

Arnau de Torroja liquidà ben aviat el patrimoni que havia aconseguit a Tortosa del comte català, ja que el 13 d'agost de 1153 el lliurà als templers, als quals féu donació de les heretats de l'esmentat Alí, fill d'Aben Calbo.⁹⁰ Aquesta concessió era feta fins i tot abans que s'hi constituís canònicament la comanda i hi hagués un responsable al davant.⁹¹ De

86. Jerónimo ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, llibre II, cap. XV, pàg. 223.

87. Ramon SAROBÉ I HUESCA, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Gardeny*, doc. 21, pàg. 110.

88. Antoni VIRGILI, *Diplomatari de la catedral de Tortosa (1062-1193)*..., doc. 74, pàgs. 126-127.

89. Antoni VIRGILI, *ibid.*, doc. 96, pàgs. 149-150.

90. Ramon SAROBÉ I HUESCA, *Col·lecció diplomàtica*..., doc. 53, pàg. 143.

91. Segons Laureà Pagarolas, el primer comanador de Tortosa fou Guillem Berard, documentat al mes de novembre de 1153. Vegeu L. PAGAROLAS, *La comanda del Temple de Tortosa (1148-1213)*, pàg. 118.

fet, com diria ell mateix uns anys després, quan al mes de març de 1164 confirmà una sèrie de donacions a l'orde, la concessió a l'esmentada ciutat l'havia dut a terme a mans del mestre provincial fra Pere de Rovira.⁹²

3.4. PARTICIPACIÓ EN LA CAMPANYA DE CONQUESTA DE LLEIDA (1149)

En la conquesta de la ciutat del Segre la participació d'Arnau de Torroja és també ben documentada pel fet que en recompensa hi rebé diverses honors i béns del comte. Concretament, Ramon Berenguer IV li regràcià la col·laboració amb la concessió dels béns que havien estat del sarraí Farfon, integrats per un camp i una vinya situada a la partida anomenada "Arroials" (Rovals), i una altra vinya situada a Pardinyes. D'aquestes dues propietats, amb anterioritat al seu ingrés a l'orde i en tot cas abans del març de 1162, fra Arnau n'havia fet donació al Temple, la primera quan n'era responsable provincial fra Pere de Rovira (1143-1158), i la segona en temps del mestre Hug de Barceló (1159-1162).⁹³

És també probable que la coromina d'alou situada al terme d'aquesta ciutat, al lloc de la Grallera, que Arnau tenia "per acapte", fos deguda a la generositat del comte. Aquesta propietat era lliure de qualsevol càrrega o gravamen i posseïda lliurement per Arnau. Ell no la conreava directament, sinó que el 19 de febrer de 1160 la va concedir en alou a Joan, al seu pare Domènec i a Martí amb la condició que cada any ells i els seus successors li paguessin un cens de tres cafissos de blat tercenc, és a dir, un de forment, un altre d'ordi i un darrer de civada.⁹⁴

Arnau de Torroja, arran precisament de la seva estada a Tortosa i dels seus contactes amb el primer bisbe català d'aquesta ciutat, després palesaria la seva predilecció vers la canònica de la catedral. La donació que el 8 de setembre de 1163 féu en favor del prelat tortosí Gaufred d'Avinyó d'unes propietats que tenia al terme de la ciutat de Lleida s'ha d'emmarcar dins d'aquesta actitud benefactora i de simpatia vers la catedral tortosina.⁹⁵ Els béns i drets concedits consistien en quatre faneques de blat censals que rebia en un camp que posseïa a Pardinyes

92. Ramon SAROBÉ I HUESCA, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 130, pàgs. 242-244.

93. *Ibid.*

94. Ramon SAROBÉ I HUESCA, *Ibid.*, doc. 93, pàgs. 190-191.

95. Antoni VIRGILI, *Diplomatari de la catedral de Tortosa*, doc. 132, pàgs. 183-184.

i dos parells de gallines, l'un que feia Pere d'Om per unes cases situades prop de la Porta Ferrissa de la ciutat i per dos camps, situats al Roval i al Vall de Montsó, i l'altre per un camp situat a Pardiniyes, que conreaven Pere Berenguer i el seu germà Folc Pebre.

3.5. ELS IDEALS RELIGIOSOS DEL CAVALLER ARNAU DE TORROJA

3.5.1. *Arnau de Torroja, primer benefactor noble del monestir de Poblet*

A mitjan segle XII els germans Ponç i Ramon de Cervera estaven organitzant la colonització de l'Espluga de Francolí, que els havia pervingut per concessió al seu avi Hug Dalmau feta pels comtes de Barcelona.⁹⁶ Els mateixos dies que els dos germans duïen a terme aquesta tasca, Ramon Berenguer IV, per tal de potenciar l'assentament català a la comarca, feia concessió de l'hort de Poblet a l'abat Sanç de Fontfreda perquè bastís a la banda més occidental del terme de l'Espluga un monestir cistercenc dedicat a santa Maria.⁹⁷ No hi ha dubte que aquesta operació es dugué a terme amb l'aquiescència i l'aprovació dels germans Cervera, com ho confirma el fet que Ramon de Cervera signés com a testimoni de la donació feta a l'esmentat abat el 18 de gener de 1150 i confirmés la cessió de la meitat de l'hort de Sant Salvador, que deuria integrar l'anomenat "Hort de Poblet".⁹⁸

Ben aviat, amb el trasllat dels primers monjos vinguts de Fontfreda, s'anà consolidant la nova comunitat cistercenca en aquest indret de la Conca de Barberà, de manera que l'any 1153 ja estava plenament constituïda, amb l'abat Guerau al capdavant.⁹⁹ A banda del comte Ramon Berenguer, el seu fundador, el nou monestir atragué la generositat de la noblesa del país, que maldà per afavorir el nou cenobi amb concessions

96. Agustí ALTISENT, *Un poble de la Catalunya Nova els segles XI i XII. L'Espluga de Francolí de 1079 a 1200, op. cit.*, pàgs. 132-134; Josep Maria SANS i TRAVÉ, "La carta de franquícia de Belltall (19 de novembre de 1227)", *Universitas Tarraconensis* I (1976), pàgs. 44-48; Josep Maria SANS i TRAVÉ, "Dos intents de compra de l'Espluga per part de Poblet", *Arrels. Miscel·lània d'Aportacions històriques i documentals de l'Espluga de Francolí*, 1 (1979), pàgs. 59-60; Josep Maria SANS i TRAVÉ, "Pere de Queralt, primer feudatari de l'Espluga de Francolí (1150-1166)", *Universitas Tarraconensis* 2 (1977-1978), pàgs. 96-98.

97. Agustí ALTISENT, *Història de Poblet*, Abadia de Poblet, 1974, pàgs. 25-34.

98. Agustí ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet. Volum I. Any 960-1177*, Barcelona, 1993, doc. 123, pàgs. 115-116.

99. Agustí ALTISENT, *Història de Poblet*, pàgs. 28-29.

de drets i donacions de terres. El seu primer benefactor fou precisament el jove cavaller Arnau de Torroja el qual, encara en temps de l'abat Sanç de Fontfreda, el 23 d'abril de 1151, concedia a la nova comunitat un camp a la partida de Fontanet, a Lleida, que havia estat del sarraí Farfon.¹⁰⁰ Aquesta terra, que havia pervingut a Arnau per donació del comte Ramon Berenguer IV, confrontava amb l'hort de Santa Maria per sol ixent i septentrió, pel migdia amb el camp d'Abolafia i per occident amb l'hort de Ramon de Pujalt.

Arnau representa, doncs, el primer noble que enceta la llista de benefactors del cenobi pobletà, i també és el primer del qual consta que va "rebre, juntament amb els seus pares, les oracions i beneficis de la comunitat". El seu exemple fou seguit per altres nobles del país, com ara els germans Ramon i Guillem de Cardona el 6 de maig del mateix any,¹⁰¹ Guillem de Cervera el 20 d'octubre de 1153,¹⁰² o Guerau de Jorba—cunyat d'Arnau de Torroja—, el qual el 30 de novembre d'aquest darrer any, juntament amb la seva esposa Saurina i els seus fills, concedia al monestir la torre d'Avinganya, situada entre Alcarràs i Fraga,¹⁰³ on ben aviat el monestir de la Conca hi constituí una granja.¹⁰⁴

No sabem el motiu d'aquesta donació tan primerenca a favor del monestir per part d'Arnau de Torroja. Potser Arnau havia tingut ocasió de conèixer en algun dels viatges en què havia acompanyat el comte a les terres occitanes el monjo o el futur abat de Fontfreda i, assabentat de la nova fundació a l'extrem del comtat de Barcelona, en el territori tot just conquerit i en procés de colonització, volgué palesar també ell mateix el seu suport a la idea de Ramon Berenguer IV. Potser en aquest temps Arnau estava indecís sobre cap a quin camí devia dirigir la seva existència i amb aquesta donació s'assegurava la possibilitat d'abraçar més endavant la vida religiosa cistercenca, com esdevingué al cap d'uns anys, concretament el 1166, amb el jove cavaller Pere de Queralt, el qual havia

100. Agustí ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet*, doc. 138, pàg. 126.

101. *Ibid.*, doc. 139, pàgs. 126-127.

102. *Ibid.*, doc. 157, pàg. 140.

103. *Ibid.*, doc. 159, pàgs. 141-142.

104. Marc ESCOLÀ PONS, "De la granja cistercenca de Vinganya (Alcarràs, Segrià)", *Analecta Sacra Tarraconensia* 57-58 (1984-1985), pàgs. 203-213.

coincidit sovint amb Arnau en el grup de nobles que acompanyaven el príncep en els seus desplaçaments.¹⁰⁵

3.5.2. *Predilecció inicial del cavaller Arnau de Torroja vers els templers: les seves primeres donacions a l'orde*

Abans d'ingressar a l'orde del Temple, Arnau de Torroja ja havia palesat la seva simpatia pels frares, als quals havia fet donació de diverses propietats. Probablement la relació entre ambdues parts degué néixer arran dels contactes que el jove cavaller tingué amb els frares durant les conquestes de Tortosa i Lleida, en les quals, tal com hem avançat, va participar al costat del comte Ramon Berenguer IV. D'altra banda, l'amistat amb els templers era una tònica en aquells moments de la família Torroja, com veurem tot seguit.

Així, com a fruit de la generositat d'Arnau amb els templers, s'ha de circumscriure la donació que el 13 d'agost de 1153 féu al mestre Pere de Rovira de les propietats que tenia a Tortosa, que havien pertangut al sarraí Alí, fill d'Aben Calbo,¹⁰⁶ i que, tal com hem dit més amunt, li havien estat concedides a Arnau per Ramon Berenguer IV el 27 de març de 1149, al cap de pocs mesos de la conquesta de la ciutat.¹⁰⁷

Aquests mateixos anys Arnau concedí als frares una vinya situada a Pardinyes, dins del terme de la ciutat de Lleida, que havia pertangut al sarraí Farfon.¹⁰⁸ Precisament, aquesta donació fou contestada, sense que en coneguem les causes, per Ponç de Santafè, la qual cosa motivà un plet entre aquests dos cavallers que la cúria comtal —on actuaren de jutges el bisbe de Barcelona Guillem de Torroja, el bisbe Pere de Vic, el senescal Guillem Ramon de Montcada, Ramon de Pujalt, Guillem de Jorba, Guillem de Cervera, Bernat d'Anglesola i Berenguer de Boixadors— resolgué en favor d'Arnau.

105. Josep Maria SANS I TRAVÉ, "Pere de Queralt, primer feudatari de l'Espluga de Francolí (1150-1166)", *Universitas Tarraconensis* 2 (1977-1978), pàgs. 25-52.

106. Ramon SAROBE I HUESCA, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 53, pàg. 143.

107. *Ibid.*, doc. 21, pàg. 110.

108. *Ibid.*, doc. 113, pàgs. 224-225.

Finalment, Arnau de Torroja concedí en temps de fra Pere de Rovira un altre camp als Rovals, a Lleida, on hi havia plantada una vinya.¹⁰⁹

4. Arnau de Torroja, frare templer (1162-1166)

4.1. L'INGRÉS D'ARNAU DE TORROJA AL CONVENT DE GARDENY (DESEMBRE DE 1162)

Als inicis de l'hivern de 1162 Arnau de Torroja va materialitzar una decisió transcendental que havia de marcar profundament la resta de la seva vida. Passada ja la quarantena, emportat pels seus sentiments religiosos i militars, ingressà a l'orde del Temple. De ben segur que el seu propòsit topà amb altres possibilitats de realització personal: la canònica tortosina, d'una banda, i el monestir cistercenc de Poblet, de l'altra, pels quals, tal com hem apuntat més amunt, ja havia palesat la seva simpatia amb la concessió de part dels seus béns. Segurament, optà pel Temple a causa dels ideals específics d'aquest orde, tan en consonància amb el caràcter i el tarannà moral del cavaller solsoní. És probable també que contribuís al seu capteniment la personalitat del que aleshores era mestre provincial de l'orde, fra Hug de Barceló, que en aquesta època dirigia la circumscripció (1159-1162).

La professió d'Arnau de Torroja en l'orde del Temple, atesa la seva categoria social, revestí una solemnitat especial. Amb aquest motiu se celebrà una reunió dels membres més conspicus de la família Torroja, acompanyats dels seus feudataris i vassalls. Probablement aquest acte solemne es dugué a terme a la ciutat de Lleida, a la seu de la comanda de Gardeny, tot just acabades les parts més essencials del complex conventual.

Afirmem que la professió d'Arnau de Torroja al Temple es dugué a terme a final de desembre de 1162 perquè el primer de gener de 1163, amb motiu del testament de Ponç de Balaguer —pel qual lliurava el seu cos per enterrar al Temple, a més de diverses propietats a Balaguer— constaven com a representants de l'orde els frares Ponç de Balaguer,

109. *Ibid.*, doc 130, pàgs. 242-244.

oncle homònim del testador, fra Arnau de Torroja i fra Guillem de Sant Marçal.¹¹⁰

Com era habitual en aquesta època a les terres catalanes, els membres de la noblesa que ingressaven a la religió del Temple feien donació a l'orde d'una part dels seus béns. Així actuaren, per exemple, Berenguer de Monells, el qual en professar a l'orde vers el 1162 cedí la seva propietat de Bellestar, situada al camp de Tarragona, on després s'hi creà una comanda a iniciativa precisament de fra Arnau de Torroja.¹¹¹ Altres exemples els representen Ramon Barrufell, vassall dels Torroja a Barbens;¹¹² Berenguer de Mont, que en ingressar a la religió féu diverses donacions situades a Montargull, Albió i Su,¹¹³ o Guillem de Mont-rodon, futur mestre provincial català i tutor de l'infant Jaume I.¹¹⁴

Els béns que posseïa Arnau de Torroja estaven situats principalment a tres zones: a Tortosa; a Torre Grallera, al territori de la ciutat de Lleida, i a Barbens. Tal com hem exposat, aquestes propietats li havien pervingut per raó de la seva participació i la dels seus parents en la recuperació d'aquests districtes als sarraïns.

Allò que posseïa a Tortosa, integrat per la casa i les heretats que havien pertangut al sarraí Alí, fill d'Aben Calbo, li havia estat concedit pel comte Ramon Berenguer IV el 27 de març de 1149.¹¹⁵ Al cap de pocs anys, abans d'ingressar a l'orde, Arnau ja s'havia després d'aquest patrimoni en favor del Temple, ja que el 13 d'agost de 1153 en féu donació a l'orde.¹¹⁶ Per tant, quan va prendre l'hàbit templer aquestes possessions ja havien estat concedides a l'orde.

110. Ramon SAROBÉ I HUESCA, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 115, pàgs. 226-227. L'abril de l'any següent els frares —representats pel mestre provincial Hug Gaufréd, Arnau de Torroja, el comanador de Gardeny fra Aimeric i Ramon Barrufell— canviaven amb Gombau de Ribelles els béns rebuts a Balaguer per una peça d'alou del domini que l'esmentat noble posseïa a Barbens i que explotava Mir de la Trilla; vegeu Ramon SAROBÉ I HUESCA, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 136, pàgs. 248-249.

111. Josep Maria SANS I TRAVÉ, *El Rourell, una preceptoria del Temple*, op. cit., pàgs. 136-138 i 147-152.

112. Prim BERTRAN I ROIGÉ, *Notícies històriques del Palau d'Anglesola*, op. cit., pàgs. 14-15.

113. Josep Maria SANS I TRAVÉ, *La comanda del Temple de Valfogona*, op. cit., pàgs. 10-13.

114. Antoni PLADEVALL I FONT, *Guillem de Mont-rodon. Mestre del Temple i tutor de Jaume I*, col·lecció "Els ordes militars", núm. 3, Lleida, 1993, pàgs. 31-32.

115. Ramon SAROBÉ I HUESCA, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 21, pàg. 110.

116. *Ibid.*, doc. 53, pàg. 143.

A Lleida, a banda d'algunes possessions dins del recinte urbà, al sector de Sant Joan,¹¹⁷ Arnau posseïa terres a la Grallera i a Pardinyes. Al primer lloc, com a integrant de la concessió que Ramon Berenguer IV havia fet a la nissaga dels Torroja.¹¹⁸ El 1152 trobem Arnau de Torroja entre els concessionaris d'aquest indret.¹¹⁹

Consta que fra Arnau havia rebut a Lleida de Ramon Berenguer IV dos camps a la partida de Fontanet, al sector anomenat Coniaquera, que havien estat del sarraí Farfon, dels quals percebia anualment sis fanegues de forment.¹²⁰ Ja veurem més endavant com el frare es reservà la possessió d'aquest patrimoni fins a l'agost de 1174, en què en féu donació al seu "nodrit" Arnau de Déu, probablement un criat o servent seu.¹²¹ Al mes d'octubre del mateix any, però, l'esmentat Arnau de Déu venia els seus drets als responsables de la casa de Gardeny, encapçalats pel mestre fra Arnau de Torroja, el comanador Eimeric de Torrelles i fra Bernat de Cornellà. El venedor, que rebia 60 sous jaquesos en compensació, feia constar expressament que havia rebut la propietat de mans de fra Arnau abans que aquest ingressés a l'orde.¹²²

Coneixem les propietats que tenia fra Arnau a Barbens per les confirmacions posteriors d'ell mateix i del seu nebot Ramon II de Torroja en favor del Temple. Al mes de febrer de 1164, quan Arnau ja formava part de la comunitat de Gardeny, els seus nebots Ramon i Gaia, en presència del seu altre oncle Pere, bisbe de Saragossa, al mateix temps que feien diverses donacions a l'orde confirmaven les que amb anterioritat ja havia fet Arnau, el qual feia constar expressament el seu consentiment.¹²³ L'instrument enumera entre el concedit per Arnau a l'orde dues sorts de terra, situades al terme de Barbens, al costat d'una altra de la qual era titular Guillem Adalbert, que tenia per Ramon de Torroja i la seva esposa Gaia de Cervera; els drets que posseïa al castell de l'Aguilella, i una parellada d'alou situada al terme de la Grallera, que

117. Josep LLADONOSA I PUJOL, *Història de Lleida*, pàgs. 132-133.

118. Ramon SAROBÉ I HUESCA, *Col·lecció diplomàtica...*, pàgs. 63-64.

119. Josep LLADONOSA I PUJOL, *Història de Lleida*, pàgs. 132-133.

120. Ramon SAROBÉ I HUESCA, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 249, pàgs. 386-387.

121. *Ibid.*

122. Ramon SAROBÉ I HUESCA, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 256, pàgs. 394-395.

123. *Ibid.*, doc. 128, pàgs. 239-241.

tenia pel concedent Martí de Torrent, i que donava anualment un cens de tres cafissos, un de blat, un altre d'ordi i el tercer de civada. Aquesta propietat deuria ser la que Arnau va concedir el 19 de febrer de 1160 a Joan i al seu pare Domènec i a Martí, amb la condició de lliurar-li cada any l'esmentat cens.¹²⁴ El document que enregistra la concessió en fixa les delimitacions en assenyalar que afrontava d'una part amb l'alou de Pere de Prats, amb el de Santa Maria, amb el camí públic i amb l'alou de Roger d'Eroles. Per la ratificació de totes aquestes propietats i drets l'orde recompensava Ramon de Torroja amb la quantitat de quatre-cents sous de moneda jaquesa.

És molt probable que amb ocasió de la ratificació per part dels nebots d'Arnau de les donacions que aquest havia fet a l'orde, hom aprofités també per aconseguir posar fi a les reclamacions que sobre el castell de l'Aguilella feien a Arnau Ramon d'Aguilella i les seves germanes en relació amb l'alou i el delme d'aquest lloc. Al mes de febrer de 1164 els templers aconseguien de l'esmentat Ramon d'Aguilella i les seves germanes Sança, Alez, Nina i Jordana la definició dels drets cedits per Arnau a l'orde, que de la seva banda recompensava els definidors amb vint-i-cinc morabatins.¹²⁵ Ramon de Torroja, present a l'acte, lloava la confirmació dels Aguil·lella.

Al cap de pocs dies d'aquestes confirmacions, al març de 1164, fra Arnau, de la seva banda, en presència del seu germà Guillem, bisbe de Barcelona, i també del seu nebot Ramon II de Torroja, lloava en favor del Temple les donacions que havia fet anys abans a l'orde, en temps dels mestres fra Pere de Rovira i fra Hug de Barceló, situades a Tortosa i a Lleida.¹²⁶

El seu ingrés en religió va privar fra Arnau de Torroja d'assistir a un dels actes més solemnes dels quals va ser protagonista la seva família en aquesta època: la tercera consagració de l'església de Santa Maria de Solsona, esdevinguda el 10 de novembre de 1163. Fou una efemèride que reuní gairebé tots els Torroja, i no hi mancaren els bisbes de Barcelona i Saragossa, Guillem i Pere de Torroja, respectivament, ni tampoc els seus

124. *Ibid.*, doc. 93, pàgs. 190-191.

125. RAMON SAROBÉ I HUESCA, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 129, pàgs. 241-242.

126. *Ibid.*, doc. 130, pàgs. 242-244.

nebots Ramon de Torroja i Gaia de Cervera, els quals palesaren el seu afecte per aquesta església amb la concessió de diversos drets i béns.¹²⁷

4.2. FRA ARNAU DE TORROJA, MEMBRE DESTACAT DE LA COMUNITAT DE GARDENY (1162-1166)

Solucionats en part els seus béns del segle, el cabaler dels Torroja vestí l'hàbit blanc del Temple, i ingressà a la casa de Gardeny, que aquells anys ofería ja l'aspecte de magnificència i sumptuositat que encara avui la caracteritzen, atès que els elements principals del complex conventual tot just s'acabaven de bastir.¹²⁸ Probablement també en aquest període fou aquesta casa la residència permanent del mestre provincial català que, tot i els seus viatges pels altres convents de la demarcació, visitant i organitzant les noves fundacions de convents, establí a la ciutat de Lleida la seva incipient cúria. El nou frare, atesa la noblesa de la seva nissaga i les relacions i els contactes que tenia amb la major part del grup nobiliari del país, destacà ben aviat entre els altres membres de la comunitat de Gardeny, de manera que sovint acompanyà el màxim responsable provincial en els seus periples pel país. La imatge que podia oferir fra Arnau de Torroja, el qual havia deixat el món i la possibilitat d'un futur força prometedor, podia representar per a molts nobles i cavallers un intens al·licient per abraçar les regles de la nova religió i, seguint el seu exemple, engrossir les files del Temple ja que, en aquells moments d'expansió territorial, l'orde necessitava personal per tal d'organitzar comandes que administressin eficaçment els importants territoris i dominis que havia aconseguit adquirir.

Hem vist més amunt com per raó del seu origen aristocràtic i del seu parentiu amb el mateix monarca, a més d'estar ben relacionat amb els

127. Cebrià BARAUT, "Consagracions d'esglésies", *Urgellia* 1 (1978), doc. 83, pàgs. 172-175; Antoni LLORENS I SOLÉ, *Solsona i el Solsonès*, I, Lleida, 1986, pàgs. 373-375.

128. La capella consta existent al juliol de l'any 1156, en què Guillem de Ponts, trobant-se ja al port del Boc, de camí cap a Jerusalem, concedí juntament amb la seva dona Estefania al mestre fra Pere de Rovira diverses propietats que tenia a la ciutat de Balaguer, "per redempció de la seva ànima i la del seu fill Guillem, enterrat a l'església de Gardeny"; vegeu Ramon SAROBÉ I HUESCA, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 69, pàgs. 162-163. Amb tot, hom troba amb anterioritat donacions del cos a favor dels frares d'aquest lloc, com ara Mir Conill de Balaguer, que poc després de 1147 ingressava en la confraternitat del Temple i lliurava a l'orde el seu cos després de mort; vegeu Ramon SAROBÉ I HUESCA, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 16, pàg. 102.

pròcers més conspicus del país, fra Arnau acompanyà, ben poc després del seu ingrés a Gardeny, el mestre Hug Gaufred en les gestions que aquest duia a terme al llarg i ample del territori de la seva circumscripció. La seva qualitat de germà del bisbe de Barcelona Guillem de Torroja (1144-1171) —després arquebisbe metropolità de Tarragona (1171-7 de març de 1174)—,¹²⁹ de Pere de Torroja, bisbe de Saragossa,¹³⁰ i del pròcer Berenguer de Torroja, i d'oncle de Ramon II de Torroja, casat amb Gaia, filla de Ponç de Cervera i Almodis, germana de Ramon Berenguer IV i, per consegüent, cosina d'Alfons I,¹³¹ representava una targeta de visita que obria les portes de molts palaus i castells, especialment la cort reial. Per si això no fos prou, estava vinculat familiarment o bé per llaços d'amistat amb la noblesa més excelsa de la segona meitat del segle XII: era cunyat de Guerau de Jorba, atès que la seva dona Saurina era germana d'Arnau i, per tant, oncle de Guillem d'Alcarràs.¹³² Tenia amistat amb Pere de Queralt, amb el qual, de jove, formà part del petit grup de nobles al servei del comte de Barcelona: ambdós eren presents el 6 d'agost de 1150 a Girona quan el comte es comprometé davant l'arquebisbe de Tarragona i el bisbe Guillem de Torroja de Barcelona a abolir el costum que batlles i veguers es quedessin una part dels béns dels prelats difunts;¹³³ i ambdós signaven el document, juntament amb Ramon de Monells i Arnau de Cervera, de la concessió d'una honor a Tortosa en favor d'Ansald Messatici fet per l'esmentat comte al juny de 1156.¹³⁴

No endebades fins i tot fora del país, i en tot cas a la cúria romana, es tenia aquesta consciència de personatge emparentat amb la reialesa, com ho confirma una carta, adreçada a començament de 1213 pel papa

129. Josep BLANCH, *Arxiepiscopologi de la Santa Església Metropolitana i Primada de Tarragona*, op. cit., pàgs. 105-110. Una petita biografia sobre Guillem de Torroja es troba a Antoni LLORENS i SOLÉ, *Solsona i el Solsonès...*, pàgs. 184-188.

130. Vegeu una breu biografia sobre aquest personatge a Antoni LLORENS i SOLÉ, *Solsona i el Solsonès...*, pàgs. 191-192. La genealogia d'aquesta família es pot consultar a l'obra esmentada del Dr. Llorens, a la pàg. 179.

131. Sobre Ramon II de Torroja es pot veure una breu biografia a Antoni LLORENS i SOLÉ, *Solsona i el Solsonès...*, pàgs. 190-191. Sobre l'activitat de Ramon de Torroja i la seva esposa Gaia a l'Espluga de Francolí, vegeu Agustí ALTISENT, "Un poble de la Catalunya Nova els segles XI i XII. L'Espluga de Francolí de 1079 a 1200", *Anuario de Estudios Medievales* 3 (1966), pàgs. 131-213.

132. Jaime SANTAGANA TORT, *El monasterio de Poblet (1151-1181)*, doc. 176, pàgs. 633-636.

133. Sebastià PUIG PUIG, *Episcopologio barcinonense*, doc. LXXV, pàgs. 419-420.

134. Antoni VIRGILI, *Col·lecció diplomàtica de la seu de Tortosa*, doc. 74.

Innocenci III a Maria de Montpeller, esposa de Pere el Catòlic, on el pontífex, referint-se a fra Arnau, el qualifica de "consanguini del rei".¹³⁵ El mateix Alfons I no dubtà d'adreçar-se a Arnau amb l'afectuos qualificatiu d'"estimat en Crist" el març de 1179 —*in Christo dilecto*".¹³⁶

Hug Gaufred, el mestre provincial, era ben conscient dels avantatges formals que li suposava tenir per company un personatge tan distingit i amb llaços de parentiu tan importants i extensos. Per aquesta raó el feia participar d'una manera molt especial en les entrevistes que duia a terme amb els nobles del país en la seva feixuga tasca d'organització inicial de l'orde en el territori de la circumscripció. És probable que l'assistència d'Arnau de Torroja en moltes de les negociacions al costat del mestre representés després un element de pes per a la seva promoció a la màxima dignitat provincial. Analitzant amb detall aquestes negociacions, gairebé en totes es pot veure que els personatges amb els quals s'arriba a algun acord o formen part de l'entorn familiar de fra Arnau o bé es tracta de persones amb les quals s'havia relacionat el frare o la seva pròpia família. Així, per exemple, quan el 20 de maig de 1163 Ramon de Monells donà a l'orde una heretat a Òdena hi eren presents, a més del germà del donant, fra Berenguer de Monells, el mestre Hug Gaufred i fra Arnau de Torroja.¹³⁷

Al final de 1163, concretament el 29 de desembre, els frares de Gardeny, representats pel mestre provincial Hug Gaufred, assolien un important acord amb el senescal Guillem Ramon II sobre la participació comuna en les despeses d'arranjament de la sèquia que anava del Segre a Alcarràs i que portava l'aigua als respectius molins que ambdues parts tenien en aquest sector de la ciutat de Lleida.¹³⁸ Entre els signants de l'orde, a més de l'esmentat mestre, hi figuraven fra Arnau de Torroja, fra Guillem d'Albaix, fra Guillem Berard, fra Pere de Cartellà, comanador de Gardeny, i fra Bernat de Cornellà. En tot cas, una ocasió més important i solemne veié la presència, juntament amb el mestre provincial, de fra

135. Marie Luise BULST-THIELE, *Sacrae Domus Militiae Templi Hierosolymitani Magistri*, op. cit., pàg. 99, nota 4.

136. A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II, rey de Aragón*, op. cit., doc. 282.

137. Josep Maria SANS I TRAVÉ, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Barberà (945-1212)*, Barcelona, 1997, doc. 48, pàgs. 129-130.

138. Ramon SAROBÉ I HUESCA, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 124, pàgs. 236-237.

Arnau: fou amb motiu del préstec de 1.100 morabatins que l'orde del Temple deixà al monarca el 20 d'abril de 1164, presents diversos nobles de la seva cort, com ara el senescal Guillem Ramon II, Guillem i Arbert de Castellvell i Ramon de Pujalt, a més del bisbe de Barcelona Guillem de Torroja.¹³⁹ Fra Arnau apareix tot seguit després del mestre provincial fra Hug Gaufred, i al davant fins i tot del responsable de la casa de Gardeny, fra Eimeric de Torrelles, i de fra Ramon de Castellnou, que aquests anys s'havia convertit en el principal impulsor de la casa d'Osca.¹⁴⁰ El seu prestigi, palesat fins i tot en el detall de la preferència en els documents davant d'altres frares més veterans, devia ser ben evident tant als ulls dels altres membres de la comunitat com als externs del convent. Al mes de desembre del mateix any, el mestre, acompanyat d'Arnau de Torroja, prestava diversos arnesos a Pere de Puigverd, senyor, juntament amb l'orde, del lloc de Barberà.¹⁴¹

5. Fra Arnau de Torroja, mestre provincial català de l'orde del Temple (1166-1181)

5.1. L'ELECCIÓ/NOMENAMENT DE FRA ARNAU DE TORROJA COM A MESTRE PROVINCIAL

Fra Arnau de Torroja fou el quart mestre de la província catalana del Temple i successor de fra Hug Gaufred, el qual estigué al capdavant de la circumscripció des de 1163 a 1166.¹⁴² Els altres mestres anteriors havien estat Pere de Rovira (1143-1158)¹⁴³ i Hug de Barceló (1159-1162).¹⁴⁴ En relació amb aquests responsables fra Arnau es diferencia pel fet de pertànyer a una nissaga nobiliària políticament important en aquell moment en el nostre país i perquè tenia a la seva mà elements decisius en la marxa de la societat catalana d'aleshores. Comparables amb

139. Ana Isabel SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II, rey de Aragón*, doc. 18, pàgs. 53-54.

140. Àngel CONTE, *La encomienda del Temple de Huesca*, op. cit., pàg. 21. Àngel CONTE CAZCARRO, "Catalans n'o Temple de Uesca", a *Actes de les Primeres Jornades sobre els ordes religioso-militars als Països Catalans (segles XII-XIX)*, Tarragona, 1994, pàgs. 101-102.

141. Josep Maria SANS I TRAVÉ, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Barberà*, doc. 51.

142. A. J. FOREY, *The Templars in the Corona de Aragón*, Londres, 1973, pàg. 420.

143. Sobre aquest mestre hom disposa d'una interessant biografia confeccionada per Jaume Vilaginés; vegeu Jaume VILAGINÉS I SEGURA, "Pere de Rovira, un templer del Vallès", *Notes* 20 (2005), pàgs. 43-61.

144. A. J. FOREY, *The Templars in the Corona de Aragón*, pàg. 420.

l'alcúrnia de fra Arnau només es poden esmentar en la llista de mestres provincials catalans Arnau de Claramunt (abril-novembre de 1196 i agost de 1199-abril de 1200), Ramon de Gurb (abril de 1200-novembre de 1201), Guillem de Mont-rodon (gener de 1214-setembre de 1218),¹⁴⁵ Guillem de Cardona (gener de 1244-maig de 1252), Pere de Montcada (abril de 1279-octubre de 1282) i Berenguer de Cardona (juny de 1291-gener de 1307). Els seus cognoms, pertanyents a les famílies catalanes més rellevants, palesen clarament el seu origen il·lustre.

5.2. EL PRIMER VIATGE DE FRA ARNAU A JERUSALEM (HIVERN-PRIMAVERA DE 1165-TARDOR DE 1166)

Amb un bagatge polític important i unes relacions socials de privilegi, fra Arnau de Torroja era, entre els templers de la província, una de les persones més adients per a succeir l'anterior responsable provincial. Desconeixem si la designació de la màxima jerarquia de l'orde a la circumscripció de la Provença i certes parts d'Hispania era ja en aquesta època una de les atribucions del mestre major amb el consentiment del capítol, tal com poc temps després recolliran els "Estatuts Jeràrquics" de l'orde en relació amb el mestre d'Aragó, redactats probablement amb posterioritat a 1165.¹⁴⁶ En tot cas, però, el màxim responsable del Temple no decidia el nomenament del nou mestre provincial sense haver escoltat abans el parer dels frares de la província. Així ho manifestava el darrer mestre de l'orde, Jacques de Molay, quan el monarca català Jaume II li demanà poc abans d'iniciar-se el procés contra els templers que designés per al càrrec provincial un frare de la confiança reial. La resposta de Molay fou molt precisa: "És costum de l'orde que quan mor un preceptor provincial els frares de la circumscripció proposen al mestre el nom que l'ha de substituir".¹⁴⁷

145. La biografia d'aquest mestre provincial és coneguda principalment gràcies als treballs d'Antoni Pladevall, que foren recollits després en les dues obres següents: Antoni PLADEVALL I FONT, *Guillem de Mont-rodon, mestre del Temple i tutor de Jaume I*, Lleida, 1993, i Antoni PLADEVALL I FONT, *Mont-rodon: passat i present d'un gran llinatge i d'un casal osonenc*, Vic, 2001.

146. J. M. UPTON-WARD, *El código templario. Texto íntegro de la regla de la orden del Temple*, Barcelona, 2000, pàgs. 27 i 57.

147. Alan FORFY, "Letters of the last two templar masters", *Nottingham Medieval Studies*, XLV (2001), pàg. 167. "*moris est usitati quod cum aliquis provincialis preceptor ab hac luce subtrahitur, fratres sue*

És probable que les màximes autoritats de l'Orient coneguessin la personalitat de fra Arnau, sigui a través dels frares de la circumscripció que hi haguessin estat tramesos, sigui mitjançant notícies dels mateixos delegats del mestre major. Potser no és arriscat de pensar que als inicis de la primavera de 1165 fra Arnau féu un viatge a Terra Santa amb la intenció de donar el seu suport militar als frares que en aquells moments estaven lluitant per contenir les envestides que havien emprès els musulmans contra els cristians de la zona o, simplement, per informar que els frares de la província el proposaven com a successor de l'anterior responsable. En tot cas, la presència de fra Arnau desapareix a partir de desembre de 1164, quan juntament amb el mestre Hug Gaufred presten a Pere de Puigverd diversos arnesos,¹⁴⁸ i torna a aparèixer el dia 6 d'octubre de 1166, ja amb el títol de mestre, en l'instrument que recollia la donació de Guillem de Meià d'un molar situat a Butsènit.¹⁴⁹ Durant el breu temps que fra Arnau estigué a Palestina els responsables de la casa central pogueren cerciorar-se de les qualitats del frare català. Arran d'aquest contacte personal, o potser de les informacions en poder dels dignataris del convent central, fra Bertrand de Blanchefort (1156-1169) designà fra Arnau per al càrrec de mestre provincial de Provença i certes parts d'Hispania.

Poc temps després de l'inici de la tardor de 1166 el nou mestre arribava a Catalunya. El primer document en què apareix com a tal —*comendatori Hispanie*— es confeccionà a Gardeny el 6 d'octubre de 1166 i recull la donació de Guillem de Meià i la seva dona Estefania d'un molar situat a Butsènit, tal com acabem de veure.¹⁵⁰ És molt probable que, després de congratular-se amb els frares de la seva comunitat pel nou nomenament, es dirigís a saludar el monarca que, en aquells dies, es trobava a Tortosa, o bé que anés a celebrar-ho amb els frares de les Terres de l'Ebre. Sigui per un o altre motiu, el mestre, el 13 d'octubre de 1166, juntament amb fra Guillem Berard, comanador del castell de

provincia facti existentia denunciata magistro consulunt secundum ipsorum cognitiones et conscientias de substituendo rectore; quod quia nedum fecerunt fratres nostri, bono modo nequivimus ipsorum consilio non audito novum constituere preceptorem.

148. Josep Maria SANS I TRAVÉ, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Barberà*, doc. 51, pàg. 75.

149. Ramon SAROBÉ I HUESCA, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Gardeny*, doc. 154, pàgs. 270-271.

150. *Ibid.*

Miravet, comprava al sarraí Bonvassall i la seva dona Solasten, amb el consentiment d'Alfons I, que signava el document, una almúnia situada al terme de Tortosa per la quantitat de 1.140 morabatins.¹⁵¹ Al cap de pocs dies Arnau retornava a la seu provincial, on el 22 d'octubre, juntament amb el comanador de Gardeny fra Aimeric de Torrelles i altres frares de la casa, concedia a canvi del pagament d'un cens anual una terra al terme de Gardeny, sota la sèquia d'Alcarràs, a Arnau Tolosà i als seus.¹⁵²

5.3. LA PROVÍNCIA DE "PROVENÇA I CERTES PARTS D'HISPÀNIA" I EL SEU ÀMBIT TERRITORIAL

Amb l'assoliment de la màxima autoritat provincial fra Arnau assumí la responsabilitat de dirigir totes les cases i els membres de l'orde als territoris de Provença, els comtats catalans, Aragó i molt probablement Navarra, on s'havien establert els templers, segons el professor S. Agustín García Larragueta, a partir de 1138.¹⁵³ Confirma la pertinença de Navarra a la circumscripció catalana de l'orde el fet que el primer mestre provincial català, fra Pere de Rovira, actués en aquest territori, ja independent d'Aragó, entre el 1141 i el 1158, any de la seva mort.¹⁵⁴

Les titulacions que per raó del càrrec provincial apareixen en els documents en què intervingué fra Arnau són molt variades, i responen en bona part a la tècnica curialesca del clergue notari que redactava el corresponent instrument. Des de la titulació més solemne, comparable gairebé amb la del mestre major de l'orde, fins a les més senzilles, com a simple titular de comanda, palesen un titubeig significatiu i la poca precisió en aquesta època pel que fa a l'organització provincial de l'orde a la banda més occidental d'Europa. De la mateixa manera que el seu predecessor, que a vegades apareix amb l'especificatiu de "ministre",¹⁵⁵

151. Laureà PAGAROLAS, *La comanda del Temple de Tortosa*, doc. 27, pàgs. 197-198.

152. R. SAROBÉ I HUESCA, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Gardeny*, doc. 155, pàgs. 271-272.

153. Santos Agustín GARCÍA LARRAGUETA, "El Temple en Navarra", *Anuario de Estudios Medievales* 11 (1981), pàg. 639.

154. *Ibid.*, pàgs. 639-640.

155. Ramon SAROBÉ I HUESCA, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 145, pàgs. 260-261.

“comanador”¹⁵⁶ o “mestre”,¹⁵⁷ sigui referit a Hispània,¹⁵⁸ a Hispània i Provença¹⁵⁹ o a Provença i Hispània,¹⁶⁰ les titulacions referides a fra Arnau de Torroja en els quinze anys que exercí la responsabilitat de mestre provincial presenten vacil·lacions tant pel que fa a la seva dignitat com a la seva competència territorial. Als documents apareixen des de les més solemnes, semblant a l'ús del mestre major —“*pauper et servus Milicie Templi*”—,¹⁶¹ o a una autoritat eclesiàstica —“*gratia Dei magister Milicie Templi per Provinciam et Hispaniam*”—,¹⁶² fins a les senzilles de “*frater et magister*”,¹⁶³ “*magister et pauper Milicie Templi*”,¹⁶⁴ “*comendator Hispanie*”¹⁶⁵ o “*minister*”.¹⁶⁶ Així mateix, o no s'indica l'àrea de responsabilitat —“*frater magisterque Milicie Templi*”—,¹⁶⁷ o aquesta fa referència a Hispània simplement,¹⁶⁸ a Hispània i Provença,¹⁶⁹ a les parts d'Hispània,¹⁷⁰ a les parts d'Hispània i Provença,¹⁷¹ a la Provença i les parts d'Hispània¹⁷² o a les parts de Provença i Hispània.¹⁷³

Durant el mestrat de fra Arnau de Torroja s'anà consolidant de manera definitiva l'àrea de competència del responsable provincial, que més endavant havia de sofrir diverses modificacions encara. Probablement a l'època dels seus predecessors la circumscripció no degué estar absolutament fixada sinó que degué variar d'acord amb l'organització que l'orde anava aconseguint dins la península Ibèrica tot adaptant-se a la realitat política que el procés reconqueridor implicava. De fet, si ens referim al primer mestre provincial, fra Pere de Rovira, sembla que la

156. Ramon SAROBÉ I HUESCA, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 143, pàgs. 258-259.

157. *Ibid.*, doc. 129, pàgs. 241-242.

158. *Ibid.*, doc. 143, pàgs. 258-259.

159. *Ibid.*, doc. 129, pàgs. 241-242.

160. *Ibid.*, doc. 145, pàgs. 260-261.

161. *Ibid.*, doc. 195, pàgs. 314-315.

162. *Ibid.*, doc. 347, pàgs. 514-515.

163. *Ibid.*, doc. 157, pàgs. 273-274.

164. *Ibid.*, doc. 155, pàgs. 271-272.

165. *Ibid.*, doc. 154, pàgs. 270-271.

166. *Ibid.*, doc. 369, pàgs. 545-546.

167. *Ibid.*, doc. 157, pàgs. 273-274.

168. *Ibid.*, doc. 154, pàgs. 270-271.

169. *Ibid.*, doc. 129, pàgs. 241-242.

170. *Ibid.*, doc. 182, pàgs. 300-301.

171. *Ibid.*, doc. 352, pàgs. 520-521.

172. *Ibid.*, doc. 346, pàgs. 512-513.

173. *Ibid.*, doc. 350, pàgs. 517-519.

seva autoritat s'estengué a Provença, als dominis del monarca català, a Navarra i també a la banda més oriental del regne castellà. En aquest darrer, precisament, l'esmentat mestre rebia el 1146 una donació a Sòria i el 1155 una altra a Alcanadre, lloc que després havia de ser la seu d'una de les comandes més importants de Castella.¹⁷⁴ D'altra banda, la part més occidental del regne castellà, en aquests anys de la implantació de l'orde a la península Ibèrica, devia estar sota l'autoritat del mestre provincial portuguès. Tot i que manquen estudis sobre aquest període als regnes de Castella i Lleó, la primera menció específica a un mestre provincial castellà no apareix fins el 1178, amb fra Guido de Garda, "mestre de la Milícia del Temple a Lleó i a Castella",¹⁷⁵ mentre que a Portugal apareix com a mestre fra Garnerio.¹⁷⁶ Pocs anys més tard la circumscripció castellana es dividí en dues províncies —està documentat un tal Rodrigo, mestre de la Milícia del Temple al regne de Castella, i l'anterior Guido de Garda, responsable de l'orde a Lleó.¹⁷⁷ Cap al 1183 sembla que el responsable era el mestre de Portugal, sota l'autoritat del qual hi havia els seus lloctinents de Castella i Lleó,¹⁷⁸ fórmula que se seguí a començament del segle XIII ja que el responsable d'aquesta circumscripció s'anomenava "mestre de la Milícia del Temple dels tres regnes d'Hispania, és a dir, Lleó, Castella i Portugal".¹⁷⁹

6. L'activitat de fra Arnau de Torroja com a mestre provincial

Amb l'assoliment de la dignitat provincial de la circumscripció de Provença i certes parts d'Hispania, Arnau de Torroja assumí les responsabilitats de govern material i espiritual de l'orde, en el sentit que havia de respondre davant el convent major de la seva gestió al capdavant de la comesa que exercia. D'ell depenien totes les comandes esteses pel territori de la seva responsabilitat i també d'ell depenien els membres que integraven les diverses comunitats templeres. Quant al primer aspecte,

174. Gonzalo MARTÍNEZ DÍEZ, *Los templarios en la corona de Castilla*, Burgos, 1993, pàg. 62.

175. *Ibid.*, pàg. 63.

176. *Ibid.*

177. *Ibid.*

178. *Ibid.*

179. *Ibid.*, pàg. 64.

el responsable provincial havia de vetllar pel progrés material afavorint que les diverses propietats, drets i béns de l'orde rendissin al màxim possible, tot encomanant la seva administració als frares més idonis. Així mateix, atès que el Temple era un orde religiós, aquest dignatari havia de tenir cura que als convents i a les cases on habitaven els frares s'hi complissin els preceptes que marcava la regla del Temple i adequar la vida dels frares a la normativa i la tradició religiosa pròpies. A banda d'aquestes responsabilitats relacionades amb la província, el dignatari havia de complir també amb certes obligacions amb la casa central que justificaven precisament la presència templera a Occident: es tracta del deure de contribuir, d'acord amb les seves possibilitats, a la finalitat que havia justificat la creació i l'aprovació del Temple per l'Església, és a dir, el manteniment dels estats llatins de l'antiga Palestina, sorgits arran de la primera croada. Una participació que exigia una doble aportació: d'una banda, el personal que la tasca bèl·lica exigia i, de l'altra, els diners que la poguessin fer possible.

6.1. VISITES A LES COMANDES DE LA PROVÍNCIA

És molt fàcil d'entendre que l'atenció als convents disseminats al llarg d'un territori tan ample, a banda i banda dels Pirineus, exigia desplaçaments sovintejats de qui en tenia el govern. Tot i que la seva presència és més permanent a Gardeny —que en aquest temps es convertí en seu provincial, tot desplaçant l'anterior de Montsó—, Arnau féu visites constants a les comandes de l'entorn més immediat i també a les més llunyanes, com ho testimonia el fet que el seu nom, especificant gairebé sempre la seva qualitat de mestre provincial, apareix en molts instruments, la major part de les vegades com a atorgant o beneficiari d'un contracte, o bé com a testimoni. Sovint, també, els responsables de comandes es traslladaven a la cúria magistral per resoldre assumptes puntuals, fossin cridats pel mestre o bé per pròpia iniciativa. A vegades consten els seus noms en els documents confeccionats a Gardeny. Així, al maig de 1167 trobem a Gardeny fra Guillem d'Albaix, comanador de Montsó,¹⁸⁰ presència que es repeteix a final de novembre del mateix

180. R. SAROBÉ I HUESCA, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 167, pàgs. 285-286.

any.¹⁸¹ El mateix es pot dir del comanador de Miravet, Guillem Berard, present també a Gardeny a la darrera data esmentada,¹⁸² i també a final de setembre de 1170, juntament amb Bernat d'Albospí, un frare de la comunitat de Gardeny d'especial confiança del mestre, que li encarregarà la posada en marxa de la comanda de Barberà.¹⁸³ Aquests dos comanadors, Guillem Berard i Bernat d'Albospí, es trobaven a Gardeny el 18 de febrer de 1173 en l'acte solemne de diverses vendes en favor de l'orde fetes per Gombau II de Ribelles, acompanyat de la seva muller Marquesa i dels seus fills, Ramon, Gombau, Guillem, Marqueseta, Saurina i Sança, i que els frares van recompensar amb mil morabatins d'or.¹⁸⁴ El comanador de Barberà, fra Berenguer de Mont, es trobava probablement a Gardeny quan el mestre Arnau rebia a començament de desembre de 1174 una important donació de Guillem de Calders,¹⁸⁵ o al maig de 1177 quan els esposos Ramon de Torroja i Gaia empenyoraven a l'orde per cent cinquanta morabatins lupins d'or la torre Grallera,¹⁸⁶ o quan a l'agost de 1178 l'orde rebia de Bernat d'Anglesola diversos alous situats al terme d'Anglesola.¹⁸⁷

Moltes vegades, però, el mestre es desplaçava a la seu d'un convent per resoldre *in situ* els problemes o bé per donar amb la seva presència més solemnitat a un acte, generalment l'acceptació d'una donació important a favor de la comanda, l'ingrés d'un membre en la comunitat o bé d'un donat o altres actes d'especial relleu. Fra Arnau visità contínuament les comunitats que tenia sota la seva responsabilitat, com ho confirma la seva presència constant en els documents.

Els desplaçaments foren més sovintejats a les cases més properes a la seu provincial, com ara Barberà o Tortosa. A la primera casa la seva presència està documentada el 31 de desembre de 1173, el setembre de 1175, el desembre del mateix any, el gener de l'any següent, el juny del 1176, el mes de febrer de 1177, el mes de maig del mateix any, el febrer

181. *Ibid.*, doc. 174, pàgs. 292-293.

182. *Ibid.*

183. *Ibid.*, doc. 213, pàgs. 340-341.

184. *Ibid.*, doc. 231, pàgs. 364-366.

185. *Ibid.*, doc. 262, pàgs. 402-403.

186. *Ibid.*, doc. 315, pàgs. 464-465.

187. *Ibid.*, doc. 327, pàgs. 478-479.

de 1178, el novembre del mateix any, l'octubre de 1179, el març de 1180, el setembre i el desembre del mateix any, i el 24 de gener de 1181. Potser encara s'hi haurien d'afegir altres estades en què el beneficiari de l'acte enregistrat en el document fou el convent de Barberà. Si es dugué a terme en la seu d'aquesta comanda, la presència de fra Arnau hi estaria documentada el 23 de desembre de 1166 i el novembre de 1170. A Tortosa, per posar un altre exemple, hi fou present l'octubre de 1166, el novembre de 1167, el juny de 1174, el novembre i el desembre de 1175, el maig i el desembre de 1176, el juliol de 1177 i el novembre de 1179.

A final d'estiu i primers dies de la tardor de 1176 es trobava al Masdén, on rebia una donació d'Ademar de Mosset¹⁸⁸ i definia en favor del monestir de Fontfreda els drets que el Temple tenia o podia tenir als quarts que el monarca havia concedit als cistercencs al terme de Pajols.¹⁸⁹

A començament d'octubre de 1180 fra Arnau es trobava a la seu de la comanda de Palau, al Vallès, on signava tres documents amb la família de Guillem de Torre, la seva esposa Estefania i el seu fill homònim Guillem de Torre.¹⁹⁰ Segons el primer document, el mestre, juntament amb el comanador de la casa, fra Guerau de Caercí, rebia la promesa del cap familiar de lliurament del seu cos i els seus arnesos, així com també del seu cavall, a la seva mort, i en el cas que no disposés del cavall es comprometia a donar una de les millors bèsties que la seva família tingués en aquell moment. A més, prometia solemnement que si decidís abandonar el segle, ingressaria a l'orde del Temple. Al segon document lliurava en aquell mateix moment al Temple els drets que tenia sobre el delme de la parròquia de Palau Solità; i al tercer, els esmentats esposos reconeixien un deute de cent vint morabatins aiadins en favor de l'orde, pel qual empenyoraven als templers unes parellades que el matrimoni posseïa a la dita parròquia i un molí a Lliçà.

188. Rodrigue TRETON, *Col·lecció diplomàtica de la casa de Masdén*, doc. 102, en premsa.

189. *Ibid.*, doc. complementari núm. V.

190. Cristina FORNS DE RIVERA, "Un document de l'any 1180 sobre els templers de Palau-solità", *Quatrecentins*, 9, pàgs. 68-70.

Tot i que el mestre disposava d'un delegat per a una millor administració de les cases provençals —primer en la persona d'Hug de Barceló (1155-1173) i després de Berenguer d'Avinyó (1179-1183)—,¹⁹¹ sovint es desplaçava també a aquesta banda de la província. L'estudiós francès de l'orde a la Vall Baixa del Roine, Damien Carraz, afirma que troba documentat fra Arnau a Saint Gilles entre 1168 i 1170, i també el 1176.¹⁹²

6.1.1. *Comitiva*

En els periples pel territori, el mestre no anava sol sinó que acostumava a ser acompanyat per una reduïda comitiva, composta per membres de l'orde —frades de la seva confiança—; un capellà que, a més de prestar les atencions religioses, sovint actuava d'escrivà o notari, i alguns cavallers seglars amb la missió de vetllar per la seguretat del grup. El gener de 1177, Berenguer apareix com a capellà del mestre, quan aquest es trobava de visita a Provença,¹⁹³ i quan el 9 d'agost de 1178 confeccionava un instrument de Bernat d'Anglesola pel qual concedia un mas a l'orde al terme d'Anglesola hi feia constar a la clausura que "era capellà del mestre i frades de l'esmentada Milícia".¹⁹⁴ El grup, a més, constituïa, tal com esdevenia amb els grans senyors de l'època que, generalment, anaven acompanyats dels seus vassalls més íntims, la petita cort magistral durant els desplaçaments.

Els viatges del mestre es devien a diverses motivacions, la més important de les quals era la visita a les comandes que es trobaven sota la seva responsabilitat. Però també sovint havia de trobar-se amb el monarca en funció de conseller reial, i amb nobles i benefactors de l'orde amb motiu de concessions de terres, castells o drets. Quan el 9 de desembre de 1174 Guillem de Calders i la seva dona Beatriu concedien al Temple els monts de Bessies, tres-cents sous i dos pollins de cavall, entre els membres

191. Berenguer d'Avinyó substituï fra Arnau de Torroja quan aquest se n'anà a Jerusalem, on fou elegit mestre major. Fra Berenguer regí la província catalanoprovençal entre l'abril de 1181 i el març de 1183 (A. J. FOREY, *The Templars...*, pàg. 420).

192. Damien CARRAZ, *L'Ordre du Temple dans la Basse Vallée du Rhône...*, pàg. 98, nota 76.

193. *Ibid.*, pàg. 321, nota 189.

194. R. SAROBE I HUESCA, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Gardeny...*, doc. 327, pàgs. 478-479.

de la comitiva s'hi trobava fra Berenguer de Mont, un dels membres de la comunitat de Barberà que sovint el trobarem acompanyant el mestre i al qual aquest li encomanarà la comanda de Barberà, després que el seu titular li assignés les de Miravet, Tortosa i la Ribera el 1174.¹⁹⁵ El 23 de març de 1178 Ponç de Calders confirmava la donació que el seu pare havia fet a l'orde. En aquesta ocasió trobem novament els mateixos personatges: a més del mestre hi eren presents Berenguer de Mont, preceptor de Barberà; Bernat d'Albospí, preceptor de Miravet, a més del preceptor de Gardeny, fra Pere Utxor, i fra Berenguer de Monells.¹⁹⁶ Així, una vegada que el mestre es trobava en aquest convent de la Conca i va rebre d'Alfons I un home de Prades, l'acompanyava, a més del comanador de la casa, fra Berenguer de Mont, i d'altres frares de la comunitat, l'esmentat Bernat d'Albospí, antic responsable de la casa i aleshores ja comanador de Miravet.¹⁹⁷ En els actes que recullen relacions especials amb la monarquia, el mestre sempre apareix acompanyat d'alguns dels dignataris de l'orde: així, quan el mes de març de 1174 o 1175 Alfons I manllevava a Tortosa cinc-cents morabatins als templers pels quals empenyorava els castells de Riba-roja i de Castelló d'Empúries, representaven l'orde, a més del mestre, fra Berenguer d'Avinyó, membre de la comunitat de Gardeny; fra Bernat d'Albospí, que poc temps després dirigí les comandes de Miravet, Tortosa i la Ribera, i fra Ponç d'Empúries.¹⁹⁸

6.1.2. *L'acceptació de nous membres i donats de l'orde*

Les visites del responsable provincial a les diverses comandes de la seva circumscripció, a banda de la gestió dels assumptes ordinaris, generalment eren aprofitades pel mestre per a presidir l'ingrés de nous membres a l'orde, especialment quan es tractava de personatges d'un cert relleu social, com ara nobles o els seus fills, o bé quan els futurs professors feien una aportació econòmica important a l'orde. Un exemple

195. R. SAROBE I HUESCA, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Gardeny...*, doc. 262, pàgs. 402-403.

196. *Ibid.*, doc. 323, pàgs. 473-474.

197. J. M. SANS I TRAVÉ, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Barberà...*, p. 11.

198. R. SAROBE I HUESCA, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Gardeny...*, doc. 291, pàgs. 434-436.

paradigmàtic d'aquests darrers és Pere d'Alcalà, que el 26 de maig de 1176, dins de l'església de Santa Maria de Gardeny, atorgava el document de "lliurament personal com a servent i de per vida a la Milícia del Temple".¹⁹⁹ L'instrument que redactà fra Berenguer —"capellà dels esmentats frares templers i germà en el Senyor"—, especificava que l'acte es feia en mans del mestre Arnau de Torroja i en presència de fra Bernat d'Albospí —aleshores comanador de Miravet, Tortosa i la Ribera—, fra Bernat de Cornellà —membre destacat de la comunitat de Gardeny— i fra Ramon de Cubells —comanador de Montsó. El nou frare lliurava a l'orde, a més, l'heretat que posseïa a Fraga i un cens d'un morabatí anual que li feia Bonfill.

L'orde del Temple implantà en aquest període a la província catalanoprovençal una xarxa de donats i confreres que li suposà una gran implantació social entre la gent. Tot i que aquests tipus de benefactors pertanyien a totes les classes socials, destacaven pel seu nombre i per la seva importància els nobles i els cavallers. Eren laics que, tot i no ingressar en un convent de l'orde, volien ser considerats en alguns aspectes com a membres del Temple i beneficiar-se dels privilegis i gràcies espirituals dels frares. Sovint alguns d'ells acabaven per demanar i obtenir l'ingrés canònic a l'orde com a frares professors.

Aquest tipus de contracte —que comportava diversos nivells de relació amb l'orde— implicava un seguit d'obligacions per a ambdues parts: el donat es comprometia a lliurar el seu cos després de la mort a la institució religiosa, a ingressar-hi com a profés en cas d'abandonar el segle i a no canviar la seva voluntat. A banda, s'establien també unes obligacions econòmiques, com ara la donació de certs béns en el moment del compromís o bé després de la seva mort i el pagament d'una quantitat anual en favor de l'orde. Aquest, de la seva banda, s'obligava a inhumar les restes del donat en un cementiri seu i a realitzar sufragis i oracions en favor de la seva ànima com si es tractés d'un frare. És paradigmàtic el cas de Pere de Navades, que el 28 de març de 1176 prengué la decisió de fer-se donat del Temple.²⁰⁰ Es tracta, probablement, d'un ramader de

199. R. SAROBE I HUESCA, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Gardeny...*, doc. 294, pàgs. 439-440.

200. *Ibid.*, doc. 293, pàgs. 438-439.

la zona de Lleida amb una economia bastant sanejada, atès que posseïa seixanta ovelles, un parell de bous, dues eugues i un mul, a més de trenta mitgeres de blat i altres drets de collita. Concedia la meitat dels béns a l'orde, ja fos en el cas d'ingressar o bé després de mort. A més, s'obligava mentre romangués al segle a donar una quantitat anual de diners.

La presència de fra Arnau de Torroja a les comandes escampades pel territori català per rebre benefactors fou constant: el 26 de febrer de 1177 es trobava a la casa de Barberà per presidir la professió de Berenguer de Gàver,²⁰¹ mentre que a final de maig del mateix any el seu germà Ramon de Gàver es lliurava com a donat de l'orde, al qual concedia, entre altres béns, les seves armes personals i el seu cavall.²⁰² El 9 de febrer de l'any següent rebia en aquest mateix convent la donació personal de Pere Arnau, vassall del noble Gombau d'Oluja, senyor de Vallfogona.²⁰³

6.1.3. *Adquisició de patrimoni*

Sovint la presència del mestre en una determinada casa de l'orde era també aprofitada per la comunitat per solemnitzar l'adquisició d'una propietat que, a vegades, comportava el desembossament d'una suma de diners o altres béns, o bé per arribar a una concòrdia amb veïns difícils que també sovint implicava una compensació econòmica. El 6 de maig de 1177 fra Arnau, juntament amb el comanador de Barberà fra Berenguer de Mont, rebien de Gombau d'Oluja unes cases a Vallfogona, donació que era recompensada pels frares amb cent sous.²⁰⁴ Al cap de tres anys fra Arnau es trobava novament a Barberà, on en un acte solemne el 4 de març de 1180 rebia els drets que els Montpaó —representats per Berenguer, la seva mare Laureta, la seva dona Laureta i els seus fills Bernat, Ramon i Berenguer, juntament amb parents i vassalls— posseïen a dos masos situats a Conesa.²⁰⁵ El 7 de setembre del mateix any fra Arnau es trobava de bell nou a Barberà, on rebia d'Arnau de Verdú i Pere de Santesteve

201. J. M. SANS I TRAVÉ, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Barberà...*, doc. 88, pàgs. 167-168.

202. *Ibid.*, doc. 91, pàg. 170.

203. *Ibid.*, doc. 94, pàgs. 172-173.

204. *Ibid.*, doc. 89, pàgs. 168-169.

205. *Ibid.*, doc. 98, pàgs. 176-178.

els drets que aquests cavallers tenien al castell d'Ollers.²⁰⁶ La donació era recompensada per l'orde amb un cavall. Sobre aquest castell, el mestre, quan es trobava de camí cap a Jerusalem, el 24 de gener de 1181, encara aconseguia els drets que hi tenia Pere de Lotgers pel seu senyor Bernat de Santa Coloma, els quals rebien en compensació de l'orde un parell de bous i un pollí.²⁰⁷

La presència de l'alt dignatari provincial del Temple altres vegades era també aprofitada per obtenir confirmacions per part de parents de donacions anteriors fetes en favor de l'orde. Així, el 28 d'octubre de 1179 Sança, vídua d'Arnau Hostenc, confirmava davant d'Arnau de Torroja el mas d'Olmells, situat al terme del castell de Queralt, que en temps passats el seu fill Arnau Hostenc havia concedit al Temple.²⁰⁸

Altres vegades la presència del mestre era aprofitada per fer establiments de terres en favor de nous conreadors, amb la finalitat de treure'n un major rendiment. El 23 de novembre de 1178 fra Arnau es trobava novament a la casa de Barberà on, juntament amb el comanador fra Berenguer de Mont i els altres membres de la comunitat, feien establiment de diverses terres d'Albió en favor de Barrufell de Riquer.²⁰⁹

6.2. CREACIÓ DE NOVES COMANDES

Durant els anys que Arnau de Torroja exercí la dignitat provincial, l'orde del Temple es trobava encara al nostre país en la fase d'organització.²¹⁰ De fet, quan aquest frare assumí la responsabilitat de govern feia només trenta-set anys que l'Església havia aprovat l'orde al concili de Troyes el 1127, trenta-cinc anys que s'havien presentat en societat davant del comte de Barcelona Ramon Berenguer III —el qual el 1131 va concedir a l'orde el castell de Granyena—, uns altres trenta-cinc anys que el rei d'Aragó Alfons el Bataller havia lliurat en testament el seu regne als ordes

206. J. M. SANS I TRAVÉ, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Barberà...*, doc. 102, pàgs. 181-182.

207. *Ibid.*, doc. 105, pàgs. 185-186.

208. *Ibid.*, doc. 97, pàg. 176.

209. *Ibid.*, doc. 96, pàg. 175.

210. Sobre la creació de la comanda com a organització bàsica territorial del Temple podeu veure Jonathan RILEY-SMITH, "The origins of the commandery in the Temple and the Hospital", a *La Commanderie. Institution des ordres militaires dans l'Occident médiéval*, París, 2002, pàgs. 9-18.

del Temple i l'Hospital i als canonges del Sant Sepulcre, i vint-i-tres anys que Ramon Berenguer IV havia aconseguit, mitjançant la concessió d'importants béns i privilegis, la renúncia de l'orde a la tercera part de l'herència del monarca aragonès, així com el compromís d'ampliar a la península Ibèrica la missió de lluita contra l'Islam que inicialment s'havien proposat dur a terme només a Terra Santa. Durant aquests primers vint anys els diversos responsables templers havien iniciat l'organització de convents al territori en els llocs més adients, per bé que condicionats per l'existència d'un patrimoni important per administrar. Al regne d'Aragó s'havien creat convents templers canònicament constituïts a Novillas (1139?), Boquiñeni (1153), Saragossa (1162), Ambel (1162) i Montsó (1163), mentre que als comtats catalans hi havia les cases de Masdéu, al Rosselló, (1145), Palau del Vallès (1151), Miravet i Tortosa (1153) i Gardeny, a Lleida (1156). Al regne de Navarra, tot i que les primeres donacions als templers apareixen entre 1128 i 1133,²¹¹ és probable que en aquesta època les propietats navarreses depenguessin inicialment de les cases més properes d'Aragó, com ara Novillas.²¹²

Pel que fa a l'altre territori provincial, el corresponent a Provença, quan Arnau de Torroja assumí la responsabilitat magistral ja s'havien constituït canònicament les cases de Richerenches (1138), Arles (1146), Saint-Gilles (1150), Nîmes (1151) i potser també Marsella.²¹³

Una de les prioritats dels quinze anys de mestratge d'Arnau de Torroja fou precisament la creació i l'organització de noves comandes per tal d'administrar millor no només els béns amb què la generositat de prínceps, nobles i fidels obsequiava l'orde, sinó també per consolidar la mateixa presència de la institució, ja que els convents tenien també la finalitat de propaganda permanent davant la societat més propera, tant pel que fa a l'obtenció de béns i drets com respecte a l'atracció de personal a l'empresa templera. Durant el temps que va des de 1166 fins a començament de 1181 es constituïren a la banda peninsular de la província catalanoprovençal les comandes de Corbins i Luna (1167),

211. Santos Agustín GARCÍA LARRAGUETA, "El Temple en Navarra"..., pàgs. 639 i 648.

212. *Ibid.*, pàg. 656.

213. Damien CARRAZ, *L'ordre du Temple dans la Basse Vallée du Rhône...*, pàgs. 90-94.

Barbens (1168), Puig-reig, Cerdanya i Berguedà (1169), Osca (1171), Barberà (1173) i Navarra (1179), l'any 1181 les d'Ascó i Granyena i l'any següent la de La Zaida; probablement, aquestes tres darreres també per iniciativa del mestre Torroja. Resultaria, doncs, si ens cenyim al territori català, aragonès i navarrès, que de les vint comandes de la circumscripció existents fins al final del mestrat d'Arnau de Torroja, onze foren creades amb anterioritat, mentre que nou degueren la seva organització o bé l'assignació d'un responsable a aquest mestre.

6.3. NOMENAMENT DE COMANADORS

Com a màxima autoritat de la província, a Arnau de Torroja li corresponia el nomenament dels càrrecs directius de cada comanda, principalment el comanador i el cambrer, les dues dignitats la designació de les quals estava reservada al mestre provincial. Si bé és cert que Arnau mantingué bona part de la situació que havia heretat de l'anterior responsable provincial, al front de les comandes de nova creació situà frares de la seva confiança, generalment oriünds de la comarca del Solsonès, als quals anà confiant altres comandes quan finia el termini de govern preceptiu d'una casa. Les comandes de Corbins i Barbens, molt vinculades amb la de Gardeny, fra Arnau les elevà a la categoria de cases canòniques i hi destinà frares de la comunitat lleidatana que havien estat benefactors de l'orde precisament aportant béns situats a les noves comandes. A Barbens hi destinà a partir de 1168 Ramon Barrufell i després Mir de la Trilla, Bernat de Talladell i Ramon de Mont,²¹⁴ mentre que a Corbins hi destinà a partir de 1167 Bernat de la Riba, Bernat de Tinera i Mir de la Trilla.²¹⁵ A Barberà hi situà també homes de la seva confiança, primer Bernat d'Albospí, a partir del desembre de 1172, que inicià l'organització de la nova comanda, i després, a partir de l'agost de 1175, el seu col·laborador fra Berenguer de Mont, que la regí fins que el 1181 acompanyà el mestre al viatge a Jerusalem.²¹⁶ A Osca, per posar també en funcionament la nova casa hi destinà el 1171 fra Ramon

214. R. SAROBÉ I HUESCA, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Gardeny...*, pàgs. 42-44.

215. *Ibid.*, pàgs. 36-38.

216. J. M. SANS I TRAVÉ, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Barberà...*, pàgs. 8-14.

de Cervera, i després fra Nunyo i fra Pere de Seró, un frare que havia pertangut a la comunitat lleidatana.²¹⁷ A Luna hi col·locà l'esmentat fra Ramon de Cervera el 1167 per posar-la també en funcionament, i després fra Arnau de Sarroca.²¹⁸ Al capdavant del districte de la Ribera (Miravet i Tortosa) hi va mantenir fra Guillem Berard, que feia poc temps que la regia quan Arnau va assolir el comandament magistral (des del gener de 1165), bo i substituïnt-lo el 1174 per Bernat d'Albepí (1174-1178) i posteriorment per Dalmau de Godet (1178-1181),²¹⁹ antic membre també de la comunitat lleidatana.²²⁰ A Montsó substituï el 1167 Guillem d'Albaix per Eimeric i després, el 1173, per Ramon de Cubells.²²¹ A la casa de Palau del Vallès mantingué, probablement per interès de la corona, el comanador Berenguer de Sant Vicenç —que la regia des de 1151—, després, el 1175, nomenà Guillem de Solsona —un religiós relacionat també amb la comunitat lleidatana—²²² i el 1179, Guerau de Caerclí.²²³ A Tortosa, si bé inicialment hi destinà fra Guillem Berard —que ja dirigia el districte de la Ribera—, a partir de 1174 encarregà la comanda a Pere Utxor, un aragonès que també pertanyia a la comunitat de Gardeny. A Saragossa, finalment, Arnau de Torroja hi mantingué Bernat de Salvi, que governava la comanda d'aquesta ciutat des de l'abril de 1162.

6.4. CELEBRACIÓ DE CAPÍTOLS PROVINCIALS

Per a aconseguir un millorament del govern de la circumscripció, la regla del Temple preveia la celebració anual dels capítols que, de la mateixa manera que els capítols generals, havien de vetllar pel bon regiment de les comandes de la província, tot adoptant les mesures i els acords que ho facilitessin. En aquests capítols o assemblees, a més, es duïen a terme els cessaments i nous nomenaments de comanadors i cambrers, i

217. A. J. FOREY, *The Templars...*, pàg. 432.

218. *Ibid.*, pàg. 434.

219. *Ibid.*, pàg. 435.

220. R. SAROBE I HUESCA, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Gardeny...*, doc. 317, pàgs. 466-467.

221. A. J. FOREY, *The Templars...*, pàg. 436.

222. R. SAROBE I HUESCA, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Gardeny...*, doc. 201, pàgs. 324-325 i doc. 297, pàgs. 442-443.

223. A. J. FOREY, *The Templars...*, pàg. 439.

es tractaven altres matèries per a la bona marxa de l'orde. A banda dels temes estrictament religiosos relatius a la vida interna de les diverses comunitats, sovint hi eren tractats també temes organitzatius i econòmics. A aquestes reunions, que eren convocades pel mestre provincial, hi assistien els responsables de les comandes, a més d'altres frares que pel seu prestigi personal eren invitats pel mestre. Generalment se celebraven a la primavera a la casa o el convent on residia el responsable provincial —en l'època d'Arnau de Torroja, a Gardeny, a la ciutat de Lleida— i duraven d'un a tres dies. Quan, però, una circumstància especial o bé un tema de més transcendència així ho exigien, el mestre convocava un capítol extraordinari per prendre l'acord amb una majoria qualificada dels dignataris de l'orde.²²⁴

Desconeixem la periodicitat de celebració en aquests primers anys de l'establiment del Temple als comtats catalans. Potser durant el període de govern de fra Arnau de Torroja encara no s'havia afermat el costum de celebració anual d'aquestes assemblees durant el temps de la Pentecosta, sinó que el dignatari provincial reunia els frares que tenia més a mà quan calia prendre una decisió sobre determinats assumptes que volia posar a la seva consideració.

D'altra banda, no sembla que aquestes assemblees es fessin sempre en un mateix lloc —de fet, en els cent vuitanta anys d'existència del Temple al nostre país foren les seus de les comandes les que acolliren aquestes reunions, com Montsó, Gardeny, Horta, Miravet i Barberà, principalment—, sinó que l'elecció del lloc anava determinada per la proximitat del problema o bé per la residència del mestre en aquell moment en una determinada casa o convent. Així mateix, en aquesta època la reunió no devia congregar tots els responsables de les cases de la circumscripció sinó que, tal com hem apuntat, només hi devien participar aquells responsables el desplaçament dels quals era més fàcil.

De l'època de fra Arnau es coneixen dues celebracions d'aquest tipus, una a Gardeny, el 21 d'abril de 1176, i una altra a Barberà, el 19 de desembre de 1180. La primera la tenim documentada arran de la

224. Sobre els capítols que se celebraren a la circumscripció catalana de l'orde vegeu A. J. FOREY, *The Templars...*, pàgs. 317-319.

donació que Joan de Pinça féu a l'orde d'un hort situat a Pimpí, dins del terme de la ciutat de Tortosa.²²⁵ L'instrument que amb tal motiu es redactà especifica que el donant concedia l'esmentat hort a l'orde en mans de fra Arnau de Torroja, "mestre en certes partides de Provença i Hispània" i en presència de tot el capítol que "fou celebrat a Gardeny". Refereix, a més, els membres que integraven aquella assemblea provincial: Bernat d'Albepí, Ponç de Balaguer, Ramon de Cubells, Nuny, Ramon de Concabella, Pere de Calonge, Dalmau de Godet, Berenguer de Mont, Guillem de Seró, Albert d'Àger, Pere Iteri, Bernat de Cornellà i Pere Utxor. De la seva relació se'n desprèn que, efectivament, no assistien tots els responsables de les cases de l'orde de la circumscripció a aquesta reunió, sinó només els que havien estat convocats pel mestre; uns responsables de cases com ara Bernat d'Albepí, que dirigia les de Miravet, Tortosa i la Ribera; Ramon de Cubells, que era comanador de Montsó; Ramon de Concabella, que ho era probablement de Gardeny; Nunyó, que dirigia la d'Osca; Berenguer de Mont, que governava la de Barberà, i Pere Utxor, que era comanador de Tortosa. D'altres eren simplement frares d'especial confiança del mestre, com Dalmau de Godet, Pere de Calonge o Ramon de Seró.

El segon capítol provincial celebrat en temps d'Arnau de Torroja fou a la casa de Barberà, amb motiu d'aprovar el conveni que s'havia de subscriure amb l'arquebisbe de Tarragona, Berenguer de Vilademuls.²²⁶ En efecte, amb la voluntat d'organitzar definitivament una comanda al Rourell en base al patrimoni que en aquest lloc havia concedit Berenguer de Monells en ingressar a l'orde²²⁷ i amb la propietat que s'havia anat ampliant a través de noves adquisicions, el dirigent provincial negocià amb el prelat tarragoní un acord que garantís la futura existència d'aquesta comanda al Camp de Tarragona tot definint, d'una banda, les obligacions dels frares amb la mitra, i, de l'altra, tot obtenint la concessió de l'arquebisbe del corresponent permís per bastir una

225. L. PAGAROLAS, *La comanda del Temple de Tortosa*, doc. 61, pàgs. 229-231.

226. Josep Maria SANS I TRAVÉ, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Barberà...*, doc. 104, pàgs. 183-185.

227. Josep Maria SANS I TRAVÉ, *El Rourell, una preceptoria del Temple al Camp de Tarragona*, op. cit., pàgs. 137-138.

capella.²²⁸ Amb aquest motiu, fra Arnau reuní el capítol a Barberà, on assistiren diversos comanadors de la província per aprovar l'acord que se signà el dia 19 de desembre de 1180 en presència de l'abat de Poblet Hug, el preposit de Tarragona Ramon i el cambrer Joan, a més dels diversos templers assistents a la reunió, entre els quals hi havia Berenguer d'Avinyó; Bernat d'Albepí; Berenguer de Mont, comanador de Barberà; Gauspert de Serra, i Ramon de Concabella.²²⁹

6.5. LES CONFIRMACIONS DE PRIVILEGIS A FAVOR DE L'ORDE DEL TEMPLE A LA PROVÍNCIA CATALANOPROVENÇAL

6.5.1. *Confirmació de privilegis i donacions de castells per Alfons I*

Les especials relacions del responsable dels templers catalans amb el monarca foren ben profitoses per a les institucions que cadascú representava. La monarquia trobà en l'orde un col·laborador eficaç i lleial en la reconquesta i la colonització de les noves terres que eixamplaven els dominis del rei, així com els diners que puntualment necessitava; el Temple, de la seva banda, oferí el seu ajut i la seva col·laboració i aconseguí en recompensa nous privilegis, l'ampliació d'anteriors i la concessió de donacions puntuals que, progressivament, acreixeren els seus béns i augmentaren el seu poder econòmic i social.

Al cap de pocs anys d'haver iniciat el seu regnat, Alfons I palesava el seu afecte pels templers en concedir-los mil morabatins anuals de les pàries que rebia d'Hispania. En efecte, quan el monarca es trobava a la ciutat d'Osca l'11 de novembre de 1169, i d'acord amb els nobles catalans i aragonesos que l'acompanyaven, entre els quals hi havia els parents de fra Arnau, els seus germans Guillem, bisbe de Barcelona, i Pere, bisbe de Saragossa, va donar gratuïtament per remei de la seva ànima l'esmentada quantitat de la pària que li pagava el rei Llop de València i Múrcia. El monarca es comprometia, a més, en cas que en algun moment no rebés aquest diners, a donar als frares la mateixa quantitat que li pervingués

228. Josep Maria SANS I TRAVÉ, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Barberà...*, pàg. 21.

229. *Ibid.*, doc. 104, pàgs. 183-185.

d'altres llocs d'Hispania.²³⁰ Representaven l'orde el mestre Arnau de Torroja i els frares Begó de Jovers, Guerau de Castellpers, Ramon de Cubells, Ramon de Cervera, Berenguer de Siurana i Pere de Balaug.

Aquells mateixos dies, tot aprofitant l'ocasió de la visita a la cort, establerta temporalment a la ciutat de Jaca, de fra Gaufréd Fulquer, procurador del mestre major a les parts cismarines, Alfons I, per tal de palesar el seu interès per l'orde, li concedí els castells de Xivert i Orpesa, situats a Hispania, quan fossin conquerits als sarraïns, amb totes les lleudes, passatges i usatges que s'hi percebessin.²³¹ L'orde era representat per l'esmentat dignatari, el mestre provincial fra Arnau de Torroja i els frares templers assenyalats a l'anterior donació. Igualment hi eren presents, a més de diversos pròcers aragonesos, Guillem de Montcada, el comte Arnau Mir de Pallars i els bisbes de Saragossa, Barcelona, Osca, Lleida i Tarassona.

Les concessions més importants que havia obtingut l'orde del Temple als regnes hispànics es degueren a la seva renúncia a una tercera part que li corresponia en l'herència d'Alfons el Bataller d'Aragó, en un acte solemne celebrat a Girona el 27 de novembre de 1143, amb l'assistència del cardenal Guido i essent-hi present per l'orde, a més del mestre provincial fra Pere de Rovira, Everard des Barres, mestre de la Gàl·lia, especialment delegat per a aquella ocasió pel mestre major.²³² A més de diversos castells, Ramon Berenguer IV recompensava l'orde amb la desena part de tots els drets, censos i usatges que rebia personalment i de totes les terres que pogués adquirir en l'esdevenidor, i una cinquena part de les terres que el comte conquerís als sarraïns. Finalment, el comte es comprometia a no fer la pau amb els sarraïns sense l'acord previ del mestre dels templers catalans.

Per als templers catalans el contingut de l'acord de Girona de 1143 representava la base de tots els privilegis futurs, així com la "carta magna" del seu establiment al nostre país. Una de les preocupacions del mestre

230. A. I. SÁNCHEZ, *Alfonso II, rey de Aragón, op. cit.*, doc. 72, pàgs. 116-117; R. SAROBE I HUESCA, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Gardeny...*, doc. 207, pàgs. 332-333.

231. A. I. SÁNCHEZ, *Alfonso II, rey de Aragón*, doc. 74, pàgs. 119-122; R. SAROBE I HUESCA, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Gardeny...*, doc. 205, pàgs. 328-330.

232. Josep Maria SANS I TRAVÉ, *Els templers catalans. De la rosa a la creu*, pàgs. 90-95.

provincial català fou, per consegüent, obtenir la confirmació d'aquest importantíssim privilegi pel nou monarca, i que aquest reconegués novament la vigència dels seus continguts i disposicions. Per això, fra Arnau de Torroja aconseguí aquesta confirmació el mes d'agost de 1172, mentre el monarca es trobava a Saragossa.²³³

No s'havien escolat gaires anys quan el 30 de juny de 1174, essent el monarca a la ciutat de Lleida, concedia a l'orde, representat pel mestre Arnau de Torroja i els frares Bernat d'Albospí, Ramon de Cubells, Pere de Calonge, Dalmau de Godet i Ramon Vernet, el castell d'Horta.²³⁴ Amb aquesta donació, que completava el domini que l'orde tenia a la banda meridional del país, el rei pretenia aconseguir definitivament la colonització d'aquest sector del territori atès que, malgrat que anteriorment l'havia concedit el 1165 a Ramon de Montcada, aquest no ho havia pogut dur a terme amb l'eficàcia requerida.²³⁵

Les bones relacions amb l'orde del Temple, a les quals no eren alienes les que en l'àmbit personal mantenien el rei Alfons i fra Arnau de Torroja, motivaren que el primer mostrés públicament el seu suport als frares guerrers. En efecte, aquells mateixos dies el monarca rebia diversos préstecs de diners dels templers; concretament, al mes de març, a Tortosa, obtenia 500 morabatins,²³⁶ i uns altres 600 fins al mes d'agost del mateix any.²³⁷ Probablement per tal d'auspiciar tots aquests crèdits, el monarca decidí el 22 de març de 1175, des de Tarragona estant, confirmar solemnement la cinquena part de Tortosa, que ja havia estat concedida pel seu pare, el comte Ramon Berenguer IV, a l'orde del Temple, en mans del mestre de Provença i Hispània, fra Arnau de Torroja.²³⁸ Hom fixava que aquesta cinquena part afectava tant les rendes provinents de terra com de mar, dels cristians, jueus i sarraïns; a més, es facultava que els batlles respectius del monarca i de l'orde determinessin i repartissin les

233. A. I. SÁNCHEZ, *Alfonso II Rey de Aragón*, doc. 128, pàgs. 198-199.

234. Josep Maria SANS I TRAVÉ, *Els Templers catalans. De la rosa a la creu*, op. cit., pàg. 350.

235. Josep SERRANO DAURA, *Els Costums d'Orta (1296). Estudi introductori i edició*, Horta de Sant Joan, 1996, pàgs. 15-27.

236. A. I. SÁNCHEZ, *Alfonso II...*, doc. 192, pàgs. 275-277.

237. *Ibid.*, doc. 198, pàg. 283.

238. *Ibid.*, doc. 191, pàgs. 273-275.

corresponents parts de les rendes.²³⁹ Al cap d'uns anys, quan fra Arnau de Torroja dirigia els destins del Temple en qualitat de mestre major, el mateix monarca, al mes de març de 1182, des de la ciutat d'Osca, en presència del nou mestre provincial, fra Berenguer d'Avinyó, i dels màxims responsables templers del país, lliurava a l'orde tota la seva part de la ciutat de Tortosa, amb el castell de la Suda, els seus termes i habitants, llevat d'un seguit de dominicatures que s'hi reservava.²⁴⁰ En aquesta ocasió, per tal d'afavorir la comanda que l'orde havia organitzat en aquesta ciutat, li concedí, a més, 400 morabatins. Finalment, donava en franc alou al Temple els castells i viles d'Ascó i Riba-roja però es reservava la meitat de les rendes de la primera població. L'orde pagava per aquests dos castells la quantitat de cinc mil morabatins.²⁴¹

És probable que aquesta gran operació del Temple sobre Tortosa i els castells d'Ascó i Riba-roja representés la culminació d'una actuació llargament preparada per fra Arnau de Torroja mentre governava les cases de la província catalana. En efecte, durant el seu govern l'orde mostrà interès pels castells d'Ascó i Riba-roja, que foren diverses vegades garanties dels préstecs deixats al rei. L'elecció de fra Arnau com a mestre major li va privar l'oportunitat de dur materialment a terme l'operació que tant de temps havia preparat. Aquest fet no era desconegut dels atorgants del document, on, utilitzant una fórmula inusitada, el rei Alfons s'adreça en primer lloc a fra Arnau de Torroja com a "mestre major a les partides cismarines" i després als altres frares de la província.

6.5.2. *Les confirmacions dels privilegis comtals per la Santa Seu*

Fra Arnau de Torroja intentà donar suport legal a les concessions que havia implicat per al seu orde l'acord subscrit a Girona el 27 de novembre de 1143 amb Ramon Berenguer IV, arran de la renúncia a una tercera part de l'herència del Bataller. Era tan important el seu abast que calia garantir-lo amb les confirmacions dels successors de l'atorgant i també de l'autoritat màxima universal, representada pel Papa. Hem referit més

239. L. PAGAROLAS, *La Comanda del Temple de Tortosa*, op. cit., pàgs. 139-140.

240. *Ibid.*, pàgs. 140-141.

241. *Ibid.*, pàgs. 141-142.

amunt que fra Arnau n'havia aconseguit la corresponent confirmació d'Alfons I al mes d'agost de 1172 mentre el rei es trobava a Saragossa, en presència del bisbe Pere de Torroja i de diversos pròcers d'aquest regne.²⁴² De la Santa Seu el mestre major Everard des Barres obtingué també, el 30 de març de 1150, una confirmació dels esmentats privilegis i donacions, que reforçaren la posició dels frares al nostre país.²⁴³

Les diferències constants que enterbolien la vida dels templers a casa nostra motivaren que fra Arnau tingués una veritable preocupació per obtenir la confirmació de les donacions i els privilegis que havien estat concedits al seu orde. D'entrada, ben aviat ho aconseguí del nou monarca, Alfons I, tal com hem vist. Aquesta disposició podia ser d'utilitat quan sorgissin problemes amb nobles o persones d'un rang inferior al rei, però en tot cas li mancava una confirmació superior al mateix príncep per si els problemes eren amb aquest. Per això, entre les mesures adoptades pel mestre hi ha la de cercar la ratificació del Papa, que encarnava la màxima autoritat en el món de l'època. En efecte, fruit de les gestions davant la Santa Seu, fra Arnau aconseguia que Alexandre III, un dels papes que es distingí per haver concedit més butlles en favor dels templers, des de Frascati, confirmés el 5 de setembre de 1178 les donacions que Ramon Berenguer IV havia fet a l'orde i que ja havien estat ratificades pel seu fill Alfons.²⁴⁴ Concretament, la butlla papal que registra aquesta confirmació esmenta les donacions dels castells de Montsó —on precisament s'havien originat tants problemes amb el bisbe diocesà de Lleida—, Montgai, Xalamera, Barberà —on també en aquesta època els frares havien topat amb l'anterior feudatari, Pere de Puigverd—, l'honor de Lop Sancho de Belxit, els castells de Remolins i Corbins; el delme de tota la terra del comte, del qual cap persona eclesiàstica n'havia de rebre res; la renda anual de mil sous a Osca i mil més a Saragossa, i la cinquena part de totes les cavalcades i expedicions que es fessin en terres d'Hispania. Així mateix,

242. Josep Maria SANS I TRAVÉ, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Barberà...*, doc. 35, pàgs. 110-114, especialment pàg. 113, nota 1.

243. R. HIESTAND, *Papsturkunden*, op. cit., doc. 13, pàgs. 218-220.

244. RAMON SAROBÉ I HUESCA, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Gardeny*, doc. 329, pàgs. 481-483. Sobre la significació i l'abast del "cinquè" assignat als templers, podeu veure ANTONI VIRGILI, "Acerca del quinto templario. La orden del Temple y los condes de Barcelona en la conquista de Al-Andalus", *Anuario de Estudios Medievales*, 27/2 (1997), pàgs. 776-802.

el Pontífex va ratificar la disposició de Ramon Berenguer IV que preveia que en cas d'alienar o obligar alguna de les seves honors, hauria de restar salvat i lliure en favor dels frares el corresponent delme; i també, que de tot el que conquerís el comte els frares en tinguessin el delme. Finalment, el Sant Pare confirmava la donació que havia fet el comte de la cinquena part de les terres que conquerís als sarraïns i el delme sencer de la part que li correspongués a ell. És del tot evident que darrere d'aquestes confirmacions hi havia un interès molt especial dels templers catalans, que en aquella època estaven duent a terme una important tasca d'expansió i de creació de noves comandes impulsada, sobretot, per l'activitat organitzativa del mestre provincial.

Les dificultats amb què es trobava fra Arnau de Torroja a l'hora de materialitzar la seva política d'eixamplament de l'orde a través de la creació de noves comandes a la circumscripció sota la seva responsabilitat feren que acudís novament a Roma per recaptar noves confirmacions dels privilegis concedits pels comtes reis, així com també dels acords subscrits per l'orde en aquells llocs de major conflictivitat. Fruit de les seves gestions personals fou la butlla del papa Alexandre III, datada al Laterà el 13 de març de 1179 i adreçada a fra Arnau com a mestre a Provença i certes parts d'Hispania, pel contingut de la qual posava sota la protecció especial de la Santa Seu les cases i els béns de l'orde existents en aquell moment o bé que tingués en l'esdevenidor per concessió dels pontífexs, per generositat dels prínceps i nobles o per donació dels fidels al territori de la província catalanoprovençal.²⁴⁵

Fra Arnau no es conformà amb aquest privilegi general, tot i que representava una protecció de gran interès per a les cases de la seva circumscripció, equiparable als que per aquella època rebien monestirs tan importants com els cistercencs de Poblet, Santes Creus o Vallbona, sinó que volgué arribar més lluny. Volia obtenir una confirmació de les concessions comtals ja ratificades pels antecessors en la seu apostòlica, i d'altres que encara no ho havien estat, així com els acords sobre els delmes i les primícies subscrits amb l'ordinari de Lleida i que tant d'interès tenien

245. Ramon SAROBE I HUESCA, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Gardeny*, doc. 335, pàgs. 489-493.

per a les dues comandes més importants de la seva circumscripció en aquell moment, és a dir, Gardeny i Montsó.

A banda, doncs, de la confirmació dels castells concedits pel comte Ramon Berenguer IV i de les donacions de rendes a Osca i Saragossa, com a compensació a la renúncia del Temple a la seva tercera part a l'herència del Bataller, ratificada després pel seu fill Alfons, fra Arnau obtenia la confirmació d'altres privilegis que encara no ho havien estat per la Santa Seu, com ara el d'exempció de qualsevol lleuda, costum o passatge pels dominis de l'esmentat comte o bé les donacions que el rei Alfons havia fet també a l'orde. Finalment, Alexandre III confirmava el contingut de la concòrdia subscrita entre l'orde i el bisbe de Lleida sobre la possessió de les dues almúnies de Quint i de Castelldans; la concòrdia feta entre el difunt bisbe de Lleida Guillem i fra Pere de Rovira sobre la possessió de l'església de Sant Joan de Montsó; la concòrdia signada entre els templers i el bisbe de Lleida —sota l'arbitratge del bisbe de Barcelona, Guillem de Torroja, i de Saragossa, Pere de Torroja, per manament del cardenal llegat Jacint— sobre les primícies, els delmes i els drets provinents de les defuncions de la diòcesi de Lleida; el canvi subscrit amb l'esmentat prelat lleidatà que assignà l'almúnia de Tamarit i dos-cents morabatins al bisbe, mentre que a l'orde se li assignà l'almúnia de Sant Jaume amb totes les seves pertinences; les definicions de les qüestions sorgides entre les dues mateixes parts sobre els delmes, les primícies i altres aspectes pertanyents a les almúnies de la Llitera que es ventilaven sota l'arbitratge de Pere, bisbe de Saragossa; la donació del castell de Xalamera, amb Urceia, Ficena i Ossó, i la concòrdia que el rei Sanç i el seu fill Pere feren amb el bisbe Guillem Dalmau de Roda sobre les esglésies de Sant Joan de Montsó i Santa Maria. Finalment, el Papa confirmava a l'orde la possessió de les esglésies d'Alcanadre, Carbonera, Aberín, Ribaforada, Ambel, Novillas, Albarit, Razazol, Butsènit, Santalinya, Saida, Algars i Selma.

6.6. LES RELACIONS AMB EL CONVENT CENTRAL

L'orde del Temple tenia una organització profundament centralitzada. Només el convent central de Jerusalem —*Domus Templi*— era el receptor de les diverses donacions que es feien a l'orde tant a Orient com a Occident. Les comandes creades en la resta de llocs eren delegacions

de la casa central que tenien la missió fonamental d'aplegar recursos econòmics i reclutar personal per fer possible la missió de defensa dels Sants Llocs i dels regnes llatins d'Orient. En conseqüència, el convent central controlava totes les activitats de les delegacions occidentals a través dels representants que hi tenia —els preceptors o mestres provincials— i també a través dels inspectors que sovint el mestre trametia per vigilar la bona marxa dels afers en aquesta banda, que rebien el nom de “visitadors”, amb caràcter general o bé per a regnes específics.

Les relacions de fra Arnau de Torroja amb el convent central es dugueren a bon terme, doncs, mitjançant la informació que trametia a través dels frares que la província aportava a l'Orient per a lluitar contra els infidels, a través de la informació recaptada pels “visitadors”, o mitjançant la seva presència personal a Jerusalem. Així, consta, per exemple, que quan al novembre de 1169 Alfons I concedia al Temple els castells de Xivert i d'Orpessa quan els prengué als sarraïns, ho feia en presència, a més del mestre Arnau de Torroja i d'altres frares de la província, de Gausfred Fulquer, “procurador de les parts cismarines” i probablement dels seus acompanyants, fra Begó de Jovers i fra Guerau de Castellpers.²⁴⁶ Aquests dos frares constaven l'onze de novembre com a beneficiaris, juntament amb el mestre Torroja i altres frares, de la donació pel monarca de mil morabats anuals cada cop que Alfons I fes la pau amb el rei Llop de València.²⁴⁷

Una altra manera de relacionar-se amb el convent central, tal com acabem de dir, fou a través dels viatges que fra Arnau realitzà a Orient. A banda del que va dur a terme entre la primavera de 1165 i l'octubre de 1166, el fet que a partir de la primavera de 1171 fins al mig de l'hivern de 1173 el seu nom no aparegui en la documentació ens suggereix la possibilitat que el mestre s'hagués desplaçat a Terra Santa.

La situació a l'antiga Palestina als inicis de la dècada dels setanta del segle XII travessava un període d'especial gravetat per als cristians. Potser Arnau hi realitzà el segon viatge per donar suport als germans d'Orient, o

246. A. I. SÁNCHEZ, *Alfonso II...*, doc. 74, pàgs. 119-122; Ramon SAROBÉ I HUESCA, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Gardeny*, doc. 205, pàgs. 328-330.

247. Ramon SAROBÉ I HUESCA, *Col·lecció diplomàtica de la Casa del Temple de Gardeny*, doc. 207, pàgs. 332-333.

bé perquè hi fou requerit pel mestre major, o potser per portar una part de les contribucions que pagava la província catalana de l'orde. Potser, senzillament, la seva estada a l'Orient fou determinada per l'assistència al capítol general que havia d'elegir el successor de Felip de Nablús, que havia abdicat de la seva responsabilitat probablement el 1171. En tot cas, la presència de fra Arnau desapareix de la documentació catalana a partir del 15 de febrer de 1171, en què Ramon de Grialó vengué als templers una sort d'alou situada al terme de Balaguer.²⁴⁸ Aquesta absència als instruments catalans continuarà fins al 18 de febrer de 1173, en què fra Arnau, juntament amb els principals comanadors de l'orde al Principat, rebia la senyoria que Gombau de Ribelles tenia a Barbens.²⁴⁹

6.7. LES RELACIONS AMB EL PODER

6.7.1. *Les relacions de fra Arnau de Torroja amb la monarquia*

Tot i que fra Arnau de Torroja estava emparentat col·lateralment amb el monarca Alfons I —recordem que era oncle d'una cosina del rei, Gaia de Cervera, casada amb Ramon II de Torroja— les relacions del mestre provincial català amb el monarca derivaven, bàsicament, de la responsabilitat que exercia dins l'orde del Temple al nostre país. Els contactes entre ambdós personatges, per consegüent, no anaren determinats pel parentiu sinó que tingueren generalment un caràcter "oficial". Certament, però, amb els avantatges que el parentiu i la coneixença personal podien afavorir. Aquestes relacions les analitzarem d'acord amb les circumstàncies que les determinaren i propiciaren.

6.7.1.1. Préstecs a Alfons I

La bona administració que des d'un bon principi sabé imposar a l'orde el mestre fra Arnau possibilità que el Temple disposés de cabals suficients per a realitzar les compres que arrodoniren en moltes comandes les propietats inicials que hi posseïen els frares i, així mateix, permeté disposar d'excedents numeraris que pogueren prestar a particulars,

248. *Ibid.*, doc. 220, pàgs. 348-349.

249. *Ibid.*, doc. 231, pàgs. 364-366.

especialment a nobles i al monarca, qui trobà en els templers uns prestadors amb capacitat financera per poder respondre a les seves sovintejades necessitats de diner.

És cert que l'orde, quan prestava diners al rei, feia garantir el crèdit amb la hipoteca de castells o béns que eren del seu especial interès i que sovint, davant la impossibilitat de devolució dels diners, acabaven a mans del Temple.²⁵⁰

Amb anterioritat al desenvolupament del magisteri d'Arnau de Torroja, el monarca català havia iniciat unes relacions econòmiques amb els templers que li van suposar l'obtenció d'importants crèdits monetaris. En efecte, el 20 d'abril de 1164, els frares, representats pel mestre provincial Hug Gaufred, fra Arnau de Torroja, fra Ramon de Castellnou i fra Eimeric, deixaven al rei mil cent morabatins que havien de ser retornats abans de la Pasqua següent (4 d'abril de 1165). En cas de no poder atendre l'obligació, Alfons I, amb el consentiment dels membres de la seva cort com ara Guillem, bisbe de Barcelona; els nobles Ramon, el senescal; Guillem i Arbert de Castellvell, i Ramon de Pujalt, empenyorava el dos millors molins dels quatre que posseïa dins la ciutat de Barcelona, en un casal on ja n'hi tenia l'orde, i dels quals el monestir de Sant Pere de les Puelles rebia el delme.²⁵¹

Durant el mestrat de fra Arnau l'orde seguí el mateix capteniment d'ajuda econòmica al príncep. Així, al mes d'octubre de 1167, fra Arnau de Torroja, en presència de Ramon de Montcada, els seus germans Guillem, bisbe de Barcelona, i Pere, bisbe de Saragossa, i el bisbe de Vic, deixava 1.200 morabatins al rei, pels quals aquest empenyorava la meitat de les rendes que percebia a Ascó i de les lleudes de Lleida, llevat de la faneca, i la meitat de la quístia que pagaven els jueus i sarraïns d'aquesta ciutat.²⁵²

250. Sobre els préstecs que sovint els templers feren als monarques catalans vegeu Maria VILAR BONET, "Actividades financieras de la orden del Temple en la Corona de Aragón", a *VII Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, vol. II, Barcelona, 1962, pàgs. 577-585.

251. A. I. SÁNCHEZ CASABON, *Alfonso II...*, doc. 18, pàgs. 53-54.

252. RAMON SAROBE I HUESCA, *Col·lecció diplomàtica de la Casa del Temple de Gardeny...*, doc. 172, pàgs. 289-290.

No havien transcorregut encara dos anys que el rei Alfons havia d'acudir novament al crèdit dels templers. Primer els havia demanat 350 morabatins, per la devolució dels quals els havia empenyorat el castell de Riba-roja, i després els demanava una quantitat molt més gran, 5.000 morabatins. El mestre en aquesta ocasió recaptà, atesa la importància del préstec, el consentiment dels principals pròcers de l'orde.²⁵³ El document, redactat el 20 de maig de 1169, diu específicament que fra Arnau duia a terme l'operació amb consell de fra Guillem d'Albaix —que havia estat comanador de Montsó i que en aquesta època devia exercir de lloctinent del mestre—;²⁵⁴ fra Guillem Berard —aleshores comanador del districte de la Ribera—;²⁵⁵ Pedro Tizón —comanador de Novillas—;²⁵⁶ Nuño —un templer aragonès que el 1162 havia regit la comanda d'Ambel,²⁵⁷ i que entre 1174 i 1176 dirigia la d'Oſca,²⁵⁸ i el 1184, la de Ricla-Calataiud—;²⁵⁹ Eimeric de Torrelles —comanador de Gardeny—; fra Ramon de Cervera —comanador de la petita casa de Luna (1167-1168),²⁶⁰ i que després, el 1171, ho fou d'Oſca—;²⁶¹ fra Bernat d'Albepí —un dels homes de màxima confiança del mestre i que després fou l'organitzador de la comanda de Barberà, per passar després a regir la de Tortosa-Miravet i la de Gardeny—;²⁶² fra Ramon de Cubells —que després havia de ser comanador de Miravet, Tortosa i la Ribera entre el 1181 i el 1183,²⁶³ la de Montsó entre el 1173 i el 1181,²⁶⁴ i la de Novillas el 1190—;²⁶⁵ fra Bernat de Cornellà —que el 1175 exercí de comanador a Gardeny—;²⁶⁶ fra Ramon Barrufel —el primer comanador de Barbens—;²⁶⁷ fra Bernat

253. A. I. SÁNCHEZ CASABON, *Alfonso II...*, doc. 63, pàgs. 104-106.

254. A. J. FOREY, *The Templars...*, pàgs. 421 i 436.

255. *Ibid.*, pàg. 435.

256. *Ibid.*, pàg. 437.

257. *Ibid.*, pàg. 423.

258. *Ibid.*, pàg. 432.

259. *Ibid.*, pàg. 440.

260. *Ibid.*, pàg. 434.

261. *Ibid.*, pàg. 432.

262. Josep Maria SANS I TRAVÉ, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Barberà...*, pàgs. 8-9.

263. A. J. FOREY, *The Templars...*, pàg. 435.

264. *Ibid.*, pàg. 436.

265. *Ibid.*, pàg. 438.

266. *Ibid.*, pàg. 430.

267. *Ibid.*, pàg. 424.

de Salvi —comanador de Saragossa—;²⁶⁸ fra Pere Bernis, i els capellans Rostau i Ricard, aquest darrer de la casa de Gardeny.²⁶⁹

El monarca, de la seva banda, actuava també amb el consell i el consentiment dels pròcers de la seva cort, entre els quals hi havia Guillem de Montpeller; els bisbes Guillem de Barcelona i Pere de Vic; el senescal Guillem Ramon; Arnau de Castellvell; el comte Arnau de Pallars; Guerau de Jorba; Guillem de Cervera, i els aragonesos Pere de Arazuri, Blasco Romeu, Blasco Maza i Jimeno de Artosilla. A aquests s'hi han d'afegir els testimonis Ramon de Montcada, Ramon Folc de Cardona, Guillem de Montcada i Bernat d'Anglesola. Els templers aconseguiren que el rei assegurés el préstec amb els castells d'Ascó i Seròs com a penyora, a més de tots els molins que el monarca posseïa a Barcelona i les seves dominacions de Gavà, Viladecans i Sant Feliu. Per tal de garantir la percepció de les rendes mentre els templers tinguessin aquests béns, els facultava a disposar de batlles que en recollissin els fruits. Així mateix, en agraïment per la concessió dels dos préstecs, Alfons I donava als frares la tercera part de totes les rendes del castell d'Ascó, així com també les colònies, la caça i la pesca de l'esmentat castell i els seus termes.

Els templers no sempre deixaren al rei una quantitat tan gran de diners, sinó que sovint li concedien petites quantitats que Alfons demanava com a ajudes puntuals per fer front a les necessitats d'un moment determinat o bé derivades de compres que els feia, sense que se'n fes el corresponent document, que només es confeccionava quan el muntant del crèdit tenia una certa importància. Moment que era aprofitar pel mestre per tal d'assegurar-ne el pagament sol·licitant al rei la garantia dels diners prestats amb l'empenyorament d'un bé la possible possessió futura del qual pogués ser d'interès per a l'orde. Així, al mes de març de 1175 Alfons reconeixia, de Tortosa estant, que havia manllevat diverses quantitats de diners a l'orde les quals s'elevaven globalment a cinc-cents morabatins, que assegurava empenyorant en favor del Temple els castells de Riba-roja i Castelló.²⁷⁰ Les ocasions en què Alfons I havia

268. A. J. FOREY, *The Templars...*, pàg. 444.

269. *Ibid.*, pàg. 449.

270. A. I. SÁNCHEZ, *Alfonso II*, doc. 192, pàgs. 275-277.

obtingut els petits crèdits eren per motiu de cent morabatins que els frares li havien deixat per tal de donar-los a Guillem de Claramunt, a la ciutat de Tarragona; uns altres cent per adquirir un cavall que el rei havia regalat a l'ardiaca de Vic i que Ramon de Montcada havia avalat; cent més responien al preu d'un cavall adquirit a la casa de Gardeny i que havia regalat a l'emperador d'Hispania; uns altres cent per un cavall que va comprar a Tortosa; cinquanta morabatins responien de la quantitat de cinc-cents sous que li deixà fra Pere Joan; uns altres vint morabatins eren pel preu d'un cavall que va regalar a Ponç de Guàrdia; vint morabatins més eren per raó dels dos-cents sous que va regalar a Lleida a l'arquebisbe de Tarragona, i finalment, deu morabatins que va concedir gratuïtament al bisbe Berenguer de Barcelona. Per raó de l'empenyorament, el monarca concedia als templers, representats per fra Arnau de Torroja, mestre de Provença i Hispania; fra Berenguer d'Avinyó; fra Bernat d'Albespi, aleshores comanador de Miravet, Tortosa i Ribera,²⁷¹ i fra Ponç d'Empúries, que cada any agafessin les rendes que el rei percebia en els esmentats dos castells, des de la festa de sant Miquel de setembre fins a la de Tots Sants. A més, hom estipulava que l'orde, per tal de recollir les rendes, podria disposar en ambdós llocs d'un batlle, tot comprometent-se, mentre durés la penyora, a no alienar ni donar ni empenyorar novament aquests béns.

Al final d'agost d'aquest mateix any 1175 Alfons I reconeixia al mestre provincial fra Arnau de Torroja que novament havia acudit a l'orde a la recerca d'un nou préstec, aquesta vegada també força important.²⁷² Primer els frares li havien deixat dos-cents morabatins per tal de recuperar Almenar, que per aquesta quantitat havia empenyorat a Guillem de Solsona; a més, els templers li havien prestat quatre-cents morabatins més pels quals i globalment empenyorava de nou Almenar i els concedia el seu batlle Jafia i el seu fill perquè garantissin el préstec fins al seu total pagament. Com a l'ocasió anterior, el monarca facultava els frares a disposar d'un batlle propi per recollir les rendes. En el cas de no arribar

271. A. J. FOREY, *The Templars...*, pàg. 425.

272. Josep Maria SANS I TRAVÉ, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Barberà...*, doc. 78, pàgs. 158-159; A. I. SÁNCHEZ, *Alfonso II...*, doc. 198, pàg. 283.

els diners al muntant prestat, s'estipulava que els templers poguessin completar el préstec amb les penyores que aquests tenien als castells d'Ascó, Seròs i Riba-roja. Finalment, el monarca es comprometia a fer efectiu el total d'aquest préstec quan li arribés la primera pària d'Hispania. A més de fra Arnau, representaven l'orde fra Bernat d'Albospí, fra Ramon d'Albió i fra Berenguer de Mont, aleshores comanador de Barberà. L'existència d'aquest darrer responsable de la casa de Barberà, juntament amb l'anterior, fra Bernat d'Albospí, i fra Ramon d'Albió, que en aquests moments formava part de la comunitat d'aquesta comanda, suggereix que el monarca es trobava de visita a la casa de Barberà o en terres de la comarca. El rei, el mateix dia, agrai el gest dels templers concedint un home que tenia a Prades, anomenat Ramon Bover, en presència de destacats personatges de la contrada, com ara Guillem d'Alcarràs, Ramon de Torroja —nebot de fra Arnau—, Guillem de Cervera, Bernat d'Anglesola i el seu batlle reial, Pere de Déu.²⁷³

6.7.1.2. Presència i assistència a actes polítics d'especial relleu

La personalitat del mestre dels templers catalans gaudia d'un gran prestigi social, determinat d'una banda per la seva qualitat equiparable a un alt noble que tingués escampats els seus feus —les comandes— arreu del país, des del Rosselló fins als confins dels sarraïns valencians, a més de les situades al regne d'Aragó i les existents a Provença, de les quals tenia també la titularitat. També hi havia el fet de ser un personatge de gran potència econòmica ja que, sota la seva responsabilitat, hi havia escampada arreu del país una xarxa productiva integrada per castells, terres, molins, drets senyorials i rendes que li reportaven enormes cabals, amb el producte dels quals podia obtenir nous dominis, ampliar els drets que ja posseïa l'orde; fins i tot, es podia permetre de prestar-los als burgesos, als nobles, als cavallers i al mateix monarca. Així mateix, el màxim responsable dels templers catalans, en la seva qualitat de persona religiosa —no subjecta per privilegis dels papes a cap bisbe, sinó directament a la Santa Seu—, tenia un prestigi molt superior a qualsevol

273. Josep Maria SANS I TRAVÉ, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Barberà...*, doc. 79, pàgs. 159-160.

dels bisbes catalans, ja que les seves “parròquies” escampades per l’immens territori de la circumscripció superaven sovint les dels propis i específics bisbats. També, la seva posició religiosa era superior a la dels abats dels grans monestirs de l’època perquè, senzillament, aquests no tenien vincles estrets els uns amb els altres sinó que gaudien d’una llibertat absoluta que els feia certament independents però al mateix temps els restava la força i la potència que la unió els hauria proporcionat. Finalment, una aurèola de monjos rigorosos i ascetes i de cavallers valerosos i intrèpids els donava un especial prestigi davant d’aquella societat els elements més dinàmics de la qual tenien com a valors principals la religiositat i les armes.

Atès, doncs, que el mestre provincial dels templers catalans era un personatge admirat i reconegut socialment, la seva presència sovintejava al costat del monarca i dels màxims dirigents polítics i eclesiàstics del país. En les grans ocasions en què es decidien els assumptes de més importància per a la marxa del comtat reialme de Barcelona no hi mancava la presència de fra Arnau de Torroja o, en tot cas, segurament, el seu parer havia estat sondejat o bé seguit.

Un dels temes que més preocupava el jove Alfons I fou el de la política occitana, en la qual trobà un aliat especial en la persona de Guillem VII de Montpeller.²⁷⁴ Present moltes vegades al Principat al costat del monarca, fou un dels valedors principals d’Alfons I enfront de les pretensions de Tolosa, ajudada pels genovesos.²⁷⁵ Al cap de tres dies que els genovesos havien concertat precisament un tractat d’aliança amb Ramon V de Tolosa, que a grans línies representava un bloqueig del port de Montpeller i, per consegüent, un atac important al comerç i l’economia d’aquesta ciutat, Guillem de Montpeller, a Girona estant, obtenia al mes de maig de 1171 del monarca català el reconeixement d’un deute de 24.000 morabatins.²⁷⁶ Aquesta gran quantitat de diners havia estat avalada precisament pel bisbe de Barcelona, Guillem de Torroja; el bisbe Artal d’Elna; el germà del rei, Berenguer, abat de Montearagón; el mestre fra Arnau de Torroja; el comanador de l’Hospital fra Guido,

274. Jordi VENTURA, *Alfons el Cast. El primer comte-rei*, Barcelona, 1961, pàg. 108.

275. *Ibid.*, pàgs. 116 i 127.

276. *Ibid.*, pàgs. 127-128.

i els nobles Guillem Ramon de Montcada i Guerau de Jorba.²⁷⁷ Per tal d'assegurar el suport de Guillem, sobretot davant el fil que prenia la situació provençal, el monarca es comprometia a pagar amb celeritat aquesta quantitat, que era assegurada amb la constitució de vint hostatges elegits d'entre els joves més conspicus de la noblesa catalana i rossellonesa, i que immediatament passaren a residir a Perpinyà fins que Alfons no pagués totalment l'esmentada quantitat.

Un altre pol de la política internacional del rei Alfons gravitava en les relacions amb els regnes hispànics més veïns, i especialment amb Castella. Amb aquest regne mantenia un contenciós, sobretot, per la possible expansió del regne d'Aragó per la seva banda meridional. En efecte, vers 1170 els aragonesos s'endinsaren per les regions d'Alfaro i Tarassona, però davant la potència castellana es veieren obligats a sol·licitar la pau. Una pau que més endavant restà materialitzada amb el tractat de Sahagún de juny de 1170 entre Alfons VII de Castella i Alfons I, i que comportà fins i tot que el primer, al mes de juliol següent, es traslladés a Saragossa i signessin ambdós prínceps un altre conveni d'ajuda mútua contra tothom, llevat del rei Enric II d'Anglaterra.²⁷⁸

Dins de les aliances amb Castella s'ha d'inscriure el mullerament del jove Alfons amb Sança de Castella. Promès ja pel seu pare Ramon Berenguer IV, probablement el tema del seu casament amb la infanta castellana es degué tractar a l'esmentada reunió de Saragossa entre els dos monarques, i es materialitzà després de la mort de Peronella el 24 d'octubre de 1173.²⁷⁹ Tot i l'acord de Ramon Berenguer IV, la política catalanooccitana, representada principalment pel senescal Guillem Ramon de Montcada i per Guillem de Montpeller, havia cercat en Eudòxia, filla de l'emperador de Constantinoble, la futura muller del jove rei, que aleshores comptava disset anys.²⁸⁰ L'objectiu polític dels tractadors d'aquest matrimoni amb una princesa tan llunyana sembla, segons ha remarcat Jordi Ventura, que anés encaminat a cercar un aliat principalment contra els interessos de Gènova: l'emperador Andrònic

277. A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II...*, doc. 107, pàgs. 169-171.

278. J. VENTURA, *Alfons el Cast...*, pàgs. 122-123.

279. *Ibid.*, pàg. 124.

280. *Ibid.*, pàgs. 155-156.

Comnè podia ser un element dissuasiu de la política antiprovençal que duïen a terme els genovesos, els quals, de la seva banda, tenien en aquell moment interessos comercials importants a Bizanci.²⁸¹

Els aragonesos, en canvi, allunyats com estaven tradicionalment de la problemàtica occitana, tenien com a preocupacions més immediates protegir la seva rereguarda, enfront dels navarresos i sobretot dels castellans. Per a ells era molt més important el manteniment de la pau amb el seu veí de Castella, segellada amb un enllaç matrimonial, que tots els esdeveniments occitans, un problema del monarca, no del regne, i en tot cas pertanyent al Principat.

Tot i que els tractes amb les dues pretendents es dugueren a terme amb força celeritat —amb Castella, gestionats probablement per l'alferes del monarca, Gonzalo Copellino—,²⁸² quan la princesa grega arribà, acompanyada d'un bisbe i dos senyors de la cort imperial, a Montpeller, s'assabentà que Alfons ja s'hagué casat amb la infanta castellana el 18 de gener de 1174.²⁸³ La princesa bizantina s'hauria de conformar amb un matrimoni menys llustrós, atès que es desposà amb el jove Guilhem VIII de Montpeller.²⁸⁴

La ciutat de Saragossa reuní el 18 de gener de 1174 el bo i millor de l'Església de la província tarraconense i de la noblesa aragonesa. Hi eren presents el cardenal Jacint, legat de Roma per a aquella solemne ocasió, i l'arquebisbe de Tarragona, Guillem de Torroja, també legat papal i germà del mestre Arnau de Torroja, que igualment hi assistia. No hi mancaven Berenguer, abat de Montearagón, germà del monarca, així com els bisbes d'Urgell, Tortosa, Vic, Girona, Barcelona, Lleida, Pamplona, Saragossa, Osca i Tarassona. Al seu costat la representació dels nobles aragonesos completava la nòmina dels assistents: el comte Arnau Mir de Pallars, el majordom Ximen de Artosilla, l'alferes Sancho Ramírez, Pedro de Castillazuelo, Pedro de Arazuri, Blasco Romeu, Ximen Romeu, Blasco Maza, Artaldo de Alagón, Galindo Ximensis, Deusaiuda, Gambal de Bel, Pedro de Alcalá i Pelegrín de Castellazol.²⁸⁵

281. J. VENTURA, *Alfons el Cast...*, pàg. 157.

282. *Ibid.*, pàg. 157.

283. *Ibid.*, pàg. 158.

284. *Ibid.*, pàg. 156.

285. A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II...*, doc. 161, pàgs. 236-238.

L'objectiu de la reunió —a la qual no assistí cap noble català, fet que confirma el seu posicionament en favor de la infanta bizantina i el seu decantament pels interessos occitans, així com el distanciament de l'actitud del monarca— se cenyia a assistir al matrimoni del rei, una de les parts més importants del qual consistí en l'esponsalici que el monarca català féu a la seva futura muller. A més de diversos drets situats al regne d'Aragó, la donació comprenia Tortosa, Almenara, Ascó i Gavà, Sant Feliu i Viladecans, llocs on l'orde del Temple hi tenia drets, alguns dels quals derivats de penyores. Per aquesta raó, quan fra Arnau signà com a testimoni el document d'esponsalici, féu posar una condició en la donació del monarca, que: “se salvés en tot el dret de la nostra casa i de totes les penyores que tenim en alguns dels llocs esmentats.”

Un dels aspectes de profunda dimensió política en què intervingué Arnau de Torroja fou el relatiu a la solució del conflicte sobre la jurisdicció de la ciutat i el camp de Tarragona, que enterbolí la vida pública d'aquesta contrada bona part de la segona meitat del segle XII.

El problema venia de molt lluny, de quan l'arquebisbe sant Oleguer —que havia rebut la ciutat i el camp el 25 de gener de 1118 de mans de Ramon Berenguer III²⁸⁶ i l'arquebisbat el 21 de març de l'any següent de mans del papa Gelasi II—²⁸⁷ decidí, per tal d'activar la colonització del sector tarragoní, donar el 14 de març de 1129 la ciutat i el seu territori, previ acord amb el comte, al cavaller normand Robert Bordet, emparentat amb els Aguiló, i que havia servit prèviament com a soldat al rei Alfons I el Bataller d'Aragó.²⁸⁸

Passats bastants anys, i havent resultat inoperants les actuacions del normand pel que feia a la colonització del territori, el nou titular del comtat de Barcelona, Ramon Berenguer IV, volgué recuperar el domini que estava en mans del príncep Bordet, que així s'anomenava el feudatari. En aquest pla de recuperació el comte obtingué la col·laboració del nou prelat, Bernat de Tort, proposat pel comte i acceptat pel papa Eugeni III després de la mort de Gregori el 25 de març de 1146.²⁸⁹ El nou arquebisbe

286. Josep Maria RECASENS I COMES, *La ciutat de Tarragona*, vol. II, Barcelona, 1975, pàg. 53.

287. *Ibid.*, pàg. 55.

288. *Ibid.*, pàg. 56.

289. *Ibid.*, pàg. 61.

fou un bon aliat de la nova política traçada pel comte barceloní, de manera que reduí les competències del seu feudatari a través de diversos convenis que Robert Bordet hagué de signar i acceptar.²⁹⁰ Finalment, amb el suport del tribunal de la cúria reial, l'arquebisbe aconseguia rebaixar encara més els drets del Bordet i, a través d'una donació de dubtosa legalitat, concedia, al mes d'agost de 1151, la ciutat i el camp de Tarragona a Ramon Berenguer IV amb la condició que l'ajudés en la colonització, i en uns termes semblants als utilitzats vint-i-dos anys abans per sant Oleguer amb Robert Bordet.²⁹¹

Malgrat que probablement abans que s'acabés l'esmentat any les tres parts arribaren a un acord que reconeixia una part dels drets del Bordet, la querella que enfrontava aquest darrer amb l'arquebisbe i el comte s'anà agreujant a mesura que passava el temps, tot i que entre el 1154 i el 1163 havien desaparegut ja els primers protagonistes.²⁹² Els seus respectius successors heretaren un problema que ben aviat havia de prendre el camí de la violència amb l'assassinat, el 1168, de Guillem d'Aguiló, fill del Bordet, i del prelat Hug de Cervelló el 1171.²⁹³ L'epileg representà l'arraconament dels Bordet-Aguiló dels seus drets a Tarragona i el camp, i la seva annexió de fet pel monarca i la mitra, que es repartiren la senyoria. A través de diverses concòrdies s'anaren definint els drets que el comte i l'arquebisbe havien de tenir en aquest territori. Una de les més importants fou anomenada *Ad perennem* —per les paraules de l'encapçalament de l'instrument que l'enregistra—, signada el 7 de juliol de 1173 entre Alfons I i l'arquebisbe Guillem de Torroja.

Tot i que no devia ser especialment difícil la consecució d'un acord entre aquests dos personatges ateses les relacions que mantenien des de feia temps —recordem que el nou prelat tarragoní havia estat, a la seva època com a bisbe de Barcelona, una de les persones més properes al monarca en la seva qualitat de tutor durant la minoritat d'aquest per disposició del seu pare Ramon Berenguer IV, i així mateix integrà durant molt de temps el consell del rei—, el coneixement que l'arquebisbe tenia

290. *Ibid.*, pàgs. 62-63.

291. *Ibid.*, pàg. 64.

292. *Ibid.*, pàg. 66.

293. *Ibid.*, pàg. 67.

de la problemàtica de la senyoria de Tarragona —en què havia intervingut el 1151 durant l'enfrontament entre el Bordet-Aguiló i l'arquebisbe— el situaven en una posició immillorable per tal d'aconseguir solucions positives per a la seva església. Malgrat el coneixement de l'afer, doncs, els dos protagonistes reclamaren el consell de persones neutrals que definissin objectivament els respectius drets. El document que enregistra l'afer té interès a consignar els noms d'aquestes persones, entre les quals s'esmenten els bisbes de Barcelona, Tortosa i Girona, a més del mestre provincial del Temple fra Arnau de Torroja i els nobles Arnau de Castellvell, Ramon de Montcada, Ramon Folc de Cardona, Guerau de Jorba, Arnau de Vilademuls i Guillem de Bell-lloc.²⁹⁴

Sembla que la participació de fra Arnau en la delimitació dels drets del prelat i el monarca no anà només determinada per la relació que mantenia amb tots dos protagonistes, amb els quals l'unien llaços de parentiu, sinó també pel coneixement personal que tenia sobre tot l'afer, ja que havia estat testimoni presencial de la seva problemàtica precisament en qualitat de màxim responsable de l'orde a la circumscripció catalana.

La relació sovintejada amb la monarquia facilità tanmateix molts contactes de fra Arnau amb la noblesa de l'entorn d'Alfons I. El nom del mestre provincial apareix moltes vegades al costat dels pròcers del país que acompanyaven el sobirà.

6.7.2. *Relacions amb l'Església*

No es pot obviar que fra Arnau de Torroja, com els altres membres de l'orde, eren veritables religiosos, que duïen vida comunitària i que havien solemnitzat el seu lliurament a Déu a través dels vots monàstics, als quals probablement ja en aquesta època afegiren el de defensar Terra Santa. De la mateixa manera que altres ordes religiosos implantats en aquesta època al nostre país, com podien ser els benedictins o els cistercencs, els templers no depenien dels respectius ordinaris, sinó que estaven únicament sotmesos a les directrius i l'obediència del mestre major de l'orde i els seus representants a les terres occidentals, i en darrera instància

294. A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II...*, doc. 148, pàgs. 218-220.

a la Santa Seu. Per consegüent, els templers no estaven subordinats als bisbes de les diòcesis on tenien les seves comandes o convents. Això, però, només afectava a l'organització interna de l'orde, a la seva disciplina, a la seva vida religiosa i als aspectes interns de les comunitats templeres, on els prelats no tenien cap competència. Els bisbes, però, com a caps religiosos de les seves circumscripcions eclesiàstiques, tenien un seguit de drets en les esglésies i parròquies que no podien ser preterits per ningú sense lesionar les prerrogatives episcopals. Els templers —fills predilectes de la Santa Seu— foren afavorits pels papes del segle XII principalment amb un conjunt de privilegis que sovint col·lidien amb els drets de l'Església diocesana.²⁹⁵ Un dels més qüestionats pels prelats i els rectors de les esglésies fou el de l'exempció del pagament de delmes per les terres que conreaven, que els templers havien obtingut de la Santa Seu i que aquesta reiteradament va confirmar.

6.7.2.1. L'arquebisbe de Tarragona

Durant el període en què fra Arnau de Torroja exercí el càrrec de mestre provincial, a la diòcesi de Tarragona només hi havia constituïdes dues comandes que ho foren precisament a iniciativa seva. Eren les de Barberà, a la Conca de Barberà, i del Rourell, al camp de Tarragona. La primera respongué a la necessitat d'organitzar en el lloc una de les primeres donacions comtals que rebé l'orde al comtat de Barcelona,²⁹⁶ mentre que la segona es creà per gestionar de manera més adient el patrimoni que havia concedit al Temple Berenguer de Monells en ingressar a l'orde.²⁹⁷

295. Una relació dels drets concedits pels papes als templers al segle XII es pot veure en la col·lecció de butlles papals adreçades a l'orde publicada per Rudolf Hiestand; vegeu R. HIESTAND, *Papsturkunden für Templer und Johanniter. Archivberichte und Texte. Vorarbeiten zum Oriens Pontificius, I*, Göttingen, 1972 i R. HIESTAND, *Papsturkunden für Templer und Johanniter. Neue Folge. Vorarbeiten zum Oriens Pontificius, II*, Göttingen, 1984.

296. Sobre els orígens i l'evolució d'aquesta comanda podeu veure J. M. SANS I TRAVÉ, "Alguns aspectes de l'establiment dels templers a Catalunya: Barberà", *Quaderns d'Història Tarraconense*, 1 (1977), pàgs. 9-59.

297. Sobre els orígens i l'evolució d'aquesta petita comanda del camp de Tarragona podeu veure Josep Maria SANS I TRAVÉ, "El Rourell, una preceptoria del Temple al camp de Tarragona (1162?-1248)", *Boletín Arqueológico*, Tarragona, època IV, fasc. 133-140 (1976-1977), pàgs. 133-201.

Per aquesta època, probablement entre 1160 i 1162, el cavaller Berenguer de Monells, amb motiu de la seva professió, concedí a l'orde el mas de Bellestar, situat al camp de Tarragona, que li havia pervingut per donació vers el 1155/58 de l'arquebisbe Bernat de Tort, ratificada el 1160 per Ramon Berenguer IV.²⁹⁸ Els templers aconseguiren dels nobles de la zona les corresponents confirmacions d'aquesta donació per tal d'evitar problemes futurs: d'aquesta manera el 20 de desembre de 1162 el mestre provincial Hug de Barceló obtenia els possibles drets que tenia al mas de Bellestar Guillem de Claramunt,²⁹⁹ mentre que el 23 de desembre de 1166 ho feien els Aguiló i el 3 de novembre de 1170 novament Guillem de Claramunt.³⁰⁰ Uns anys abans, el 13 de maig de 1163, Ramon de Monells, germà del concedent, havia confirmat també la possessió del mas en favor de l'orde.³⁰¹ En les tres darreres vegades, hom troba la presència d'Arnau de Torroja, sigui acompanyant el mestre el 1163, sigui com a titular de la província el 1166 i el 1170.

298. Josep Maria SANS I TRAVÉ, "El Rourell, una preceptoria del Temple al camp de Tarragona...", pàg. 135. Berenguer de Monells fou un dels cavallers que, procedents de l'Empordà, participaren en la reconquesta i colonització de la Catalunya Nova a mitjan segle XII. El seu llinatge apareix a Lleida, certament una mica més tard, l'any 1154, com a concessionari d'un casal emplaçat a la porta de Corbins donat pel bisbe Guillem Pere de Ravidats (J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. I, pàgs. 140-141) i també a Tortosa. En aquesta ciutat l'esmentat Berenguer havia rebut una vinya de mans de Ramon Berenguer IV, probablement com a compensació de la seva participació en la reconquesta de la ciutat. Precissament, d'aquesta vinya, que estava situada al costat d'una altra que posseïa el monarca, al mes de febrer de 1177, Ramon de Monells, que l'havia rebut del seu germà Berenguer, en feia donació al Temple (L. PAGAROLAS, *La comanda del Temple de Tortosa*, obra cit., doc. 65, pàgs. 235-236). De més relleu és el personatge d'aquesta nissaga Ponç de Monells, que governà la diòcesi tortosina entre el mes de juny de 1165 i el juliol de 1193. Durant la seva prelatura sorgiren els primers problemes entre els frares i el bisbe, sobretot originats arran de la distribució i percepció dels delmes i primícies en els grans dominis que l'orde havia aconseguit al sector de les terres de l'Ebre (L. PAGAROLAS, *La comanda del Temple de Tortosa...*, pàgs. 136-139). Berenguer de Monells devia ser, doncs, un home del comte de Barcelona, ben vist i apreciat per l'arquebisbe i dotat d'una certa capacitat econòmica i organitzativa, atès que Bernat de Tort li concedí vers el 1155/58 en alou franc i lliure el lloc del Rourell, amb l'obligació, però, de prestar els delmes i primícies a l'Església de Tarragona (J. M. SANS I TRAVÉ, "El Rourell...", pàg. 135 i especialment nota 7). Que era, a més, tal com hem avançat, un home del comte ho confirma el tractament que aquest li dedicà el 17 d'agost de 1160, amb motiu de la donació de la terra de Bellestar —car l'anomena "*fideli meo*"—, situada al terme de Codony i que devia coincidir amb la concedida anteriorment pel prelat. Les fites anaven des de l'aigua del Francolí fins al mas d'Arnau Pere de Castellnou, conegut per Riba-roja, i seguien cap al mas de Carbonell de Martorell o del Rourell i cap al rec on en temps de pluges corrien les aigües des del mas de Pere Voltor (J. M. SANS I TRAVÉ, "El Rourell...", pàgs. 135-136).

299. J. M. SANS I TRAVÉ, "El Rourell...", pàg. 137.

300. J. M. SANS I TRAVÉ, "El Rourell...", pàgs. 141-142.

301. J. M. SANS I TRAVÉ, "El Rourell...", pàg. 137.

Les esmentades confirmacions de Guillem de Claramunt de 20 de desembre de 1162³⁰² i de 3 de novembre de 1170³⁰³ exceptuaven expressament els delmes, que declaraven que pertanyien a l'Església de Tarragona; la segona, a més, ho feia també en relació a les primícies, que confessava que pertanyien a l'esmentada institució eclesiàstica.

Per poder crear una comanda que administrés més directament el patrimoni de què disposava l'orde al camp de Tarragona calia arribar a un acord amb la mitra pel qual restessin ben fixats els drets de l'arquebisbe derivats de la possessió dels esmentats delmes i primícies, així com també les obligacions dels templers.

El mestre provincial gestionà un conveni amb l'arquebisbe Berenguer de Vilademuls que es materialitzà al mes de desembre de 1180 i que possibilitava la creació d'una comanda al camp de Tarragona. L'acord afectava en primer lloc la distribució dels delmes que en la concessió inicial s'havien reservat a favor de l'Església tarragonina.³⁰⁴ El solemne acte en què es lligaren els pactes es dugué a terme el dia 19 de l'esmentat mes a Barberà, on s'havia desplaçat el prelat i on, a més, s'havien reunit en capítol els responsables templers de la província. L'acord implicava que, per l'explotació de les terres dedicades a la vinya i els cereals, els frares haurien de prestar els delmes corresponents a l'arquebisbe; el delme del bestiar s'estipulava en deu anyells que cada any els templers lliurarien a l'Església, mentre que el dels molins era avaluat en un sester d'ordi i un altre de forment, i el dels horts i els arbres fruiters, en dotze diners. Aquest sistema s'aplicaria a totes les propietats que els templers poguessin adquirir en l'esdevenidor i per qualsevol motiu al territori de Tarragona. En segon lloc, el prelat eximia del pagament de qualsevol delme un farraginal de quatre sestiers de sembradura que conreessin directament els frares.

La part més important de l'acord de cara a la futura creació d'una comanda al Rourell afectava, però, a la possibilitat de bastir una capella o església per a la comunitat que s'hi pogués establir. En aquest sentit,

302. Josep Maria SANS I TRAVÉ, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Barberà...*, doc. 47, pàgs. 128-129.

303. *Ibid.*, pàgs. 141-142.

304. *Ibid.*, doc. 104, pàgs. 183-185.

l'arquebisbe donava permís als templers perquè a l'esmentat mas poguessin edificar un oratori, d'acord amb els privilegis papals de què gaudia l'orde i salvant sempre els drets pertanyents a l'Església tarragonina.³⁰⁵

De segur que Arnau de Torroja posà també les bases per a solucionar un altre conflicte amb l'Església tarragonina derivat dels mateixos drets referits a Barberà.

L'establiment dels templers en aquest lloc havia topat principalment amb les dificultats de tot tipus que representà l'existència d'un feudatari anterior. És probable que aquesta circumstància fins i tot hagués fet ajornar el moment de creació de la comanda. Presa, però, la decisió, calia anar llimant aquells aspectes negatius del domini fins a aconseguir una solució definitiva. Relacionat amb tot això hi havia un altre tema que també era motiu de conflicte per a la possessió pacífica del patrimoni templer en aquest lloc: ens referim al tema dels delmes.

Tot i que l'església parroquial de Barberà pertanyia al prelat diocesà, com fixava la butlla d'Anastasi IV de 1154 i ho confirmava la de Luci III de 1185,³⁰⁶ sembla que Pere de Puigverd, el feudatari de Barberà pels comtes d'Urgell i de Barcelona, en percebia els delmes, una part dels quals el 18 de desembre de 1164 havia deixat en testament al monestir de Poblet, on havia escollit sepultura.³⁰⁷ També havia concedit a l'esmentat cenobi el seu domini de Pira, amb la condició que per aquesta donació els monjos lliuressin cent morabatins a Ramon de Torroja. La possessió d'aquests drets pel monestir fou efectiva, ja que al cap d'uns anys, el 4 de març de 1167, l'esmentat Ramon declarava que havia rebut la susdita quantitat.³⁰⁸ D'altra banda, Pere havia deixat també a l'arquebisbe i a l'Església de Tarragona els delmes de Prenafeta, tot i que el prelat, el 3 de febrer de 1168, especificqués que tenia per donació de Pere de Puigverd els delmes de Barberà i Prenafeta.³⁰⁹ El

305. J. M. SANS I TRAVÉ, *Els templers catalans...*, pàgs. 56-58.

306. Josep Maria SANS I TRAVÉ, "L'organització religiosa. La divisió de la comarca en diferents diòcesis", a *Catalunya Romànica*, vol. XXI, Barcelona, 1995, pàgs. 448 i 454-455.

307. Agustí ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet. Any 960-1177*, Volum I. Departament de Cultura, Barcelona, 1993, doc. 268, pàgs. 211-213.

308. *Ibid.*, doc. 307, pàgs. 238-239.

309. *Ibid.*, doc. 325, pàg. 251.

fet cert és que al començament de la dècada dels vuitanta del segle XII Poblet obtenia una sisena part dels delmes de Barberà i una quarta part dels d'Anguera, Ollers, Montornés i el Pinetell.³¹⁰ El prelat Berenguer de Vilademuls, en la seva pretensió de posar ordre en la complicació que suposava la percepció d'aquests drets, arribà a un acord al juliol de 1181 amb el monestir de Poblet mitjançant el qual s'estipulava que el cenobi percebria íntegrament els delmes de Vimbodí, mentre que l'Església ho faria sobre els de Barberà, Anguera, Ollers, Montornés i el Pinetell.³¹¹ La intervenció del cardenal Enric, legat de la Seu Apostòlica, palesa a bastament la importància de la concòrdia entre ambdues parts.

L'arquebisbe no havia resolt totalment el problema dels delmes de Barberà mitjançant l'acord amb Poblet, ja que els templers hi tenien també possessions i terres que conreaven directament i que, per privilegis de la Santa Seu, estaven exemptes d'aquest tipus de tributs.³¹² Això havia provocat un llarg enfrontament entre els frares i el rector de la parròquia, que exigia el corresponent pagament del delme i la primícia. Tot i que l'acord el devia haver gestionat inicialment fra Arnau de Torroja, la seva signatura no es materialitzà fins molts anys més tard, l'any 1194, quan fra Arnau de Torroja ja havia traspassat.³¹³

310. Josep Maria SANS I TRAVÉ, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Barberà...*, doc. 107, pàgs. 187-188.

311. *Ibid.*, doc. 107, pàgs. 187-188.

312. Josep Maria SANS I TRAVÉ, *Els templers catalans...*, pàgs. 67-69.

313. Josep Maria SANS I TRAVÉ, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Barberà...*, doc. 173, pàgs. 263-264. Si els problemes amb l'Església s'havien pogut solucionar d'una manera planera, no fou així pel que fa als Puigverd. De fet, fra Gauspert de Serra només pogué posar les bases per a una posterior solució que no es donà fins al final de 1195, en temps del nou comanador de la casa, fra Pere de Cardona. (Josep Maria SANS I TRAVÉ, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Barberà...*, doc. 178, pàgs. 267-269). En tot cas, aquest aspecte no fou descurat per fra Gauspert, com ho prova que Pere de Puigverd "el Jove" s'adreçés a la dècada dels vuitanta al bisbe de Lleida queixant-se de les reivindicacions dels templers i demanant-li ajut, al·legant que el castell i lloc havien estat concedits als seus predecessors i sol·licités, finalment, que el litigi no fos portat a Roma sinó a mans de l'esmentat bisbe o bé del metropolità (Josep Maria SANS I TRAVÉ, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Barberà...*, doc. 141, pàgs. 222-225). La bona relació de l'orde amb la Santa Seu determinà que el papa Climent III intervingués en l'afer i que des del Laterà escrivís el 15 de març de 1188 al rei Alfons I exhortant-lo genèricament a prendre sota la seva especial protecció els frares i béns del Temple al país, i específicament a conminar Pere de Puigverd a retornar a l'orde els castells que havia pres i que havien estat donats pel seu pare, el comte de Barcelona, en clara referència al de Barberà (Josep Maria SANS I TRAVÉ, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Barberà...*, doc. 143, pàgs. 226-227).

6.7.2.2. Els altres prelats

No fou només l'arquebisbe de Tarragona amb qui es relacionà el mestre Torroja per arranjar problemes sorgits entre les institucions que cadascun representaven. El patrimoni que anaven forjant els frares s'estenia per tots els dominis del monarca català, ultrapassant fins i tot els seus límits. Amb gairebé cada cap de diòcesi on el Temple hi tenia drets, fra Arnau hagué de pactar acords per tal de garantir per al seu orde la pacífica possessió dels béns que anaven configurant la propietat de cada comanda.

D'altres vegades aquestes relacions amb els prelats responien a causes alienes a les competències específicament eclesiàstiques. Així esdevingué amb Bernat de Berga (1172-1188), successor de Guillem de Torroja a la seu de Barcelona quan el primer fou promocionat a la seu metropolitana. Tot i que desconeixem el motiu i la destinació dels diners, aquest prelat va manllevar a l'orde del Temple cent setanta-tres morabatins aiadins d'or, tal com reconeixia a fra Arnau el 15 d'abril de 1178.³¹⁴

Bona part de les propietats que l'orde havia aconseguit des del moment en què s'havia establert als dominis dels prínceps catalans es trobaven incloses dins els límits diocesans del bisbe de Lleida, i concretament als termes de la ciutat de Lleida i el castell de Montsó. Els templers tindran conflictes constants amb aquest prelat, gairebé fins al final de l'orde. Fra Arnau fou més partidari d'arribar a acords que no pas plantejar enfrontaments, de manera que el 3 de maig de 1174 convenia amb el bisbe Guillem Pere de Ravidats una repartició dels drets eclesiàstics de les parròquies del terme de Montsó i la Llitera pertanyents al Temple entre aquest orde i el prelat.

L'establiment de l'orde a la ciutat de Lleida immediatament després de la seva reconquesta i l'organització progressiva de la comanda, que implicà l'assumpció del patrimoni inicial concedit per Ramon Berenguer IV i dels altres béns que la generositat dels fidels anà ampliant, determinà tot plegat el sorgiment dels primers problemes amb l'Església

314. Arxiu Reial de Barcelona, Cancelleria, perg. núm. 239 d'Alfons I. Agraïxo a Ramon Sarobe aquesta informació.

diocesana, arran sobretot de la percepció dels delmes i primícies que l'orde, d'acord amb el contingut de diversos privilegis papals de què gaudia, estava exempt. D'altra banda, el prelat lleidatà considerava que aquesta exempció només afectava aquelles terres i propietats que conreaven directament els frares i que, per tant, no era aplicable a aquelles propietats que explotaven altres persones.

A més d'aquests motius, existien altres focus de discòrdia amb l'Església lleidatana en aquest moment, representats pel patrimoni que l'orde havia constituït al voltant del castell de Montsó, situat també dins els límits diocesans ilderdenses. L'11 de juny de 1149, mentre l'exèrcit català assetjava la capital del Segrià, i precisament mentre els assetjants es trobaven al capdamunt del puig de Gardeny, s'havia aconseguit un acord sobre l'església de Sant Joan de Montsó, situada dins els murs del castell. D'aquesta església, que havia estat una antiga capella reial, Sanç Ramírez n'havia fet donació el 1089 al bisbe de Roda, donació que bastants anys més tard, potser cap al 1137, havia confirmat Ramir el Monjo.³¹⁵ Degué ser probablement arran de la participació dels templers en la reconquesta de la ciutat de Lleida que el mestre provincial fra Pere de Rovira sol·licità de Ramon Berenguer IV una solució al problema que representava albergar dins els murs del castell de Montsó una església dependent de l'ordinari diocesà. El fet és que el comte instà el prelat a trobar una solució que comportà la donació de l'esmentada església als frares. En aquest sentit, el bisbe Guillem Pere de Ravidats concedia l'església de Sant Joan de Montsó a l'orde, reservant-se, però, la jurisdicció episcopal, la consagració de les esglésies, l'ordenació dels clergues i la seva obediència i correcció, a més de l'aportació de l'oli crismal, la celebració dels sínodes i els baptismes.³¹⁶ Els frares, de la seva banda, renunciaven a favor del prelat a una propietat pertanyent a l'esmentada església que estava situada a Osca i li donaven el castell i l'església de Fonts, mentre que el bisbe concedia a l'orde el delme de Tamarit. Al cap d'uns dies el capítol

315. FRANCISCO CASTILLÓN CORTADA, "Discusiones entre los obispos de Lérida y los templarios de Monzón", *Ilerda*, 36 (1975), pàgs. 62-64.

316. F. CASTILLÓN CORTADA, "Discusiones entre los obispos de Lérida y los templarios de Monzón", *op. cit.*, doc. II, pàgs. 75-76.

canonical de Roda, en presència del capellà templer Rotlan i d'Eximén Garcés, justícia de Montsó i Barbastre, ratificava aquest acord.

A mesura que els templers s'implicaven més directament en l'administració dels béns que havien adquirit per donació comtal i ampliat per la generositat de nobles, cavallers i fidels, sorgiren noves dificultats que condicionaven la possessió pacífica dels béns adquirits. Una part important de la gestió duta a terme pels responsables provincials catalans de l'orde consistí precisament a aconseguir acords amb els prelats amb la finalitat de garantir la vigència dels privilegis concedits per la Santa Seu i que, d'altra banda, representaven uns ingressos que calia defensar constantment.

Els primers problemes s'havien originat amb les actuacions inicials dels templers en les possessions obtingudes a la diòcesi de Lleida, concretament a Montsó, Remolins, Gardeny, Corbins, davant Alguaire i el Segrià,³¹⁷ en les quals el bisbe reclamava els seus drets. Sembla que la consecució de l'acord entre el mestre Pere de Rovira i el bisbe de Lleida Guillem no havia estat gens fàcil, si tenim en compte el fet que el mateix document que l'enregistra parla de "*maximas et difficiles conquestiones atque contestiones*", i que s'obtingué gràcies a la intervenció dels bisbes germans de Saragossa i Barcelona, Pere i Guillem de Torroja, que actuaren d'àrbitres, del legat pontifici cardenal Jacint, del comte Ramon Berenguer IV i d'altres barons de la seva cort com el comte Arnau de Pallars, Ramon de Pujalt, Ramon de Castellvell i Berenguer de Torroja, entre els més destacats.³¹⁸ L'acord se signà a Saragossa el 2 de juny de 1154 i declarà, entre d'altres disposicions, que els frares tinguessin Remolins amb el seu terme; Gardeny, amb tot el que hi posseïen ells i el que hi tenien els seus homes, tant a Fontanet com a Pardinyes; el delme de la tercera part de Corbins; la primícia de les terres on treballessin personalment, així com l'església del lloc, el delme de les terres davant d'Alguaire i del Segrià que

317. El Segrià en aquesta època l'integraven els termes actuals de Torrefarrera, Rosselló, Vilanova de Segrià, Torre-serona, Benavent i la Portella, vegeu Ramon SAROBÉ, *Els molins dels templers al Segrià al segle XII. Estudi a través dels seus documents*. Tesina de Llicenciatura presentada a la Universitat de Barcelona el 1996, pàg. 4.

318. F. CASTILLÓN CORTADA, "Discusiones...", doc. III, pàgs. 76-77; R. SAROBÉ I HUESCA, *Cal·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Gardeny...*, doc. 58, pàgs. 148-151.

conreessin directament. A l'últim, hom estipulava que els feligresos de Montsó, d'acord amb la seva voluntat, es poguessin lliurar per inhumar a l'església diocesana de Santa Maria o a la templeria de Sant Joan. En favor del prelat se li assignaven les esglésies de Fuenclara (Albalat) i Estiche, juntament amb les possessions de les almúnies de Tamarit, mentre que els frares havien de tenir la capella de Sant Joan de Montsó, les esglésies de Sant Jaume de Xalamera, de Ballobar, de Cascallar, d'Urceia, de Ficena, de Larroya i l'almúnia de Sant Jaume.³¹⁹

Els problemes se solucionaren només momentàniament perquè ben aviat sorgiren de bell nou diferències entre l'ordinari i els templers que aquesta vegada s'arranjaren l'any 1160, essent els interlocutors el bisbe Guillem, juntament amb vint-i-set canonges de la Seu de Lleida, i el mestre provincial Hug de Barceló i nou templers més.³²⁰ La seva major part afectava possessions que els frares tenien a Montsó.

Fra Arnau de Torroja no fou aliè a tota aquesta problemàtica que l'orde es trobà amb l'ordinari de Lleida, i com els seus predecessors intentà solucionar puntualment els conflictes que anaven sorgint amb la mitra. Per a l'obtenció del corresponent acord fra Arnau disposava d'una xarxa important d'amistats dins l'Església que sovint li donaven suport en les seves reivindicacions, com era el cas dels seus germans Pere de Torroja, bisbe de Saragossa, i Guillem de Torroja, arquebisbe de Tarragona i legat apostòlic. Precisament, gràcies a la intervenció d'aquests dos prelats i encara més concretament a l'arbitratge del primer, el 3 de maig de 1173 el bisbe de Lleida Guillem i els seus canonges, d'una part, i el mestre fra Arnau de Torroja, juntament amb altres vuit frares, signaven un acord pel qual es posaven fi a les dissensions que els havien enfrontat sobre la percepció de diversos delmes i primícies a les almúnies de la Llitera i al terme de Montsó.³²¹

319. F. CASTILLÓN CORTADA, "Discusiones...", pàg. 65.

320. *Ibid.*, doc. IV, pàgs. 77-79 i pàgs. 65-66; R. SAROBE I HUESCA, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Gardeny*, doc. 94, pàgs. 192-195.

321. F. CASTILLÓN CORTADA, *Discusiones...*, pàgs. 66-68, i doc.V, pàgs. 79-80.

6.7.2.3. Els altres ordes religiosos

El matrimoni de Ramon II de Torroja amb Gaia de Cervera, filla de Ponç de Cervera i Almodis, senyors de l'Espluga de Francolí Sobirana, esdevingut probablement poc temps després de l'ingrés d'Arnau al Temple, entre el final de 1163 i el començament de 1164,³²² posava en contacte més directe Arnau de Torroja amb el monestir de Poblet, atesa la proximitat de l'Espluga amb el cenobi. De fet, fra Arnau ja coneixia des de molt temps abans el cenobi de la Conca, al qual havia concedit el 23 d'abril de 1151, quan tot just la comunitat cistercenca iniciava la seva singladura, un camp que posseïa a la partida de Fontanet, al terme de la ciutat de Lleida, que havia estat del sarraí Farfon i que li havia donat el comte Ramon Berenguer IV.³²³

La implicació del seu nebot Ramon II en els temes de la Conca de Barberà, on passava temporades ocupat principalment en l'administració del domini familiar de l'Espluga, degueren afavorir la presència del mestre en aquesta contrada, arran sobretot del fet que l'orde posseïa des de 1132 el castell de Barberà per donació del comte Ermengol VI d'Urgell i confirmació posterior de Ramon Berenguer IV.³²⁴ L'Espluga de Francolí devia ser un dels llocs que fra Arnau sovintejava en els seus desplaçaments des de Gardeny, on disposava de la seva cúria provincial, fins a Tarragona, d'on el seu germà Guillem n'era l'arquebisbe, i altres llocs més orientals i meridionals. Devia ser en aquests viatges que el mestre s'adonaria de les possibilitats econòmiques que oferia en aquell moment una petita població reial, Vimbodí, que s'havia constituït per iniciativa de Ramon Berenguer IV a la banda septentrional de l'Espluga i al costat del terme del monestir de Poblet. La fecunditat de les seves terres, d'una banda, i, de l'altra, la lentitud de la seva colonització per manca d'elements humans suficients per desermar els camps del terme, feien d'aquesta població un objectiu econòmic desitjable. Per això, fra

322. Sobre la data d'aquest matrimoni vegeu Josep Maria SANS I TRAVÉ, *La colonització de la Conca de Barberà després de la conquesta feudal. El cas de Vimbodí (1149/1151-1200)*, Consell Comarcal de la Conca de Barberà, Valls, 2002, pàgs. 39-40, nota 128.

323. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 138, pàg. 126.

324. J. M. SANS I TRAVÉ, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Barberà...*, docs. 27, pàgs. 102-103 i 28, pàgs. 103-104, i pàg. 4.

Arnau, interessat en l'adquisició de Vimbodí, la facilità a través del sistema que sovint utilitzà en aquests anys l'orde per fer-se amb la propietat de llocs que desitjava adquirir: obtenir del monarca que Vimbodí fos la garantia d'un préstec de diners deixats per l'orde al monarca. Vimbodí fou la penyora que oferí Alfons per tres-cents morabatins que havia rebut en préstec dels templers.

Si bé no fou una donació personal ni de l'orde que representava, fra Arnau de Torroja apareix com a testimoni de la concessió d'un sarraí en favor del monestir de Santes Creus feta per Alfons I al mes de desembre de 1177, mentre el monarca es trobava a Fraga.³²⁵ El mestre templer acompanyava el monarca juntament amb altres nobles importants de la cort, com ara Ramon de Montcada, Guillem de Cervera, Bernat d'Anglesola i Guerau de Jorba.

Fra Arnau mantingué bones relacions amb els cistercencs, no només amb el monestir de Poblet del qual, com hem anotat més amunt, fou un dels primers benefactors, sinó que com a mestre provincial afavorí també aquest orde. Així, quan a final de l'estiu i començament de la tardor de 1176 es trobava al Rosselló per afers de la casa del Masdén —precisament el dia 10 de setembre rebia juntament amb el comanador de la casa, fra Ramon de Canet, una important donació d'Ademar de Mosset—³²⁶ va definir a favor de l'abat Vidal de Fontfreda i d'aquest monestir el delme i el dret que el Temple tenia o podia tenir en els quarts que el rei Alfons els havia donat al terme de Pajols.³²⁷

6.8. LES RELACIONS AMB LA PRÒPIA FAMÍLIA: FRA ARNAU DE TORROJA, HOME DE CONFIANÇA DEL SEU GERMÀ BERENGUER I DEL SEU NEBOT GUILLEM D'ALCARRÀS

Tot i que l'administració dels convents de la seva responsabilitat tenia molt ocupat fra Arnau, sovint els seus desplaçaments pel territori per gestionar assumptes relatius al seu orde eren motiu de trobada amb

325. Joan PAPELL I TARDIU, *Diplomatari del monestir de Santa Maria de Santes Creus (975-1225)*, volum I, Barcelona, 2005, doc. 201, pàg. 301.

326. Rodrigue TRETON, *Col·lecció diplomàtica de la comanda de Masdén*, doc. 102, en premsa.

327. *Ibid.*, doc. complementari, núm. V, en premsa.

els parents i amics. Les causes d'aquestes trobades foren ben diverses. La professió d'un nou membre, l'admissió d'un donat, la compra d'un bé important, l'acord amb un noble o eclesiàstic o bé l'anada a la cort del monarca posava sovint en comunicació Arnau amb els seus parents. El 26 de febrer de 1177 el mestre provincial es trobava a la casa de Barberà, on rebia a l'orde Berenguer de Gàver, el qual concedia al Temple, amb l'aprovació del seu germà Ramon, una heretat a la Sala de Forès o de Comalats.³²⁸ A més del comanador del convent, fra Berenguer de Mont, i d'altres frares, es trobaven presents el noble Gombau d'Oluja, probablement oncle d'Arnau, i els seus nebots Ramon II de Torroja i Gaia, a més dels parents d'aquesta dona Ponç i Ramon de Cervera i dels castlans de Forès Pere i Berenguer de Tudela.

A banda, però, de marmessor, Arnau de Torroja fou un important beneficiari del testament del seu germà Berenguer de Torroja, i a més, l'encarregat d'assignar béns als altres legataris. En aquest darrer sentit, a Arnau li era confiat de donar cent morabatins a la canònica de la Seu d'Urgell que havien de sortir de les honors que el testador posseïa al castell de Torre. Com a beneficiari directe de Berenguer, Arnau rebia les cases i un hort que el testador tenia a Torroja i el mas de Guillem Sala, amb totes les possessions i pertinences, juntament amb una conomina que n'havia format part i una altra conomina que havia estat una vinya i que tenia en aquell moment Pere de Mata-rodona; així mateix rebia el molí que es trobava situat entre Torroja i Sió, que tenia també Pere de Mata-rodona, amb les vinyes annexes. Tot això, però, era donat amb la condició que després de la mort d'Arnau un sacerdot habités a les cases de Torroja per tal que diàriament celebrés els oficis divins a l'església de Sant Salvador de Torroja en sufragi de les ànimes dels dits Berenguer i el seu germà Arnau i tingués l'esmentat honor de Guillem Sala, juntament amb les coromines, les vinyes, el molí, l'era i el paller. A més a més, estipulava que l'esmentat sacerdot no hagués de dependre del bisbe ni del capellà de la dita església, ni tampoc dels senyors del castell, sinó

328. J. M. SANS I TRAVÉ, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Barberà...*, doc. 90, pàgs. 169-170.

que la seva designació es fes de comú acord entre el poble de la vila de Torroja i el senyor del castell.

Arnau rebia, a més, en la seva qualitat de cavaller, diversos castells que posseïa Berenguer, entre els quals els de Camarasa i Cubells, tal com els havia tingut el seu pare i amb les millores que hi havia fet Berenguer; el d'Almenar; el de Carratalà —que tenia pel comte de Barcelona—; el de l'Ametlla de Segarra, amb els cavallers i el senyoratge i dues parts de la dominicatura, ja que la tercera restant la concedia al seu nebot Ramon II de Torroja. Aquestes donacions a Arnau restaven, però, condicionades, ja que el testador, a més de deixar una tercera part del castell de l'Ametlla al seu nebot Ramon, en cas de mort d'Arnau li concedia els castells de Camarasa i Cubells. En canvi, si Arnau tingués descendència, el seu fill hauria de posseir els tres castells de Camarassa, Cubells i l'Ametlla. D'altra banda, si Arnau moria sense fills, passaven a la filla del testador els castells d'Almenar i Carratalà, i les dues parts de l'Ametlla.

Finalment, Arnau de Torroja hauria de tenir tots els béns del testador, llevat de l'honor que deixava a l'església de Sant Ruf de Lleida, fins que no haguessin estat pagats tots els deutes de Berenguer i els cent morabatins que assignava a l'església de la Seu d'Urgell.

El grau de confiança de Berenguer de Torroja amb el seu germà Arnau queda palès encara més pels encàrrecs de tipus familiar que li féu, ja que li encomanava el que més estimava, la seva filla, per tal que en el moment oportú, d'acord amb els seus parents, la maridés convenientment.

Finalment, el baró pregava al seu senyor el comte Ramon Berenguer IV i als seus amics, parents i vassalls que vetlessin pel compliment de les seves disposicions testamentàries. Entre els primers esmentava Ramon de Pujalt, Guillem de Cervera i Guerau de Jorba, mentre que els vassalls que s'haurien de preocupar també de dur a terme allò expressat en el seu testament eren Bernat de Fluvià, Gombau de Talladell, Pere Arnau de Cervera i Pere de Calonge.

Berenguer de Torroja no va superar la malaltia que va determinar l'atorgament del seu testament i els encàrrecs específics al seu germà

Arnau. El 31 d'agost, tres mesos justos després de la redacció del testament, Berenguer lliurava el darrer tribut mortal, probablement a Barcelona, potser al palau episcopal on devia residir, al costat del seu germà, el prelat de la ciutat. Abans d'escolar-se el termini legal, el primer de gener de l'any següent, 1161, el sacerdot Guillem, capellà del bisbe, i Guillem d'Orta, testificaren davant diversos sacerdots, el prevere Arnau i el vicari i jutge Miró, damunt l'altar de sant Fèlix de l'església dels Sants Just i Pastor de Barcelona, les darreres voluntats de Berenguer, expressades en l'anterior testament.³²⁹

Guillem d'Alcarràs era fill de Guerau de Jorba i de Saurina, i fou un personatge destacat en la política catalana de la segona meitat del segle XII. Seguí en molts aspectes les passes del seu pare i estigué vinculat com ell amb els cercles més íntims de la cort d'Alfons I. Estava casat amb Elicsendis, filla de Ramon Guillem d'Òdena, de la qual va tenir una filla, Gueraua o Geraldeta, que havia de maridar el vescomte de Cardona. Amb aquesta unió els Jorba-Alcarràs aconseguien consolidar-se entre les famílies més prestigioses del país.

Per part dels seus cosins, els Cervera, s'havia emparentat amb una altra de les famílies de més alcúrnia en aquells moments: els Anglesola, car Guillem de Cervera, fill del seu oncle homònim Guillem de Cervera, havia maridat Berenguera d'Anglesola.

Un altre entroncament distingit l'havia significat el matrimoni de la seva germana Gueraua amb Pere de Puigverd, senyor, entre altres llocs, de Barberà, Pira i Prenafeta, a la Conca de Barberà.

Tot i no ser un personatge de la categoria social del seu pare, Guerau de Jorba, a Guillem d'Alcarràs el trobem sovint al costat del monarca en moments d'especial relleu i interès per als assumptes del país.

D'altra banda, els feus i possessions³³⁰ de Guillem d'Alcarràs feien d'ell un personatge econòmicament fort, així com les seves relacions familiars el posaven en una situació de preeminència. En efecte,

329. RAMON SAROBE I HUESCA, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Gardeny...*, doc. 102, pàgs. 205-209.

330. MARIA DEL CARMEN ÁLVAREZ MÁRQUEZ, *La baronia de la Conca d'Òdena*, Fundació Noguera, Barcelona, 1990, docs. 37 i 38, pàgs. 77-84.

el primogènit de Guerau de Jorba i Saurina de Torroja va maridar Elisenda, filla de Ramon Guillem d'Òdena i la seva esposa Berenguera. Aquest darrer noble, segons es desprèn del seu testament atorgat el 3 de gener de 1158, dominava diversos castells i tenia diverses possessions al Vallès, l'Alt Penedès, l'Anoia i la Segarra, a més de drets en llocs tot just conquerits. Tenia drets feudals als castells d'Arraona, Savid, Òdena, Rubinat, Montlleó, Pontons, la Manresana i Montfalcó. Així mateix, tenia participacions feudals als castells de Passanant, Granyanella i Rocafort, així com al de Salou i a les ciutats de Tarragona i Igualada.

Guerau de Jorba, precisament, era vassall de Ramon Guillem d'Òdena pels castells d'Òdena i Rubinat, que el primer va encomanar a Guerau el 24 de febrer de 1142 i que després, mort Ramon Guillem, el seu fill Ramon I d'Òdena confirmà el 12 de maig de 1187. Fou probablement arran d'aquesta relació entre Guillem Ramon i Guerau que el fill d'aquest darrer es casà amb una de les filles del primer, Elicsendis, a la qual el seu pare deixà el castell de Savid i drets del de Sabadell.

Els Jorba, tot i l'extens i important patrimoni de què disposaven, no foren unes persones especialment moderades sinó que sembla que sovint allargaven més el braç que la màniga i hagueren d'acudir diverses vegades a manllevar diners i fins i tot a alienar part de les seves propietats per tal de fer front als deutes contrets. Altisent ha exposat exhaustivament les finances del baró tot assenyalant-ne l'etapa brillant i el declivi.³³¹ En la seva etapa bona prestà fins i tot diners a Alfons I —l'enorme quantitat de dos mil morabatins— que aquest no pogué retornar i que implicaren que el monarca li cedís en feu els castells de Montblanc i la Riba.³³² En canvi, durant la seva època de declivi econòmic hagué de demanar sovint préstecs al monestir de Poblet que, de fet, no pogué pagar totalment abans de la seva defunció.³³³

El seu fill Guillem d'Alcarràs no fou gaire diferent. Com que estava malalt atorgà testament el dia 16 d'octubre de 1176, que redactà l'escrivà

331. Agustí ALTISENT, "Seguint el rastre de Guerau de Jorba i el seu llinatge", *Aplec de treballs del Centre d'Estudis de la Conca de Barberà*, 2 (1978), pàgs. 33-83.

332. Agustí ALTISENT, "Seguint el rastre...", pàgs. 63-64.

333. *Ibid.*, pàgs. 65-68.

Vida, personatge vinculat a Guerau de Jorba i al propi testador, dels quals escriví sovint els instruments.³³⁴ En les seves disposicions nomenava marmessors els seus pares Guerau de Jorba i Saurina, Arnau i Ramon de Timor i Pere de Cervelló, i deixava el seu cos per ser enterrat al monestir de Poblet, al qual feia donació de la torre de Ferran. No s'oblidava de beneficiar l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem ni el Temple, ja que per al primer pregava als seus pares que li fessin una donació procedent dels seus béns i, a més, personalment, concedia un cavall, mentre que al segon, li deixava un bon cavall i les seves armes personals, així com la propietat situada entre Alcarràs i Remolins, la possessió de la qual els frares discutien amb el seu pare. Després de distribuir els seus béns entre la seva esposa Elicsendis, la seva germana Marquesa i la seva filla Geralda, i asenyalar els deutes que havien de ser satisfets, demanava al seu oncle matern fra Arnau de Torroja i als frares del Temple que assumissin el pagament dels seus deutes deixant-los amb aquesta finalitat els castells d'Arraona i la vila de Sabadell, amb tots els drets i pertinences que hi tenia, i la vila de Sudanell, que haurien de tenir fins que recuperessin dos mil sous, que havien de servir per fer front a tots els seus deutes.

Aquesta disposició marca òbviament la confiança que Guillem d'Alcarràs tenia vers els templers, i molt especialment vers el germà de la seva mare. Tenia la consciència que els templers, que ja devien tenir fama de bons administradors, gestionarien bé els drets que els deixava, que els administrarien lleialment i que pagarien al més aviat possible els enormes deutes que deixava.

6.9. PARTICIPACIÓ DE FRA ARNAU DE TORROJA EN L'ARRANJAMENT DE CONFLICTES

La personalitat de fra Arnau, així com la seva fama d'home just, determinà que sovint la seva presència fos reclamada en la solució de problemes que enfrontaven institucions o particulars. El seu bon criteri fou utilitzat freqüentment per tal de posar pau en assumptes que oferien un final difícil i llarg. Els seus coneixements, d'una banda, i la seva

334. Agustí ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 571, pàgs. 418-419.

equanimitat de l'altra, garantiren acords en què les parts acceptaren el seu arbitratge al costat de prelats o nobles del país. Ja hem esmentat més amunt que fra Arnau va intervenir amb el seu consell en l'acord que el 7 de juliol de 1173 va signar el seu germà, l'arquebisbe de Tarragona, amb el monarca, i que posava fi a les qüestions que des de molt de temps enrere ennegrien les relacions feudals de Tarragona i el camp.³³⁵

Al cap de poc temps, fra Arnau tornava a intervenir com a àrbitre en les disputes entre Pere Ramon Bernat i Gaufréd, prior de la canònica de Sant Ruf de Lleida, per raó de la tercera part de Torregrossa, que havia estat precisament de Berenguer de Torroja.³³⁶ Aquesta comesa la compartí amb el seu germà, l'arquebisbe de Tarragona, Guillem de Torroja, i el bisbe de Barcelona, Bernat de Berga, els quals definiren els drets que cada part havia de tenir a l'esmentat lloc, segons el pacte que signaren al cap d'un temps, concretament el 9 de maig de 1175.

7. Fra Arnau de Torroja, mestre major de l'orde del Temple (1181-1184)

7.1. LA MORT DEL NOVÈ MESTRE MAJOR DE L'ORDE DEL TEMPLE, OT DE SAINT-AMAND (CA. 1171-1179)

El 8 d'octubre de 1179 moria el mestre major Ot de Saint-Amand, que havia regit els destins de l'orde durant vuit anys marcats per greus dificultats a l'Orient, entre les quals la de fer front a l'activitat bèl·lica del flagell dels cristians de la zona, el temible Saladí, així com, en un altre nivell, les actuacions del cap d'assassins anomenat pels francs "el Vell de les Muntanyes". Més encara, al juny de 1179 l'esmentat mestre major, en una intervenció militar temerària i perjudicial per a l'exèrcit occidental, caigué presoner de Saladí a la batalla de Marj' aayyun, "la Vall de les Fonts".³³⁷ Potser no és aliè a aquest fet el judici crític que li dedicà el cronista de Terra Santa d'aquella època, Guillem de Tir, que

335. . A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II...*, doc. 148, pàgs. 218-220.

336. RAMON SAROBÉ I HUESCA, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Gardeny...*, doc. 269, pàgs. 410-411.

337. STEVEN RUNCIMAN, *Historia de las cruzadas*, II, Madrid, 1985, pàgs. 379-380.

tot referint-se a l'esmentat mestre el titlla d'"home malvat, superb i arrogant, que tenia l'esperit del furor als narius, que no temia Déu ni tenia reverència als homes".³³⁸

No sabem si fra Arnau de Torroja realitzà el viatge al convent central de Jerusalem amb motiu d'questes circumstàncies o bé hi anà per tal de participar en l'elecció del nou mestre, atès que arran de l'esmentada derrota i no volent ser canviat per cap presoner important musulmà Ot romangué detingut en poder del visir egipci fins que morí. En tot cas, la notícia de l'empresonament del mestre major ben aviat recorregué els convents europeus de l'orde i arribà també a la riba occidental de la Mediterrània. La desaparició del mestre major i el desconeixement de la seva situació en captiveri posaren l'orde durant un temps sense responsable màxim, de manera que calgué procedir a l'elecció del nou mestre major. Per bé que inicialment aquesta elecció es feia entre els frares que es trobaven a l'Orient, potser en aquest moment ja es començà el costum de fer-hi participar alguns dels responsables de les províncies occidentals, o simplement fra Arnau, atesa la seva gran personalitat en què destacava la fama com a bon administrador de la província d'Hispània i Provença i, a més, la seva experiència en la lluita contra els sarraïns arran de la seva participació en les conquestes de Tortosa i Lleida.

7.2. EL TERCER VIATGE A JERUSALEM (PRIMAVERA-ESTIU? DE 1181)

La preparació d'un viatge d'aquesta mena era llarga i la seva realització, costosa. Hi ha moltíssims exemples de nobles i cavallers catalans que amb motiu d'aquest pelegrinatge es veien obligats a manllevar els diners i a hipotecar una part important dels seus béns i les seves rendes. Malgrat l'atractiu religiós que oferia el viatge pel fet de veure ocularment els mateixos indrets que havia santificat Crist durant la seva presència a la terra, els pelegrins havien de superar importants dificultats: a banda d'aconseguir la suma de diners necessària per a costejar-lo, generalment atorgaven testament o bé distribuïen els seus béns per al cas que no hi hagués retorn. Un exemple el tenim amb Pere de Queralt, un noble

338. Mestres de l'orde del temple, pàg. 93.

establert a la Conca de Barberà, on posseïa un important patrimoni, que abans de pelegrinar cap a l'Orient organitzà alguns dels seus feus per al cas que no retornés.³³⁹ O bé Guillem de Cervera "el Monjo", que amb la intenció de dur a terme el mateix pelegrinatge l'estiu de 1203 hagué de manllevar al monestir de Poblet l'important suma de mil morabatins d'or, pel qual deute empenyorà al cenobi les rendes dels seus castells de Verdú i Preixana.³⁴⁰ O, finalment, com el propi nebot de fra Arnau, el noble Ramon II de Torroja que, desitjós d'emprendre un viatge a Jerusalem per visitar el sepulcre del Senyor, atorgà el 21 de setembre de 1175 el seu primer testament —al qual després seguiren altres dos, un del 13 de desembre de 1191, amb motiu de voler realitzar un altre viatge, acompanyat del seu primogènit Ramon,³⁴¹ i el darrer, de 7 de març de 1196—³⁴² on disposava el repartiment dels seus béns entre la seva dona Gaia i els seus fills Ramon, Hug, Arnau i Eliarda.³⁴³

Fra Arnau havia viscut en la seva pròpia persona situacions semblants de nobles del país que havien anat a sol·licitar l'ajut dels frares per poder dur a terme el seu propòsit viatger. Així, el 6 de juliol de 1168, en nom de l'orde deixava cent morabatins a Ramon de Castellar, que tenia intenció de visitar el sepulcre del Senyor; tot garantint la seva devolució amb la penyora de l'heretat que posseïa a Lleida fins que fossin recuperats aquests diners i fixant, juntament amb la seva dona, Ponça, que en cas de morir durant el pelegrinatge passés a propietat definitiva dels frares.³⁴⁴

A la primavera de 1181 fra Arnau de Torroja inicià el seu viatge cap a Palestina. Abans havia volgut arranjar, de la mateixa manera que hem vist que feien els nobles que volien fer la travessia, alguns aspectes

339. Josep Maria SANS I TRAVÉ, "Pere de Queral, primer feudatari de l'Espluga de Francolí (1150-1166)", *Universitas Tarraconensis*, Tarragona, 1977-1978, pàgs. 37-38.

340. Josep Maria SANS I TRAVÉ, "La carta de franquícia de Preixana (l'Urgell), atorgada pel monestir de Vallbona (11 d'agost de 1228)", *Analecta Sacra Tarraconensis*, 71 (1998), Miscel·lània Àngel Fabrega, pàgs. 11-12.

341. Domingo COSTA BOFARULL, *Memorias de la ciudad de Solsona y su iglesia*, I, Barcelona, 1959, pàgs. 193-194.

342. Josep Maria SANS I TRAVÉ, "Dos intents de compra de l'Espluga per part de Poblet"..., pàg. 66.

343. Domingo COSTA Y BOFARULL, *Memorias...*, pàg. 192.

344. Ramon SAROBE I HUESCA, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Gardeny...*, doc. 188, pàgs. 306-307.

urgents relatius a l'economia de la casa provincial de Gardeny. En efecte, precisament dels mesos de febrer i març d'aquest any es conserven un seguit d'establiments que el mestre provincial va fer a diverses persones per tal que posessin terres en conreu a la zona de Lleida.³⁴⁵ Era qüestió, per tant, d'assegurar per al cas que no tornés la consecució del màxim rendiment possible d'aquelles propietats que eren de l'orde amb la seva concessió a diversos pagesos de la contrada. Poc temps abans, a l'octubre de 1180, havia passat també per la comanda de Palau del Vallès per solucionar una sèrie de deutes que tenia contrets amb l'orde Guillem de Torre i que s'elevaven a 120 morabatins, pels quals obtingué l'empenyorament de diverses propietats i drets que l'esmentat Guillem posseïa a la parròquia de Santa Maria de Palau-solità.³⁴⁶

El cas, però, de les terres concedides al Segrià potser tenia també un altre caire: tal com afirma Ramon Sarobe, és ben probable que ja haguessin estat concedides pels frares i que Arnau de Torroja volgués assegurar la pacífica tinença de les propietats pels concessionaris abans de marxar a Palestina, un viatge que sovint no tenia retorn. En efecte, a un dels donataris, Guillem Berenguer de Riudovelles, batlle de l'orde al Segrià, se li confirmen les possessions que ja tenia, és a dir, tres parellades, més una tercera part de parellada de regadiu, així com cinc cafissades de secà, amb horts, hortals i tres molins que tenia pel Temple. La major part de les terres concedides per fra Arnau estaven situades a Torrefarrera, cosa que indica, d'altra banda, l'interès dels frares a potenciar les terres que l'orde tenia en aquesta banda del terme de la ciutat de Lleida i que representava un dels dominis més importants que els templers tenien en aquesta contrada.

7.2.1. *Els acompanyants*

El fet més probable, doncs, és que fra Arnau —que desapareix de la documentació al nostre abast a partir de mitjans de març de 1181— a la

345. Ramon SAROBÉ, "Deu establiments fets pels templers al Segrià durant l'any 1181", *Urg. Revista Cultural de l'Urgell*, 11 (1998), pàgs. 60-67.

346. Cristina FORNS RIVERA, "Un document de l'any 1180 sobre els templers de Palau-solità", *Quatrepinus*, 9 (1995), pàgs. 68-70.

primavera d'aquest any o bé a principis de l'estiu iniciés el viatge d'anada a Terra Santa. Si l'acompanyà, tal com proposem nosaltres,³⁴⁷ el seu nebot Ramon II de Torroja, la partida fou posterior al 30 de maig de 1181³⁴⁸ i anterior al 17 de juliol de 1181.³⁴⁹ I, finalment, si el pelegrinatge del vimbodinenc Andreu de Poblet s'hagués de relacionar amb el viatge del senyor de l'Espluga de Francolí, al qual acompanyà, la partida s'hauria d'ajornar encara uns dies, en tot cas, després del 9 de juliol de 1181, en què Andreu solucionà el problema que li representava el seu germà Pere, que restava a Vimbodí, i que encomanà al monestir de Poblet.³⁵⁰

Tot i que en anys posteriors —a partir de 1216— el port de Marsella fou un dels centres operacionals més importants utilitzats pels templers per al transport de personal, cavalls, equip i queviures destinats a l'Orient,³⁵¹ i que la ciutat metropolitana de Narbona canalitzava també una part important dels pelegrins catalans a Terra Santa,³⁵² és molt probable que el mestre provincial i la seva comitiva partissin de la ciutat de Barcelona, aprofitant algun dels vaixells que portaven pelegrins italians amb destinació a Sant Jaume de Galícia. Cal suposar, així mateix, que fra Arnau inicià el viatge acompanyat, a més del seu nebot Ramon II de Torroja, d'algun altre membre de la noblesa del país desitjós de visitar els Llocs Sants i també d'alguns frares de l'orde. Potser entre aquests caldria incloure fra Berenguer de Mont, un dels millors col·laboradors del mestre,

347. Josep Maria SANS I TRAVÉ, *La colonització de la Conca de Barberà...*, pàgs. 56-59.

348. En aquesta data, juntament amb la seva esposa Gaia, concedia a Pere Grimó i a la seva esposa Vilana un alou situat a la partida del Prar de Conesa, a l'Espluga de Francolí, i un solar dins de la vila per a bastir-hi una casa (JOAN PONS I MARQUÈS, *Cartulari de Poblet. Edició del manuscrit de Tarragona*, Barcelona, 1938, doc. 75, pàgs. 41-42). Que en aquest mes Ramon es trobava encara en terres catalanes ho confirma també l'instrument redactat el 17 de maig de 1181 que recull la compra feta per aquest noble al canonge de Lleida Oliver d'una parellada de terra a la Grallera pel preu de 105 morabatins (RAMON SAROBÉ I HUESCA, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Gardeny...*, doc. 382, pàgs. 580-581).

349. En aquesta data Ramon de Segur, un dels homes de Ramon de Torroja a l'Espluga de Francolí, afirmava que el seu senyor "es trobava en pelegrinatge a Jerusalem" (*Cartulari de Poblet*, obra cit., doc. 54, pàgs. 28-29). Un altre document datat aquest mateix dia en què intervenia la seva dona Gaia i el seu fill Ramon, relatiu a la donació que feien al Temple en el seu domini de Barbens, especificaven que "això fou fet en aquell any en què Ramon de Torroja va viatjar a ultramar" (R. SAROBÉ I HUESCA, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Gardeny...*, doc. 386, pàgs. 584-585).

350. Josep Maria SANS I TRAVÉ, *La colonització de la Conca de Barberà...*, pàgs. 80-83.

351. Malcolm BARBER, *Templarios. La nueva caballería*, Barcelona, 2001, pàgs. 255-262.

352. Pierre PONSICH, "Roussillonnais, cerdans et catalans du Haut Moyen-Âge sur les routes des grans pèlerinages", *Les Cahiers de Saint-Michel de Cuxa*, XXXI (2000), pàg. 86.

que el va nomenar comanador de Barberà al mes d'agost de 1175, càrrec que exercí fins al mes de gener de 1181.³⁵³ Després d'aquesta data el seu nom desapareix de la documentació catalana, de manera que no es tornen a disposar de notícies d'ell fins al juny de 1197, en què consta com a comanador de la casa aragonesa de Boquiñeni.³⁵⁴ Això ens fa suposar que durant aquest temps podia haver estat a l'Orient i com esdevenia sovint quan un frare estava malalt o bé era ja vell, després havia retornat al seu país. D'altra banda, la relació entre aquest frare i el mestre devia ser fins i tot anterior a l'ingrés d'ambdós a l'orde, ja que tots dos eren originaris del Solsonès. Fra Berenguer de Mont procedia de Su, ja que amb aquest toponímic apareix inicialment a la documentació, i després el canvià pel de Montargull i, finalment, pel definitiu de Mont.

Un altre dels integrants de la comitiva devia ser fra Berenguer, capellà de Gardeny "i del mestre". És un personatge important de la comunitat que, a banda de les seves funcions específiques religioses, sovint confeccionava els instruments de la casa, molts dels quals referits al mestre Arnau de Torroja. En un document que recull l'acte de donació personal a l'orde de Pere d'Alcalà, davant el mestre Torroja, celebrat al convent de Gardeny el 25 de maig de 1176, aquest escrivà feia constar a la clausura que "era capellà dels esmentats frares i frare en el Senyor".³⁵⁵ Al cap de dos anys, el 9 d'agost de 1178, era encara més precís en la redacció d'un document pel qual Bernat d'Anglesola concedia diversos béns i drets als templers, representats per Arnau de Torroja, en escriure que era "capellà del dit mestre i frare de la Milícia".³⁵⁶

De la mateixa manera que fra Arnau de Torroja i fra Berenguer de Mont, també el capellà Berenguer desapareix de la documentació de la casa de Gardeny, fet que suggereix la possibilitat que fos també un dels membres de la comitiva magistral que es va traslladar a Jerusalem.

353. Sobre aquest personatge vegeu Josep Maria SANS I TRAVÉ, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Barberà...*, pàgs. 9-14.

354. A. J. FOREY, *The Templars...*, pàg. 426.

355. R. SAROBE I HUESCA, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Gardeny...*, doc. 294, pàgs. 439-440.

356. *Ibid.*, doc. 327, pàgs. 478-479.

7.3. L'ELECCIÓ DE MESTRE MAJOR DEL TEMPLE

La seva designació per al màxim càrrec de l'orde no deuria ser gens fàcil, sobretot si es té present que el català no formava part de les jerarquies, bàsicament d'origen franc, que des de la fundació de l'orde monopolitzaven els càrrecs del convent central i de les cases més importants de la zona. Els nou mestres majors que el precediren així ho confirmen: el fundador, Hug de Payns (1119?-ca. 1136?), Robert de Craon (ca. 1136-1149), Everard des Barres (1149-1152), Bernat de Tremelay (1153), Andreu de Montbar (1154-1156), Bertran de Blancfort (1156-1169), Felip de Milly (1169-1171) i Ot de Saint-Amand (ca. 1171-1179).

Només el seu prestigi de bon administrador i de lluitador contra els sarraïns que l'aureolava, de persona emparentada amb el monarca català, així com la seva marginació de les maniobres internes que després de la desaparició d'Ot de Saint-Amand havien propiciat les ambicions dels aspirants al càrrec, degueren ser definitius a l'hora de l'elecció d'un frare que venia d'Occident, que si bé no coneixia amb profunditat les intrigues i maquinacions del Regne Llatí de Jerusalem, sí que disposava d'un cert coneixement del territori i la seva gent atresorats en les estades anteriors a la regió.

El procediment utilitzat en la seva elecció es basà en l'antic, derivat del privilegi del papa Innocenci II enregistrat en la carta magna dels templers, la butlla *Omne datum optimum*, de 29 de març de 1139, en què es fixava que el mestre havia de ser elegit per tots els frares o la seva més sana i alta part entre els frares professors pertanyents al grup dels cavallers.³⁵⁷ El sistema previst per la regla, amb la participació dels tretze grans electors, no fou adoptat per l'orde fins més tard, probablement amb el seu successor fra Gérard de Ridefort (1185-1189).³⁵⁸

Tot i que es desconeix la data concreta de l'elecció de fra Arnau com a mestre major del Temple, és probable que s'esdevingués poc temps abans o durant l'estiu de 1181, és a dir, en el període que va des de la partida

357. Rudolf HIESTAND, *Papsturkunden für Templer und Johanniter*, obra cit., doc. 3, pàg. 206.

358. Laurent DAILLIEZ, *Les templiers ces inconnus*, París, 1972, pàg. 129.

de Catalunya —entre març i juny/juliol de 1181— i l'agost d'aquest mateix any, en què fra Arnau consta com a membre de l'ambaixada que el rei Baldoí envià a Antioquia.³⁵⁹ En conseqüència, s'hauria de rebutjar les opinions de Bulst-Thiele, una de les màximes autoritats sobre els mestres de l'orde, que situa l'elecció l'any 1180, època en què fra Arnau restava encara a Catalunya,³⁶⁰ i de Dailliez, que proposa el gener de 1181, a partir de la concessió per Alfons I de la ciutat de Tortosa a l'orde del Temple, representat pel mestre major fra Arnau de Torroja; any, però, que correspon al 1182 de l'era comuna.³⁶¹

7.4. REPERCUSSIÓ A CATALUNYA DE LA NOTÍCIA DE L'ELECCIÓ D'ARNAU DE TORROJA COM A MESTRE MAJOR DEL TEMPLE

La notícia de la seva elecció arribà ben aviat a Catalunya i fou rebuda amb especial satisfacció a la cort reial, no només per la importància que tenia el fet que un català ocupés aquell important càrrec a l'Orient, sinó també pel parentiu i l'amistat que lligava fra Arnau de Torroja amb el monarca català.

La satisfacció que el nomenament va produir en l'ànim del monarca és palesa fins i tot en el capteniment que va tenir Alfons I al cap de poc temps d'arribar la notícia al Principat, atès que en concedir al mes de novembre del mateix any un privilegi d'exempció de lleuda, passatge i usatge en favor dels vassalls del Temple que romanguessin al castell i terme de Miravet, l'adreçava al mestre major Arnau de Torroja.³⁶² I havia estat tan intensament viscut el nomenament que el monarca, en el moment de concedir la seva part a Tortosa a l'orde al mes de març de l'any següent, encara ho feia específicament a fra Arnau de Torroja, "mestre major a les

359. B. HAMILTON, *The leper king and his heirs. Baldwin IV and the crusader kingdom of Jerusalem*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000, pàgs. 164-165; M. GUIZOT, *Collection des Memoires relatifs a l'Histoire de France. Histoire des Croisades, par Guillaume de Tyr*, París (J.-L.-J. Briere), 1824, lib. XXII, 5-7, pàgs. 382-386.

360. Marie Luise BULST-THIELE, *Sacrae Domus Militiae Templi Hierosolymitani Magistri. Untersuchungen zur Geschichte des Templeordens 1118/19-1314*, Göttingen, 1974, pàg. 100.

361. Laurent DAILLIEZ, *Les templiers. Gouvernement et institutions*, Niça, 1980, pàg. 52.

362. J. MIRET I SANS, *Les cases dels templers y hospitalers en Catalunya*, obra cit., pàgs. 115-116 i 150-151.

parts cismarines i transmarines”.³⁶³ Durant un temps, doncs, el record de fra Arnau de Torroja es mantingué viu i present en els documents reials adreçats a l'orde del Temple, com a mostra fefaent del goig que sentí el país per haver aconseguit que un natural aconseguís la més alta responsabilitat dins el govern de l'orde més internacional d'aleshores.

8. L'activitat de fra Arnau de Torroja com a mestre major del Temple

8.1. EL REGNE DE JERUSALEM A L'ARRIBADA DE FRA ARNAU DE TORROJA

Fra Arnau de Torroja arriba a Terra Santa en un moment difícil per als francs d'Ultramar. Per primera vegada un soldà, Saladí, pot reunir gairebé tot l'Orient Mitjà i d'aquesta manera estrènyer més i més el llaç que ofega els fràgils estats llatins. El resultat final d'aquesta renovada política d'agressió serà la batalla de Hattin (1187), la recuperació musulmana de Jerusalem i el constrenyiment final del regne jerosolimità i principats associats a unes poques ciutats i castells costaners. Fra Arnau de Torroja, com a mestre major, viurà amb intensitat els anys que precediran aquesta ensulsiada (1181-1184).

Des de la primera croada, l'existència d'aquests territoris ha estat un insult per a l'islam, un afront que no podia continuar essent tolerat. D'ací que el període que viu el nostre mestre estigui dominat per les furioses ofensives sarraïnes, els intents de contenció cristians i les treves que ambdós bàndols utilitzaran per recobrar forces de cara a la següent batussa. A més, Ultramar afronta aquestes hores fatídiques amb l'agreujaent de les divisions internes; els templers, com un sol bloc, pendran partit pel regent Guiu de Lusignan i pel seu protegit Reinald de Châtillon, partidari de la guerra ofensiva contra els sarraïns i enemic de la contemporització.

8.2. LA MISSIÓ DELS TEMPLERS A TERRA SANTA

Quan fra Arnau de Torroja assumeix la direcció de l'orde, el regne de Jerusalem disposa encara d'una base territorial bastant àmplia. Els

363. L. PAGAROLAS, *la comanda del Temple de Tortosa*, obra cit., doc. 75, pàgs. 245-249; R. SAROBE I HUESCA, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Gardeny...*, doc. 401, pàgs. 603-607.

estats llatins s'estenen des de la mar Roja fins a Antioquia i Cilícia, en una franja de terra que toca al sud amb Egipte, a l'oest amb la Mediterrània, a l'est amb Síria i al nord amb el soldanat seljúcida de Rum. És una franja estreta en alguns indrets, però defensada per una extensa xarxa de castells i ciutats fortificades que fan molt difícil l'avenç de l'enemic musulmà. La custòdia d'algunes d'aquestes forteses ha estat encarregada als ordes militars —templers i hospitalers—, que excel·leixen en aquesta tasca. Qualsevol exèrcit sarraí que provi d'introduir-se dins dels estats cristians veurà les seves línies de proveïment constantment hostilitzades per les guarnicions dels castells que hagi deixat enrere; per tant, abans de profunditzar en el territori, aquests castells han de ser presos o, com a mínim, neutralitzats.

El regne de Jerusalem no compta només amb defenses estàtiques. També disposa d'un exèrcit format per gairebé tots els homes del país, obligats per llei a posseir armes. Quan s'acosta l'estació de les campanyes i es pren coneixement de la pròxima escomesa sarraïna, el monarca mana convocar les hosts dels seus vassalls i dels ordes militars. Aquest exèrcit li serveix per bloquejar qualsevol ulterior avenç enemic. Durant aquests anys, el cabdill Saladí intentarà nombroses vegades endinsar-se en territori cristià. La presència d'una forta host opositora, que l'espera a l'aiguait, a la defensiva, en un territori que coneix bé, a la vora de les seves fonts de proveïment, i especialment de llocs amb prou aigua per a les muntures, frustrarà bona part de les seves ambicions de grans guanys territorials a costa dels occidentals.

La principal força dels estats cristians serà, doncs, la defensa ultrancera, sempre des d'una posició avantatjosa que pugui neutralitzar la potència numèrica sarraïna. Per tant, hom pretendrà evitar en especial que hi hagi una gran batalla on l'enemic tingui l'oportunitat de desplegar tot el seu poder.³⁶⁴

No cal dir que el Temple és un dels principals baluards que suporta aquesta estratègia defensiva del regne de Jerusalem. Els templers representen un fort complement a la cavalleria cristiana. El mateix

364. J. FRANCE, *Western warfare in the age of the Crusades, 1000-1300*, Cornell University Press, Ithaca, 1999, pàgs. 217-219.

nombre de frares, juntament amb els soldats de reforç contractats, els famosos turcoples, palesa la seva importància defensiva. Hom calcula per a aquesta època entre tres-cents i sis-cents cavallers i uns dos mil sergents, a més d'una considerable cabana equina, entre dues mil i deu mil bèsties.³⁶⁵ Una part important d'aquest exèrcit templer residia al convent central de Jerusalem, mentre que l'altra guarnia els castells que estaven sota responsabilitat de l'orde al territori. El bisbe Jacques de Vitry va confirmar uns anys més tard aquesta xifra de tres-cents cavallers: "*Unde modico tempore adhuc multiplicati sunt, quod in conventu eorum plusquam trescentos equites, exceptis servientibus, quorum non erat numeros, omnes albis chlamydibus indutos haberent.*"³⁶⁶ Les baixes sofertes ulteriorment, a la batalla de Hattin, també semblen confirmar aquest nombre de tres-cents cavallers i escaig.³⁶⁷ El mateix papa Climent III, gairebé dos anys més tard de la batalla de Hattin encara recordava a l'hora de concedir-los diversos privilegis les baixes que havien tingut: "*ducentis triginta decollatis, exceptis illis sexaginta, qui prima die madii interempti fuerunt.*"³⁶⁸

Aquests frares cavallers es reunien en un sol puny armat que s'afegia a l'exèrcit del regne en moments de crisi. Ells i els hospitalers —amb un nombre d'efectius similar— representaren l'elit de la cavalleria del regne de Jerusalem. Ferotges en l'atac, obstinats en la defensa, els ordes militars són sempre les primeres unitats de l'exèrcit jerosolimità a avançar i les darreres a replegar-se, per la qual cosa durant la marxa sempre se'ls atorguen les posicions d'avantguarda i rereguarda, considerades destinacions de major perill. A aquests nous macabeus (com els anomenà Jacques de Vitry i sovint les butlles papals) s'afegien un bon nombre de frares sergents armats, molts d'ells també muntats —que carregarien

365. M. BARBER, "Supplying the crusader states. The role of the templars", a *The Horns of Hattin* (ed. B. Z. KEDAR), 1992, pàg. 318; B. HAMILTON., *The leper king and his heirs. Baldwin IV and the crusader kingdom of Jerusalem*, obra cit., pàg. 56.

366. "Jacobi de Vitriaco, primum Acconensis, deinde Tusculani episcopi, Liber primus, qui Historie Orientalis sive Hierosolymitane nomine inscribitur, per certa capita distributos". Douai (*Ex Officina Typographica Balthazaris Belleri, sub Circino aureo*), 1597, cap. 65, pàg. 119.

367. I. HEATH, *Armies and enemies of the Crusades (1096-1291)*. Lancing, 1978, pàg. 13.

368. Rudolf HIESTAND, *Papsturkunden für Templer und Johanniter. Archivberichte und Texte*, Göttingen, 1972, doc. 213, pàgs. 389-390.

seguint els frares cavallers—, i mercenaris i turcoples contractats amb el tresor de l'orde, nodrit periòdicament des de les comandes occidentals.

En definitiva, la presència dels ordes militars era vital per a la supervivència dels estats d'Ultramar, atès que entre templers i hospitalers posseïen entre una tercera part i la meitat dels mil sis-cents cavallers de què regularment podia disposar el rei de Jerusalem.³⁶⁹

8.3. SALADÍ, EL FLAGELL DE TERRA SANTA

Nomenat visir pel soldà de Damasc Nūr al-Dīn, el kurd Saladí, nascut el 1138 a Tikrit i fundador de la dinastia aiúbida, va excel·lir en fer-se amb el control de l'Egipte fatimita i del seu califat (1169-1171); en millorà l'exèrcit i l'administració i hi abolí el xiisme, bo i reinstaurant el culte sunnita. També va reeixir a incloure dins els seus dominis part de l'actual Líbia, el Iemen i el nord del Sudan, a més de realitzar nombroses ràtzies contra Núbia (1172-1173), Líbia i Tunis (1173), els beduïns de la Transjordània (1173) i els iemenites hostils (1174). Totes aquestes expedicions refermaren la seva experiència com a cabdill militar.³⁷⁰

A la mort de Nūr al-Dīn (1174) es va fer amb el control de la mateixa Damasc i la Jazira, i per extensió d'un imperi que abastava des de Cirenaica fins a l'Iraq, i des de la Meca fins a Síria, envoltant completament els estats llatins. Bona part del món musulmà, doncs, fermà el genoll davant la seva forta personalitat i Saladí va poder preparar-se per a la reconquesta de les terres ocupades pels cristians després de la primera croada.

De primer antuvi, gràcies als immensos recursos de totes les seves conquestes, va reclutar un formidable exèrcit semipermanent, de veterana cavalleria lleugera i pesant, amb una forta infanteria auxiliar, conformat per gent de tots els pobles i tribus que jeien sota el seu domini: kurds, turcs —els famosos mamelucs—, turcomans, sudanesos, àrabs i beduïns, a més dels voluntaris religiosos que periòdicament s'adcrivien a les

369. D. NICOLLE, *Hattin 1187, Saladin's greatest victory*, Londres, 1993, pàg. 52; J. FRANCE, *Western warfare*, pàg. 213.

370. D. NICOLLE, *Saladin and the Saracens. Armies of the Middle East (1100-1300)*, Londres, 1986, pàg. 21.

seves files guiats per la necessitat espiritual del jihad. També s'esforçà a construir una flota de guerra, formada amb tripulacions magribines, que per primera vegada va poder disputar el domini de la Mediterrània als croats, i l'aconseguí plenament pel que fa a la mar Roja. Saladí també féu venir enginyers experts en màquines de setge, alguns d'ells des de llocs tan llunyans com el Khorassan, única manera de superar l'aferissada defensa que els llatins oferien des de les seves fortificacions.

Saladí no només aconseguí fer-se amb el control d'un gran territori, d'on en va extreure prodigiosos recursos i ingents forces militars, sinó que també es va rodejar d'un nodrit estat major, format per alguns dels líders militars més capaços de l'època. Entre els quals destacà el seu nebot Taqī al-Dīn, que fou el celebrat comandant aiúbida a la batalla de Hama (1175), contra les ciutats enemigues d'Aleppo i Mosul. Saladí el recompensà atorgant-li el govern de tota la província de Hama. Altres comandants famosos foren el turc Muzzafar al-Dīn Gökbori, "el Llop Blau", i Husam al-Dīn Lu'lu, qui aconseguí derrotar els vaixells croats a la mar Roja el 1183.³⁷¹

Aquests comandants militars s'encarregaren de guiar un exèrcit en constant moviment pel territori, que en els seus millors moments comptaria amb uns vint mil homes de cavalleria i potser un nombre similar d'infanteria, si bé aquesta era rarament usada en batalla i era reservada principalment per a les tasques de setge. El conjunt dels efectius musulmans, comparat amb el dels estats cristians d'Ultramar, demostra perfectament amb quina mena de gegant s'enfrontaven els occidentals.

Com ja hem dit més amunt, la disposició defensiva dels llatins a Ultramar feia que els avenços enemics en el seu territori fossin sempre molt dificultosos, a causa de la sovintejada presència de castells que cobrien les vies de penetració. El setge d'alguna fortalesa, a banda de les ràtzies o expedicions encaminades únicament al profit econòmic, fou l'objectiu final que perseguiren la majoria d'expedicions empreses per les forces de Saladí, amb l'esperança d'atreure els cristians a una batalla a ultrança, on es demostrés decisiva la superioritat de les forces sarraïnes.

371. D. NICOLLE, *Hattin 1187*, obra cit., pàgs. 16-17.

El fracàs dels cristians a Hattin fou motivat per la impaciència demostrada per alguns dels seus cabdills, que pretengueren avançar sobre l'assetjada Tiberíades a través d'un territori mancat de fonts d'aigua, sobre un exèrcit sarraí fresc i descansat, que els esperava amb l'avantatge d'escollir el terreny de combat. Si no haguessin emprès una manera d'obrar tan arriscada, el més probable és que aquella campanya a Saladí no l'hagués dut enlloc, l'exèrcit d'Ultramar hauria continuat intacte i el regne de Jerusalem hauria romàs íntegre, capaç encara de fer front a les escomeses dels seus enemics.³⁷²

Des de la crònica de l'arquebisbe Guillem de Tir, ha estat tradicional veure aquest període com una època convulsa per al regne de Jerusalem. Fins a l'actualitat, la gran majoria d'autors que han tractat els dies que precediren Hattin s'han ajustat al que deia la magna obra d'Steven Runciman, que bevia especialment de l'esmentat Guillem de Tir o de la crònica d'Ernoul; en el sentit que va ser la poca cura —la follia, fins i tot— dels cristians partidaris de la guerra, allò que va causar que Saladí emprengués les campanyes que havien de destruir el regne de Jerusalem. El cas és que Guillem de Tir ha resultat ser força parcial; sabem, com Helen Nicholson ha posat de manifest, que menyspreava els templers,³⁷³ i també que estava enfrontat a gent com el patriarca Heracli, amic de Guy de Lusignan i de la reina Sibila. La seva història silencia personatges que, com Reinald de Châtillon, tingueren un paper destacat en el drama que s'estava a punt de viure.³⁷⁴

De fet, Saladí, com a visible cap suprem del món islàmic, no podia permetre que la tercera ciutat santa de la seva fe, després de la Meca i Medina, continués per més temps en mans cristianes. Estudiosos com Bernard Hamilton, a partir de tractar noves fonts i fer una crítica de les més conegudes, estan arribant a diferents conclusions, entre elles que la pau mai va ser una opció viable per als francs; perquè Saladí, malgrat

372. J. F. C. FULLER, *Batallas decisivas del mundo occidental, y su influencia en la historia*, vol. I. Barcelona, 1963, pàgs. 486-487.

373. H. NICHOLSON, "Before William of Tyre: European reports on the Military Orders' Deeds in the East, 1150-1185", a *The Military Orders*, vol. 2: *Welfare and Warfare* (Aldershot: Ashgate), 1998, pàgs. 111-118.

374. B. HAMILTON, *The leper king*, obra cit., pàgs. 6-7.

les treves que graciosament els concedí, estava decidit a esclafar-los per sempre més. Aquest era el seu principal objectiu polític, i mai es va amagar de manifestar-ho.

8.4. EL MESTRAT DE FRA ARNAU: PRINCIPALS FETS

Els intents inicials de Saladí per escanyar el regne de Jerusalem tingueren resultats no del tot reeixits. Primerament va ser derrotat a la batalla de Montgisard, prop de Ramlah (1177): sorprès en una emboscada, el superior exèrcit sarraí fou dispersat per una força de gairebé quatre-cents genets i tres mil infants cristians, entre ells vuitanta cavallers templers.³⁷⁵ El sarraí escapà pels pèls, però, atesa l'abundància dels seus recursos, en ben poc temps aconseguí reorganitzar un nou exèrcit.³⁷⁶

Més fortuna va tenir en el seu segon intent. El mestre que precedí fra Arnau, Ot de Saint-Amand, va caure presoner de Saladí durant el ja esmentat combat del canal de Mesafat o de Marj'aayyun (juny de 1179), prop de Sidó; el rei de Jerusalem va aconseguir escapar, però fou destruïda gran part del seu exèrcit. Per fortuna pels cristians, aquesta no fou una victòria decisiva i Saladí no aconseguí fer ulteriors avenços en territori jerosolimità. El mestre major va morir, encara en captivitat, el 9 d'octubre de 1179,³⁷⁷ però ja durant la primavera d'aqueix any el rei Balduí reeixí a pactar una treva per dos anys amb Saladí.³⁷⁸

L'estada de fra Arnau per tercera vegada a Terra Santa significaria altre cop la possibilitat de visitar els Sants Llocs, i en especial la preuada ciutat de Jerusalem i la seva basílica del Sant Sepulcre. Fra Arnau seria el penúltim mestre que encara veuria l'orde en possessió del *Templum Domini* ja que, encara que Jerusalem fou recuperada durant un petit període del segle XIII, els templers mai recobrarien la possessió de la mesquita d'al-Aqsa, on fins 1187 hi tingueren el seu convent principal i un seguit d'instal·lacions logístiques, com ara una immensa establia.

375. I. HEATH, *Armies...*, pàg. 54.

376. J. F. C., FULLER, *Batallas...*, vol. I, pàg. 480.

377. B. HAMILTON, *The leper king...*, pàg. 145, fa una revisió de les diverses datacions ofertes sobre la mort del mestre major i arriba a la conclusió que morí l'octubre de 1179.

378. J. F. C. FULLER, *Batallas...*, vol. I, pàg. 480.

Tornar a albirar la casa mare, inspeccionar els castells i revistar la formidable host muntada de l'orde, serien motius de profunda satisfacció per a fra Arnau: el fet de saber que els seus esforços a occident no eren debades, que el Temple tenia una altíssima finalitat, que era seguir conservant Jerusalem en mans cristianes, per a glòria de Déu i perquè els catòlics de tot el món hi poguessin seguir venint, a pregar i caminar pels mateixos indrets que Crist havia trepitjat. A última hora, totes les grans obres que fra Arnau havia dut a la província catalano-aragonesa cobraren allí veritable sentit. Veritablement, l'il·lustre Torroja devia pensar que tota la seva trajectòria vital havia pagat la pena.

L'*Iter Iherosolimitanum* també suposaria el retrobament amb velles amistats i coneixences sorgides dins el si de l'orde; ja fossin frares catalans o d'altres contrades, eren personatges que l'havien ajudat a guanyar el mestratge. Hom ha volgut significar fra Arnau de Torroja com una figura aliena al rerefons que caracteritzava els estats llatins d'orient, un mestre major estrany a tots els esdeveniments que s'hi estaven desenvolupant. Però no hem de perdre de vista que aquest era el tercer viatge que fra Arnau feia a Terra Santa; que, si hem de tenir en compte, per exemple, la nodrida correspondència conservada entre Jacques de Molay i els templers catalans,³⁷⁹ bé podria haver existit al segle XII un abundant intercanvi epistolar entre el convent jerosolimità i els seus mestres provincials europeus; i que els relleus de personal entre les cases deçà i dellà la mar eren corrents i constants, ja fos pels frares joves que anaven a combatre a Terra Santa, o pels frares vells que tornaven a occident per servir en feines més pacífiques. Així, podem aventurar que fra Arnau estava ben assabentat de la situació politicomilitar d'Ultramar, i per tant sabia molt bé quin era el paper que li pertocava com a mestre major del Temple.

A fra Arnau, com hem vist, no li mancava l'experiència política i estava avesat a tractar i resoldre assumptes de govern. Fou un tret comú en tots els mestres majors templers d'aquesta època que, en el seu *cursus honorum* previ a l'entrada dins l'orde, hi constés el desenvolupament d'alguna responsabilitat reial dins el regne de Jerusalem; així consta en el cas de Felip de Milly (1169-1171) i Or de Saint-Amand (1171-

379. Alan DEMURGUER, *El último templario. Jacques de Molay*, Barcelona, 2006, pàgs. 261-269.

1179), mestres que precediren fra Arnau, i també del que el succeí, Gerard de Ridefort (1184-1187).³⁸⁰ És evident que fra Arnau de Torroja mai desenvolupà cap ministeri reial dins del regne de Jerusalem, però coneixem a bastament les feixugues tasques que desenvolupà al servei d'Alfons I, el seguit de compromisos, pactes i concòrdies que havia ajudat a realitzar, i el conjunt de negociacions que efectuà en benefici de l'orde, tant amb el monarca català, com amb els seus magnats, o bé amb l'estament eclesiàstic, i àdhuc amb els papes.

D'altra banda, ignorem completament com va ser la seva elecció, ni quins motius tingueren els frares del capítol per escollir-lo. Però bé deurien pesar en la seva elecció la fama de fra Arnau com a bon administrador provincial, la seva excel·lència com a col·laborador d'Alfons I, la seva experiència militar a Hispània —on els templers també combatien l'enemic sarraí— i, probablement, el seu geni i la seva anomenada dins tot l'orde. Basant-se en Malcolm Barber, Bernard Hamilton veu possible la influència papal en l'elecció: Alexandre III estava preocupat pel benestar del regne de Jerusalem, i volia disposar-hi d'una figura de confiança que el mantingués plenament informat de la situació.³⁸¹ El prestigi i l'experiència polítics de fra Arnau l'abocarien sovint a fer d'arbitrador en els diversos conflictes que patia el regne.³⁸²

La figura de fra Arnau sobresurt entre una munió de mestres majors francesos, nacionalitat que sempre ocupà la major part dels càrrecs de l'orde a l'Orient. Per tant, se'l deuria elegir pel seu prestigi i les seves referències, no pas pel seu anonimat. Atesa la crítica situació que patien els estats llatins, els templers no haurien escollit mai com a mestre major una figura aliena i poc integrada en la lluita que en aquells moments mantenien en aquest territori oriental.

Tanmateix, el Temple pateix dissensions d'ordre intern. Marion Melville afirma que fra Arnau guanyà la votació per esdevenir mestre major de manera prou ajustada. El seu màxim oponent, el senescal del Temple, el ja esmentat Gerard de Ridefort, orgullós i força impulsiu,

380. Helen NICHOLSON, *Los templarios. Una nueva historia*, Barcelona, 2006, pàg. 98.

381. B. HAMILTON, *The leper king...*, pàg. 164.

382. M. BARBER, *The new knighthood. A history of the order of the Temple*, Cambridge, 1995, pàg. 109.

reunirà un grup de templers fidels al seu voltant, amb l'esperança, del tot correcta, d'esdevenir mestre major a la mort de fra Arnau.³⁸³ Aquest, en assolir la responsabilitat més alta dins la institució religiosa, ja és una persona de força edat; en canvi, fra Gerard encara és un personatge d'acció, que ja havia estat mariscal reial. Pel que fa al mestratge de l'orde, allò que per a un és negociació política, per a l'altre serà conduir càrregues de cavalleria. Però mentre el Torroja governà el Temple va prevaldre la primera opció sobre la segona. Ni que fos per canònica obediència, Gerard de Ridefort s'hi hagué de conformar.

A banda de supervisar els aspectes militars de l'orde i d'estar pendent de l'evolució del conflicte amb Saladí, les activitats de fra Arnau degueren ser en molts casos similars a les que ja havia desenvolupat a Catalunya. Malauradament, disposem de molt poca documentació que ens ajudi a fer-nos una idea clara del que el seu govern significà per al Temple.

Primerament, hem de considerar que, com a mestre major, podia i devia participar en la vida política del regne, i això significava garantir, en la mesura que fos possible, la solució dels conflictes inherents a la societat feudal de l'Orient llatí. Des de l'hivern de 1180-1181, el príncep Bohemond III d'Antioquia sostenia una greu pugna amb el patriarca d'aquella ciutat a causa del seu divorci i posterior casament amb una nova esposa: Sibil·la, germanastra d'un senyor d'aquell principat, que era una bruixa, segons Guillem de Tir, i una prostituta, segons l'historiador Miquel el Siri. El cas és que el conflicte havia pujat força de to, tot adquirint gairebé el caire de confrontació civil, auspiciada especialment pel poderós Reinald, senyor de Margrat o Marqab. No podem precisar més les dates, però entre la primavera i l'agost de 1181, el rei Baldoí, envià una ambaixada a Antioquia, formada entre altres pel patriarca de Jerusalem, el mestre de l'Hospital i també fra Arnau de Torroja. Fra Arnau, per tant, es va veure implicat en el joc polític de la seva nova destinació gairebé des del primer moment en què posà els peus a Terra Santa.³⁸⁴

383. M. MELVILLE, *La vida secreta de los templarios*, Girona, 1995, pàg. 128.

384. B. HAMILTON, *The leper king...*, pàgs. 164-165; M. GUIZOT, *Collection des Memoires relatifs a l'Histoire de France. Histoire des Croisades, par Guillaume de Tyr...*, lib. XXII, 5-7, pàgs. 382-386.

Aquesta ambaixada serà una primera ocasió per prendre la mida a l'ambient polític de l'Orient, però no serà la darrera vegada que el patriarca Heracli, Roger des Moulins, mestre de l'Hospital, i fra Arnau de Torroja actuïn junts per resoldre algun problema polític als estats croats.

Entroncant amb els anhels papals de rebre informació fiable de Terra Santa, fra Arnau de Torroja també devia ocupar-se de fer saber a occident quin era l'estat de les armes cristianes a orient. Nogensmenys, sabem per una font menor que, durant la Pasqua de Resurrecció de 1182, arribà a Senlis, davant d'Enric II d'Anglaterra, una ambaixada provinent de Jerusalem. Part d'aquesta expedició havia estat tramesa pels templers, i el seu principal propòsit era donar compte de la situació a orient, demanar la vinguda de cavallers europeus i buscar un possible regent, ara que el rei Baldoí es ressentia cada cop més de la seva greu malaltia. Aquests templers no podien haver estat enviats per altra persona que no fos fra Arnau de Torroja.³⁸⁵

Altra part de la seva tasca devia anar encaminada a fer valer els drets que el seu orde tenia a Terra Santa, i d'aquesta manera la seva persona devia ser part signant en un bon nombre de concòrdies i d'actes similars, a banda de rebre també donacions dels fidels i benefactors del Temple. En tenim un exemple prou clar al març de 1182, quan Ot, bisbe de Beirut, per ordre del papa Luci III, arbitrà entre els templers i Anteri, bisbe de Buluniyas, per raó d'un hospital, un forn i dos horts que es disputaven. En aquesta sentència es concretà que els templers regirien l'hospital, tal com el bisbe els ho havia atorgat, que fornirien als pobres de llit, foc i aigua, que el bisbe prendria el delme sobre el forn, i que tant templers com el bisbe es quedarien amb un dels dos horts.³⁸⁶ És, per tant, un arbitratge molt similar als que més amunt hem assenyalat per a la província catalana. Un any més tard, fra Arnau va rebre la donació que féu Reinald —el senyor de Margrat que ja hem vist més amunt en guerra oberta contra Bohemond III d'Antioquia— de totes les cases i els béns que posseïa

385. B. HAMILTON, *The leper king...*, pàg. 169; R. GROUSSET, *Histoire des Croisades et du royaume franc de Jérusalem*, vol. II, París, 1935, pàgs. 692-695.

386. J. DELAVILLE LE ROULX, "Inventaire de pièces de Terre Sainte de l'ordre de l'Hôpital", a *Revue de l'orient latin*, III, París (ed. Ernest Leroux), 1895, doc. 146.

a Buluniyas, i que la seva esposa Agnès, amb el consentiment dels seus fills, havia lliurat ja al Temple.³⁸⁷

Tot i el seu possible antagonisme, Arnau de Torroja i Gerard de Ridefort actuaran junts en els fets quotidians del govern de l'orde. Per exemple, i en una línia molt semblant als documents suara vistos, en un conveni entre el Temple i l'abadia de Josafat sobre dues granges que l'esmentat cenobi tenia pel rei de Jerusalem, però que posteriorment el monarca havia cedit als templers (1183).³⁸⁸ En aquest document també hi figura fra Girbert Erall com a gran comanador de Jerusalem i tresorer del Temple, un templer que precisament després serà designat per Gerard de Ridefort mestre de Provença i Hispània (1185-1189),³⁸⁹ i que assolirà, seguint les petjades d'Arnau de Torroja, la dignitat de mestre d'Occident (1190-1193),³⁹⁰ i mestre major de l'orde (1194-1200).³⁹¹ Probablement, Erall i el Torroja es coneixien d'antuvi, i fins i tot el primer havia estat un dels factors que l'ajudà a assolir el mestratge de tot l'orde, i no cal dir que com a tresorer del Temple devia ser un dels principals suports polítics que fra Arnau devia tenir durant tot el seu mestratge.

8.5. LLUITES PEL PODER DINS DEL REGNE DE JERUSALEM

Encara més significativa és la presència en aquest document del noble Reinald de Châtillon com un dels signataris. Senyor de la Transjordània i de l'inexpugnable castell de Kerak, Reinald s'havia passat setze anys com a presoner de Nur al-Din i no fou alliberat fins l'any 1175; durant aquest temps va alimentar un odi ferotge contra tot el que fes olor de sarraf. Era un partidari aferrissat de la guerra agressiva contra els musulmans, especialment per la gran font d'ingressos que li reportava l'assalt a les caravanes, diners que podia reinvertir en expedicions cada cop més grans i agosarades.³⁹²

387. J. DELAVILLE LE ROULX, *Inventaire...*, doc. 152.

388. H.-François DELABORDE, *Chartes de Terre Sainte provenant de l'abbaye de N.-D. de Josaphat*. París, 1880, doc. XLII.

389. A. J. FOREY, *The Templars...*, pàg. 420.

390. M. MELVILLE, *La vida secreta de los templarios*, op. cit., pàg. 130.

391. M. L. BULST-THIELE, *Sacrae Domus Militiae Templi Hierosolymitani Magistri*, op. cit., pàg. 135.

392. J. F. C. FULLER, *Batallas...*, vol. I, pàg. 480.

Reinald també era partidari del cavaller francès Guiu de Lusignan, que el 1180 s'havia casat amb Sibil·la, germana del jove rei leprós Baldoí IV, que estava a punt de morir i deixar vacant la corona del regne. Per desgràcia per al regne jerosolimità, l'estat de salut del seu monarca impedirà frenar Reinald i això precipitarà el trencament de la treva que tant havia costat pactar amb Saladí.

El castell de Kerak estava situat a no gaire distància de la via que portava de Damasc a la Meca; l'estiu de 1181 (és a dir, al poc d'arribar fra Arnau), Reinald assaltà la seva primera caravana. Saladí proclamà que la treva s'havia trencat i exigí a Baldoí IV una reparació. El rei ordenà a Reinald que restituís les coses robades, però topà amb l'oposició del noble i dels seus valedors polítics: cavallers recentment arribats de França, els anomenats *poulains*, partidaris de Guiu de Lusignan, però també els mateixos templers.³⁹³

S'entén, doncs, que Reinald de Châtillon figuri com a signant en un document que afectava l'orde del Temple. Tots sabem el paper que els sotasignants tenien al nostre país en la consecució dels pactes que conduïen a la redacció d'un cert document. El mateix fra Arnau havia participat en incomputables actes d'aquest tipus, per tant no ens ha d'estranyar que a Terra Santa les formes d'actuació fossin similars. És evident que Reinald de Châtillon era amic del Temple, i que els templers el tenien en força consideració, i ambdues parts, per tant, s'ajudaven políticament.

Ara bé, era aquesta una política aprovada per Arnau de Torroja? És molt possible que en arribar fra Arnau es trobés amb una situació que era molt difícil de canviar. Ell mateix era un nouvingut, i per tant era ben normal que es mostrés hostil a tot compromís. Coneixedor dels fets polítics de Terra Santa, no ho devia ser tant del territori ni de l'estratègia que havia de dictar la defensa del regne. Fra Arnau venia d'un país on les hosts sarraïnes acostumaven a estar en inferioritat a la superior cavalleria feudal, per tant no li devia espantar especialment la possibilitat del trencament d'una treva, perquè devia creure que les hosts cristianes sempre aconseguirien superar l'exèrcit de Saladí, que, com ja hem dit,

393. J. F. C. FULLER, *Batallas...*, pàg. 481.

malgrat les treves estava disposat a destruir el regne de Jerusalem. Ell mateix era el cap suprem dels nous macabeus, havia acabat de desembarcar a Terra Santa, tal vegada amb reforços i diners per pagar els mercenaris i els turcoples; per això, seria comprensible que no li fes por trencar una treva amb Saladí. Tanmateix, és molt probable que, seguint les teories de Melville, atesa la seva ajustada elecció, els integrants del convent jerosolimità haguessin cedit terreny als frares més intransigents, dirigits per l'impetuós Gerard de Ridefort.

Al desembre de 1182, mentre Saladí estava ocupat lluitant contra Mosul, Reinald de Châtillon (es diu que amb l'ajuda dels templers) projectà una atrevida incursió per la mar Roja, atacà les costes properes a Medina i la Meca, capturà i destruí diversos vaixells mercants i s'apoderà d'un immens botí. Es diu que aquesta ràtzia desfermada tan a prop dels llocs sants de l'islam provocà la reacció final de Saladí, que es decidí a esclafar l'estat dels francs per sempre més.³⁹⁴ De fet, el que resta palès és que Saladí havia quedat ridiculitzat per Reinald de Châtillon, ja que aquest havia demostrat que el soldà no podia garantir la seguretat de les rutes de pelegrinatge a la Meca.³⁹⁵ Com que els magnats d'Ultramar s'ensumaren que aquest cop Saladí no es conformaria a atacar només uns quants castells o realitzar tan sols unes ràtzies, abans de finalitzar 1182 es convocà un parlament a Jerusalem, on tots acordaren imposar una talla especial per tal de subvenir les despeses que comportaria la confrontació amb el cabdill musulmà. En aquest parlament de ben segur que hi intervingué fra Arnau de Torroja, ja que el Temple tenia veu i vot en aquest tipus d'assemblees.³⁹⁶

A principis de 1183 Balduí IV comprengué que no podia seguir governant i nomenà regent Guiu de Lusignan a instàncies de la seva germana Sibila, de la seva mare i del patriarca Heracli. Segons l'enfoc historiogràfic tradicional, gràcies a Guiu, Reinald de Châtillon es va lliurar de ser castigat per la seva política agressiva.³⁹⁷

394. S. RUNCIMAN, *Historia de las cruzadas*, op. cit., vol. II, Madrid, 1985, pàgs. 394-395.

395. B. HAMILTON, *The leper king...*, pàgs. 179-185.

396. M. GUIZOT, *Histoire des Croisades...*, lib. XXII, 22, pàgs. 432-436.

397. S. RUNCIMAN, *Historia de las cruzadas...*, pàg. 394.

El 29 de setembre de 1183 Saladí travessà el Jordà i a la vall de Jezreel trobà l'exèrcit franc que l'esperava.³⁹⁸ Mentre les seves tropes es dedicaven a fer incursions de poca importància, els francs s'avançaren per tractar de refusar-lo i s'instal·laren a les piscines de Goliat, just al davant de l'host sarraïna. Els *poulains* i Reinald de Châtillon volien atacar i destruir l'exèrcit invasor; emperò, després de dubtar-ho durant dies, Guiu de Lusignan es va deixar convèncer pels barons locals, com Raimon de Trípoli o els germans Ibelin, que li feren entendre que la força de l'exèrcit jerosolimità era romandre a la defensiva, i que el superior nombre de sarraïns podria significar la seva perdició.

Saladí intentà molts cops temptar-los perquè ataquessin, però no ho aconseguí i, com que no pogué destruir l'exèrcit cristià, la seva campanya va esdevenir un fracàs. Ell i les seves tropes giraren cua per eixivernar (octubre de 1183).³⁹⁹ En aquest episodi bèl·lic no s'hi esmenta la participació de fra Arnau; l'exèrcit que s'oposà a Saladí a les piscines de Goliat devia comptar amb cavallers templers, i també hi era el mestre de l'Hospital, però fra Arnau, que ja era força gran per anar de campanya, devia romandre a Jerusalem mentre Gerard de Ridefort s'ocupava de comandar l'host templer.

Després d'aquest indecís encontre amb el cabdill musulmà, en què s'havia demostrat la falta de caràcter de Guiu de Lusignan, i de diverses disputes sobre qüestions internes, Balduí IV decidí liquidar els dubtes sobre la seva successió nomenant hereu un fill del primer matrimoni de Sibila, també anomenat Balduí.⁴⁰⁰ El mateix rei leprós tornà a assumir el govern; Guiu, encara regent, es retirà als seus dominis de Jaffa i Ascalon, des d'on mostraria el seu obert desafiament a l'autoritat reial. Aquesta darrera ciutat fins i tot es negà a obrir les portes al monarca.⁴⁰¹

8.6. VIATGE A EUROPA I MORT DE FRA ARNAU

Aquests actes d'hostilitat marcaran el final de l'estada de fra Arnau a Terra Santa. Decidit a no suportar més insolències, ni de Guiu ni dels

398. J. F. C. FULLER, *Batallas...*, vol. I, pàg. 482.

399. S. RUNCIMAN, *Historia de las cruzadas...*, pàg. 396.

400. *Ibid.*, pàg. 396.

401. M. GUIZOT, *Histoire des Croisades...*, lib. XXIII, 1, pàgs. 463.

seus aliats, Balduí IV convocà un gran parlament a Acre per desposseir-lo de la regència. El regent va poder comptar amb el socors dels seus amics i partidaris polítics; Reinald de Châtillon no hi acudí perquè en aquells moments es va decidir a celebrar la boda de la princesa Isabel, germanastra del rei, amb Humfred de Toron al seu castell de Kerak, esdeveniment que fou aprofitat per Saladí per assetjar sense èxit la fortalesa (novembre de 1183). Els que sí que hi acudiren foren fra Arnau de Torroja, el mestre de l'Hospital i el patriarca Heracli, al qual ja hem vist fent de valedor de Guiu de Lusignan quan li van encarregar la regència.

Davant de tots els prínceps del reialme, els dos mestres i el patriarca van intercedir fervorosament en favor de Guiu de Lusignan: el patriarca, posant-se als peus del monarca, flanquejat pels mestres dels dos ordes, li suplicà que deposés tota rancúnia i tingués de nou en gràcia el seu cunyat. Però el rei leprós no va rebre molt bé aquestes gestions; exasperats per la negativa reial, el patriarca i els dos mestres van abandonar la cort i la mateixa Acre.⁴⁰² Finalment, l'assenyat Raimon de Trípoli substituï Guiu de Lusignan en la regència.

Durant la primavera de 1184, sembla que reconciliat altre cop amb ells, Balduí IV va demanar a aquests tres personatges que anessin a Europa a recollir suports per al regne ara que s'esperava una convulsa minoria d'edat del pròxim rei i una renovada ofensiva de Saladí.⁴⁰³ Abandonaren el regne al juny del mateix any.⁴⁰⁴ Sembla que entre el programari de l'expedició hi havia de predicar la croada i visitar les corts de l'Imperi, de França i, especialment, la d'Enric II d'Anglaterra; perquè cas que el pròxim rei nen morís sense descendència, li oferissin fins i tot la corona del regne de Jerusalem.

Al cap de poc temps, el patriarca Heracli, el mestre de l'Hospital Roger des Moulins i el del Temple, Arnau de Torroja, arribaren al port de Brindisi "sans i estalvis", tal com afirma un cronista de l'època, Ralph de Diss.⁴⁰⁵ Balduí IV els escriví al setembre d'aquell 1184, havent obtingut

402. M. GUIZOT, *Histoire des Croisades...*, lib. XXIII, 1, pàgs. 464; R. GROSSET, *Histoire des Croisades...*, pàg. 741.

403. S. RUNCIMAN, *Historia de las cruzadas...*, pàg. 397.

404. B. HAMILTON, *The leper king...*, pàg. 201.

405. M. L. BULST-THIELE, *Sacrae Domus Militiae Templi Hierosolymitani Magistri...*, pàg. 102, nota 20.

nova de la seva arribada a Itàlia.⁴⁰⁶ La missió diplomàtica des del sud de la península italiana es dirigí cap a Verona, al nord, on es trobava el papa Luci III, exiliat de Roma a causa dels seus enfrontaments amb la noblesa d'aquesta ciutat. Aquí els tres ambaixadors s'entrevistaren amb el papa i li explicaren l'objectiu del seu viatge.

Arnau de Torroja, però, era en aquesta època un home d'edat, car ultrapassava la seixantena. El 30 de setembre d'aqueix any moria el mestre del Temple a l'esmentada ciutat del Vèneto, on fou inhumat a la casa que l'orde hi tenia. Tot i que la notícia tingué en aquell moment poca repercussió en el seu país d'origen, sí que l'enregistraren els cronistes de l'època, com ara Ralph de Diss, que anotà a la seva crònica: "*Ernaldus magister Templi Verone moritur.*"⁴⁰⁷ El seu traspàs també fou recordat en els obituaris dels templers: així l'anomenat *Obituari de la Comanda del Temple de Reims* ho enregistrà en referència a l'esmentada data amb aquestes paraules: "*Obiit Ernaudus de Terra rubea.*"⁴⁰⁸ Un altre obituari, de final del segle XII, conservat a la Biblioteca Vaticana, recull així la notícia: "*Obiit Arnaldus de Turre.*"⁴⁰⁹

Almenys fra Arnau es lliurà de l'humiliació de tornar a Terra Santa amb les mans buides, perquè l'expedició no aconseguí cap resultat positiu, excepte la imposició a Anglaterra de l'anomenat "delme de Saladí", que alguns cavallers prenguessin la creu i que el patriarca consagrés l'església rodona que el Temple tenia a Londres.⁴¹⁰

406. B. HAMILTON, *The leper king...*, pàgs. 201.

407. Citat per Marie Luise BULST-THIELE, *Sacrae Domus Militiae Templi Hierosolymitani Magistri...*, pàg. 102, nota 21.

408. Edouard de BARTHÉLEMY, *Obituaire de la Commanderie du Temple de Reims*, a *Mélanges historiques. Choix de documents 4*, Collection de documents inédits sur l'histoire de France, París, 1882, pàg. 328.

409. Citat per Marie Luise BULST-THIELE, *Sacrae Domus Militiae Templi Hierosolymitani Magistri...*, pàg. 102, nota 21.

410. S. RUNCIMAN, *Historia de las cruzadas...*, pàg. 399; M. MELVILLE, *La vida secreta de los templarios...*, pàg. 129.

Epíleg

Al llarg d'aquestes pàgines he intentat exposar els aspectes principals de la vida d'un català "universal", del segle XII, tal com definiríem avui fra Arnau de Torroja. Un solsoní pertanyent a una de les famílies de més renom del país que, vinculada inicialment als comtes d'Urgell per raó del territori on posseïa els seus dominis, ben aviat, a causa principalment de la seva participació en el procés conqueridor català de la Catalunya Nova, es relacionà íntimament amb el comte barceloní Ramon Berenguer IV i el seu fill el comte-rei Alfons I. De l'un i de l'altre, aquesta nissaga solsonina en fou una especial col·laboradora en els aspectes militars, polítics i religiosos. Ramon I i Ramon II de Torroja i Berenguer de Torroja, i també Arnau de Torroja estigueren al costat dels comtes barcelonins en les conquestes de Tortosa i Lleida i els acompanyaren en les seves actuacions militars d'expansió catalana. Els tres, a més dels dos germans bisbes, Guillem i Pere, estigueren molt sovint al costat dels seus prínceps, formant part de les seves comitives o integrant el grup àulic que els acompanyava, donant-los consell, ajut i suport, bé participant en l'arranjament de conflictes entre els potents del país, bé amb trobades amb altres monarques veïns o amb vassalls de dubtosa fidelitat, bé donant-los suport en les decisions de govern que prenien. Els dos germans prelats, Pere, bisbe de Saragossa, i Guillem, bisbe, primer, de Barcelona i, després, arquebisbe de Saragossa, a banda de les obligacions pastorals amb les seves respectives diòcesis, desenvoluparen també una tasca important de suport a la política dels prínceps. I el mateix es pot afirmar d'Arnau a través de la direcció de la institució religiosomilitar que s'anava afermant amb especial força en els dominis sobretot d'Alfons I. Arnau de Torroja oferí en els gairebé quinze anys que dirigí l'orde del Temple a la província catalanoprovençal ajut i suport constant a aquest monarca.

De la seva vida n'he trobat un rastre documental —al començament i al final més escàs— al llarg de més de cinquanta anys, dels quals trenta són com a laic, primer en el seu entorn solsoní, on va néixer i viure els anys d'infantesa i primera joventut, i després com a integrant del grup de joves nobles protegits del comte Ramon Berenguer IV. Els dinou anys restants corresponen a la seva vida religiosa, a fra Arnau de Torroja

com a frare templer, els que han deixat una empremta més abundosa, quatre com a simple religiós de la comunitat de Gardeny, quinze com a responsable provincial de l'orde i tres com a mestre major del Temple.

En aquest sentit, l'he presentat dins el seu marc familiar, des dels avis fins als pares, germans i nebots; n'he destacat la col·laboració amb el comte Ramon Berenguer IV en les conquestes de Tortosa i Lleida. He fet palesos els seus sentiments religiosos i la seva decisió d'ingressar a l'orde del Temple, on ben aviat assolí el principal càrrec de comandament en aquestes contrades. He exposat a grans trets la seva tasca organitzativa de la institució que governà al llarg de quinze anys, amb la creació de noves comandes, el nomenament de persones de confiança per governar-les i el prestigi que li comportà la seva tasca directiva, que fou decisiu a l'hora de ser elegit mestre major.

Tot i això, reconec que la biografia que els he presentat no és pas definitiva, sinó només un esbós que, en la mesura que apareguin més documents implicarà retocs i, fins i tot, possiblement rectificacions. D'entrada, però, a partir d'avui ningú robarà la catalanitat del novè mestre major del Temple: no podrà ser considerat ni francès, ni provençal, ni de qualsevol altre país. Només serà català, d'una família noble establerta a Solsona.

Desitjo, finalment, que el nostre país reconegui fra Arnau de Torroja com un dels personatges catalans més destacats de la segona meitat del segle XII i que el poble que el va veure néixer l'acrediti amb el títol ben merescut de "solsoní il·lustre".

DISCURS DE CONTESTACIÓ
PER
MN. ANTONI PLADEVALL I FONT

Excm. Sr. President de l'Acadèmia
Senyores i senyors acadèmics i públic assistent.

Quan el president de la nostra Acadèmia em va confiar la tasca de respondre al discurs del nou acadèmic Josep M. Sans i Travé, em va donar una alegria perquè això em permetia correspondre a l'amistat i bona sintonia que des de fa molts anys he mantingut amb l'amic Sans, però a la vegada em carregava d'una forta responsabilitat, la de respondre-li com es mereix.

I és que no és fàcil traçar en uns pocs mots el perfil del que serà d'aquí a pocs moments acadèmic de número de la nostra estimada Acadèmia, perquè és una persona molt vital i polifacètica a desgrat de la seva joventut o, almenys, tot just iniciada maduresa.

El nou acadèmic és historiador per carrera i vocació, arxiver destacat i director d'un dels arxius més nous i importants del país, professor universitari i important dinamitzador cultural del país. Destacar cada un d'aquests aspectes requeriria un llarg discurs i per això em limitaré només a sintetitzar els aspectes cabdals de cada una d'aquestes cares de la seva polièdrica personalitat.

Fill de Solivella, de la Conca de Barberà, es va formar a la Universitat de Barcelona, on el 1971 va presentar la seva tesina sobre l'origen i la formació de la casa comanda del Temple de Barberà, tot continuant la formació a la Universitat de Bolonya, on el 1973 defensà la tesi doctoral sobre Gil Álvarez de Albornoz i la completà a Roma com a becar a l'Escola Espanyola d'Arqueologia i Història d'aquesta ciutat, on treballà a l'Arxiu Secret Vaticà.

El seu currículum és llarg i amb progressió ascendent, i desitgem que continuï amb l'empenta que ha seguit fins ara. Ha exercit la docència des de 1972 fins a 1980 com a adjunt i agregat de càtedra a la Universitat de Barcelona en temes d'història medieval, de crítica i interpretació de textos i de paleografia, diplomàtica i arxivística. Ara és encara professor de la Universitat Internacional de Catalunya.

Fou en el camp dels arxius on vaig coincidir i vaig fer amistat amb ell a partir de 1974, a l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, del qual ell era director tècnic. Aleshores jo consultava aquest arxiu per algunes recerques històriques i en particular per visitar el seu director honorífic, l'acadèmic nostre i bon amic, Sr. Josep Maria Madurell i Marimon, amb el qual tenia llargues trobades als estius quan ell sojornava a Centelles. A partir d'aquest moment la nostra relació ja ha estat ininterrompuda per col·laborar junts en obres col·lectives, com la *Gran Enciclopèdia Catalana*, la *Gran Geografia Comarcal de Catalunya*, la *Catalunya Romànica* o el *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, i també per haver coincidit en càrrecs i responsabilitats parelles dins l'estructura de la Generalitat de Catalunya. Vam ingressar-hi gairebé conjuntament, l'any 1980, ell al capdavant del Servei d'Arxius i jo coordinant el Servei del Patrimoni Arquitectònic. Cadascun en el seu camp específic vam anar desplegant la nostra tasca durant molts anys fins a haver estat tots dos directors generals del Patrimoni Cultural del Departament de Cultura, jo els anys 1984-1986 i ell el 2003.

Deixant de banda aquestes coincidències, que justifiquen la nostra amistat, el currículum de l'amic Sans i Travé és molt més ampli i profund.

Com a cap del Servei d'Arxius va col·laborar en la creació de la xarxa d'arxius comarcals, va participar en la redacció de les lleis d'arxius de la Generalitat de 1986 i de 2001 i va impulsar l'elaboració i l'edició de molts inventaris de fons dels diferents arxius de Catalunya.

És aquest darrer aspecte de dinamitzador cultural i de promotor d'edicions d'obres bàsiques un dels que el país més ha d'agrair al nostre nou acadèmic. Això ho ha fet en tots els camps on ha treballat: s'hi va iniciar quan era a l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, contribuint activament en la publicació dels *Estudios históricos y documentos de las*

archivos de protocolos. Allà va tenir l'amistat i el mestratge del notari Raimon Noguera, cosa que li obriria un nou i ampli camp en aquest aspecte. Fou en crear aquest la dinàmica Fundació Noguera, que Sans i Travé, com a cap d'edicions de l'esmentada fundació, ha impulsat i portat a terme la profunda i extensa edició de cartularis i aplecs de documentació de velles institucions religioses i civils del país.

És aquesta, deixeu-m'ho remarcar, una obra que mai li agraïrem prou els que ens dediquem a treballar en el camp de la història. Gràcies a la tasca que ell ha portat des del seu càrrec en la Fundació i també des del Servei d'Arxius de la Generalitat i des de l'Arxiu Nacional de Catalunya, conjuntament amb el que han fet i fan altres institucions, en especial d'alguns bisbats de Catalunya, en pocs anys el nostre país s'ha posat al dia i fins ha esdevingut capdavanter en un camp en què portàvem un endarreriment més que secular. De tothom és sabut que Catalunya compta amb una riquesa extraordinària de fons documentals, sobretot medievals, tant procedents d'antigues institucions civils com, especialment, d'eclesiàstiques, cosa que supera la de molts estats i fa que vinguin d'arreu becaris forasters a estudiar-los. Tot aquest cúmul de documentació es trobava fins fa pocs anys majoritàriament inèdit i els historiadors havien d'ésser experts en paleografia i traslladar-se personalment als arxius. Ara totes aquestes edicions faciliten enormement la recerca i fan els nostres fons documentals coneguts arreu del món.

Sans i Travé és sens dubte una de les persones més destacades en aquest aspecte, en què també li hem d'agrair la publicació dels interessantíssims *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, dels quals n'han sortit ja nou volums i aviat apareixerà el desè i últim.

És aquesta darrera una de les moltes activitats que ha impulsat des de l'Arxiu Nacional de Catalunya que ell va entrar a dirigir el 1992 i que sota la seva direcció es va traslladar al nou edifici de Sant Cugat del Vallès, inaugurat el 23 d'abril de 1995. La seva modèlica instal·lació, l'augment de fons i el dinamisme que li ha donat a través de conferències i cursets, és també obra seva. Cal només recordar la seva tasca en la recent recuperació i difusió, mitjançant escrits i exposicions parcials, del fons històric de la Generalitat de Catalunya, segrestat el 1939 i fins ara confinat a Salamanca.

Com a historiador va iniciar les seves recerques amb l'estudi de la comanda del Temple de Barberà i l'ha continuat amb altres temes notables de la seva comarca, en referència a poblacions com ara Montblanc, l'Espluga de Francolí i Sarraí, i als monestirs de Poblet i Santa Maria de Vallbona, del qual recentment ha publicat el famós *Llibre Verd*, del pare Jaume Pasqual. El seu interès especial i objecte, a més, dels seus principals estudis ha estat l'orde del Temple, tan arrelat a la seva comarca i a tota la Catalunya Nova. Entre els estudis dedicats a aquesta temàtica destaquen dos treballs d'ample abast: *El procés dels templers catalans: entre el turment i la glòria* (1990-1991), que ha tingut tres edicions i se'n prepara la quarta, i *Els templers catalans: de la rosa a la creu* (1996). Això i la sèrie de publicacions sobre els ordes militars catalans, que ell va iniciar i impulsar, l'han convertit en el primer o un dels més destacats historiadors catalans sobre els ordes militars i, en particular, sobre el Temple.

Fou aquest interès seu a difondre estudis d'arreu sobre els ordes militars el que va fer que em demanés un treball sobre el mestre del Temple de Catalunya, Provença i altres parts d'Espanya, Guillem de Mont-rodon, fill de l'antic terme senyorial de Taradell, el meu poble natal, circumstància que em dona peu a entrar ja a respondre o comentar el seu magnífic treball sobre el mestre provincial del Temple i després mestre major de l'orde, fra Arnau de Torroja.

Una petita comparació entre ambdós mestres ajudarà, sens dubte, a acabar d'arrodonir la importància del Temple en la història de Catalunya, en els dos segles escassos de presència activa al nostre país, que són, però, els moments crucials, en què es va crear la confederació catalanoaragonesa, en què es va completar la recuperació de tot el territori de la Catalunya històrica i es van conquerir Mallorca i València.

Fra Arnau de Torroja, del que acabem de sentir la seva vida i importància històrica, va néixer cap al 1120, mentre que Guillem de Mont-rodon ho va fer poc més d'una generació més tard, vers 1170. El primer, fill d'una notable família de senyors feudataris dels comtes d'Urgell per Solsona i militars al servei dels comtes d'Urgell i de Barcelona; els Mont-rodon ho foren al servei de grans llinatges osonencs com els Vilademany-Taradell i els Centelles.

Ambdós, de joves, es van posar al servei dels monarques catalans: Arnau de Torroja, al del comte Ramon Berenguer IV en els moments crucials en què, esdevingut rei consort d'Aragó, pel seu matrimoni amb la petita reina Peronella, negociava amb els tres ordes militars la renúncia d'aquests al regne d'Aragó, del qual els havia fet hereus el rei Alfons el Bataller, oncle de Peronella, en morir sense descendència el 1131; seixanta anys més tard, Guillem de Mont-rodon, jove encara, es va posar a les ordres del rei Pere I el Catòlic, del qual fou molt estimat segons va deixar escrit el seu fill el rei Jaume I. Consta en particular que el 1203, en fer Guillem de Mont-rodon testament per entrar a l'orde del Temple, el rei Pere li devia 900 sous barcelonesos dels quals ell va deixar bona part a l'orde.

Arnau de Torroja entrà a l'orde del Temple o la casa convent de Gardeny a finals de l'any 1162, i quatre anys més tard, a trenta-tres o trenta-quatre anys, era nomenat el quart mestre provincial de l'orde del Temple de Provença i altres parts d'Hispania, que tenia com a domini més important el de Catalunya-Aragó; Guillem de Mont-rodon entrà al Temple el 1203, entre el 1207 i el 1211 fou comanador de Gardeny i entre 1214 i 1218 mestre provincial de Provença, Catalunya i Aragó.

El ràpid i fulgurant ascens dins l'orde d'ambdós frares i cavallers es degué, sens dubte, al seu servei i a la seva amistat amb els monarques catalans. No oblidem, com ens ha exposat el conferenciant, que l'hereu del llinatge, Ramon de Torroja i el seu germà Berenguer, foren fidels servidors de Ramon Berenguer IV i que dos altres germans d'Arnau, Guillem i Pere, foren, el primer, bisbe de Barcelona i després arquebisbe de Tarragona, i Pere, abat de Vilabertran i després bisbe de Saragossa.

També val la pena destacar que tots els mestres provincials catalans exercien aquest càrrec dos o tres anys i que foren molt pocs els que ho foren més de cinc anys. Arnau de Torroja, en canvi, ho fou quinze anys i encara deixà el càrrec el 1181 per esdevenir mestre major de l'orde a la casa mare de Jerusalem, i ho fou fins a la seva mort, el 1184.

Fra Guillem de Mont-rodon fou mestre provincial quatre o cinc anys, però foren anys crucials per a la història del país. Foren els anys que anaren de la derrota i la mort del rei Pere I dit el Catòlic a Muret i l'inici

del govern del seu fill, el petit rei Jaume I. El paper en aquest temps del mestre Mont-rodon fou molt destacat: anà a Roma per sol·licitar del Sant Pare Innocenci III l'alliberament del monarca, de sis anys escassos, que el cap de la croada contra els càtars, Simó de Montfort, retenia com a ostatge, el protegí i educà durant tres anys al castell templer de Montsó i quan el rei Jaume, a l'edat de nou anys, deixà Montsó per començar a regnar, es posà amb tots els cavallers al servei del rei i aquest confià a fra Guillem la dura missió de refer la malmesa hisenda reial.

Aquests són els fets més destacats del templer Mont-rodon, i són els que han fet que es faci esment seu en totes les biografies de Jaume I i en les històries generals de Catalunya. El templer fra Arnau de Torroja estarà encara destinat a fins més alts, que li donen un major protagonisme dins l'orde per bé que a vegades enfosquint la seva autèntica personalitat, car alguns autors el fan francès o aragonès, però no català.

Arnau de Torroja el 1181 empenia amb un grup d'amics i col·laboradors un viatge a Terra Santa en uns moments crucials quan Jerusalem es trobava constantment atacada pel soldà turc Saladí i el gran mestre o mestre major del Temple es trobava empresonat i, per tant, impossibilitat de regir els destins de l'orde.

Era tal el prestigi que el mestre provincial català havia assolit que, el març del 1181, era nomenat mestre major de l'orde del Temple, esdevenint així el novè mestre major des de la seva fundació el 1118/1120 i el primer que no fou francès. Dos altres catalans o del regne catalanoaragonès serien més tard mestres majors, però cap d'ells amb residència a Jerusalem, ciutat i regne que foren conquerits pel soldà Saladí el 1187, tres anys després de la mort del mestre Arnau.

No insistiré més en temes que Sans i Travé ens ha exposat i tractat amb molta més extensió i precisió en el seu magnífic estudi.

Aquí he intentat simplement fer-me ressò del prestigi que ell va donar als templers catalans en uns moments crucials de la seva implantació i expansió per Catalunya i recordar, amb l'evocació del mestre Guillem de Mont-rodon, com sempre els templers foren providencials i amatents a defensar el país i els seus monarques en moments de perill o quan aquests i aquell ho necessitaven.

El país s'omplí de comandes i cases templeres i els seus membres, quan no els ho requeria la defensa del territori, emparaven els petits nobles i terratinents que es posaven sota la seva protecció contra la cobdícia dels més poderosos. Els petits penons amb les creus o els emblemes de l'orde clavats als límits d'una finca eren per als més febles una garantia d'immunitat contra les violències o ambicions de senyors poderosos; en compensació d'això els que es posaven sota la seva protecció pagaven un petit tribut als cavallers. Aquests, durant molt de temps, resistien els embats turcs a Sant Joan d'Acre, l'última fortalesa que tingueren a Palestina i des de Xipre, on traslladaren la seva seu. La majoria dels guanys des seus copiosos béns els destinaven a mantenir Xipre i a realitzar expedicions per indrets d'Orient amb l'esperit de recuperar Terra Santa, i a altres campanyes que portaven a terme als llocs on eren presents o se'ls requeria.

La fama de riquesa i potència que aconseguiren va despertar l'enveja i el desig d'apoderar-se dels seus béns del rei de França, Felip IV dit el Bell, que servint-se del dèbil papa Climent V, del tot plegat a la voluntat i la protecció del rei francès, va permetre que fossin empresonats, alguns d'ells morts i els seus béns confiscats, fins arribar a suprimir l'orde el 1312, durant la celebració del concili de Viena del Delfinat.

Així, per una disposició totalment arbitrària, es pagava als monjos guerrers tants anys de lluita i esforç per deturar l'empenta turca i sarraïna. Els templers catalans resistiren encara cinc anys en les seves fortaleses, en particular a les de Montsó i de Miravet, a la Terra Alta, però finalment el 1317 hagueren de claudicar davant les tropes del rei Jaume II, que els va procurar un judici just i compensacions o vitalicis als que no entraren al nou orde de Montesa. Tot això ho estudia amb detall i solvència l'amic Sans i Travé en el seu ja esmentat llibre *El procés dels templers catalans. Entre el turment i la glòria*.

Tots els estudiosos de l'orde i en particular el nostre nou acadèmic, estan d'acord que la infàmia que es va voler llençar contra aquests singulars religiosos i militars, un orde fruit d'una mentalitat que ara trobem allunyada de la nostra manera de pensar i singular, però que s'adaptava perfectament a l'esperit bel·licós medieval, fou una de les grans injustícies històriques. És per aquesta causa que la societat masònica ha

volgut rehabilitar aquest tort històric i ha inclòs entre els seus graus el de Gran Mestre del Temple. Una de les principals lògies masòniques de Saragossa, per exemple, està dedicada al mestre Guillem de Mont-rodon; ignorem si el mestre Arnau de Torroja en té cap que el recordi.

Com a fruit d'aquest discurs i estudi de Josep M. Sans i Travé, tots hem pogut recórrer amb la imaginació uns temps de vida difícil però bonica i engrescadora, de quan s'estava afaïçonant el país i la gran confederació catalanoaragonesa que va fer brillar molts anys el penó i la cultura catalana per tot el vol de la Mediterrània. Gràcies, amic Sans, pel temps que has dedicat a tan interessant estudi.

Per cloure aquest petit discurs de resposta i de recepció del nou acadèmic, pecaria d'injust i gasiu si no destaqués el guany que fa la nostra Acadèmia amb la seva incorporació. És molt el que ell ens pot aportar pels seus mèrits ja destacats d'investigador profund i home bregat en l'organització i la direcció de tasques culturals, un dels més acusats trets de la seva actuació.

Josep Maria, benvingut entre nosaltres, i que no ens falti mai el teu saber, la teva franquesa i l'humor i la simpatia que vessa de la teva persona.

Barcelona, 19 de desembre de 2006

BIBLIOGRAFIA DE JOSEP MARIA SANS I TRAVÉ (1973-2006)

1. "Precedents històrics de la carta de població i franquícia de Sarreal", *Boletín Arqueológico*, Tarragona, LXXIII-LXXIV (1973-1974), pàgs. 51-60.
2. "Calatrava, orde de", *Gran Enciclopèdia Catalana*, V (Barcelona: Enciclopèdia Catalana 1973-1980), pàgs. 516-517.
3. "Guimerà i d'Abella, Guillem de", *Gran Enciclopèdia Catalana*, XII (Barcelona: Enciclopèdia Catalana 1973-1980), pàgs. 301-302.
4. "Hospitaler-a", *Gran Enciclopèdia Catalana*, XII (Barcelona: Enciclopèdia Catalana 1973-1980), pàgs. 487-489.
5. "Montesa, orde de", *Gran Enciclopèdia Catalana*, XV (Barcelona: Enciclopèdia Catalana 1973-1980), pàg. 363.
6. "Templer-a", *Gran Enciclopèdia Catalana*, XXII (Barcelona: Enciclopèdia Catalana 1973-1980), pàgs. 232-234.
7. Col·laboració a *Lexicon des Mittelalters. Erster Band. Erste Lieferung: Aachen-Aegypten, München und Zürich*, Artemis Verlag, 1977.
8. "Algunes reflexions sobre el règim municipal de Montblanc a l'edat mitjana (segles XII-XIV)", *Circulars del Museu-Arxiu de Montblanc i Comarca*, 9 (1975), pàgs. 8-23.
9. *Catálogo de la exposición de documentos del Archivo Histórico de Protocolos de Barcelona. XIII Congreso Internacional del Notariado Latino*, Barcelona, 1975, 42 pàgs. (en col·laboració amb Raimon NOGUERA).
10. *Liber Privilegiorum concessorum in favorem Notariorum in civitate Barchinone artem Notarie exercentium*, Barcelona, 1975 (presentació en col·laboració amb Raimon NOGUERA).
11. "Relacions de la Casa del Temple de Barberà amb el monestir de Santes Creus (segle XIII)", *Analecta Sacra Tarraconensia*, XLVIII (1975), pàgs. 33-74.
12. Col·laboració a *Repertorium Fontium Medii Aevi*, IV, D-E-F-GEZ, Romae, 1976.
13. Col·laboració a *Diplomatario del cardenal Gil de Albornoz. Cancilleria Pontificia (1351-1353)*, C.S.I.C., Barcelona, 1976.

14. "La carta de franquícia de Belltall (19 de novembre de 1227)", *Universitas Tarraconensis*, I (1976), pàgs. 43-63.
15. "El Rourell, una preceptoria del Temple al Camp de Tarragona (1162?-1248)", *Boletín Arqueológico*, Tarragona, època IV, fasc. 133-140 (1976-1977), pàgs. 133-201.
16. "Alguns aspectes de l'establiment dels Templers a Catalunya: Barberà", *Quaderns d'Història Tarraconense* I (1977), pàgs. 9-58.
17. "Pere de Queralt, primer feudatari de l'Espluga de Francolí (1150-1156)", *Universitas Tarraconensis* II (1977-1978), pàgs. 25-52.
18. "Els ordes militars", a *Història de Catalunya*, II, Editorial Salvat, Barcelona, 1978, pàgs. 123-127.
19. "Les Ordinacions del Montmell (segle xv)", *Miscel·lània Penedesenca* II (1979), pàgs. 221-246 (en col·laboració amb D. GUASCH).
20. "Els arxius històrics de Protocols" a *Primeres Jornades d'Investigació dels Arxius del Camp de Tarragona. Ponències i Comunicacions*, Tarragona, 1979, pàgs. 113-137.
21. "Ponència de la Comissió per a la salvació i conservació de documentació i arxius". *Congrés de Cultura Catalana. Països Catalans*, 1977, Barcelona, 1979, 35 pàgs. (en col·laboració amb altres autors).
22. "Els templers a l'Espluga", *Clam* 16 (1979-1980), l'Espluga de Francolí, pàgs. 4-7.
23. "La comanda del Temple de Vallfogona de Riucorb. Primera part: creació i formació del patrimoni (segles XII i XIII)", *Quaderns d'Història Tarraconense* II (1980), pàgs. 7-54.
24. "Dos intents de compra de l'Espluga de Francolí per part de Poblet", *Arrels. Miscel·lània d'aportacions històriques i documentals de l'Espluga de Francolí*, 1980, pàgs. 59-100.
25. "El Catàleg de Diputats i Oïdors de Comptes de la Generalitat de Catalunya (1359-1710) de Perc Serra i Postius", *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols* VIII (1980), pàgs. 63-118 (en col·laboració amb Concepció BALLART).
26. "Una família sarraïenca pels voltants del 1200: Els Roig", *Miscel·lània Sarraïenca*, I (1981), pàgs. 51-70.
27. "Notes històriques sobre Montbrí de la Marca (segles XI-XIII)", *Miscel·lània Sarraïenca* I (1981), pàgs. 177-184.
28. Pròleg a Jaume COBERÓ, *Història civil i religiosa de la vila de Torà*, Lleida, 1982, pàgs. 5-7.

29. Pròleg a Cardener. *Revista d'Investigació de l'Institut d'Estudis Locals de Cardona*, I (1983), pàgs. 5-6.
30. Pròleg a Mercè VIDAL I SOLÉ, *Descripció històrico-artística de l'església de l'Aleixar*, L'Aleixar, 1983, pàgs. 11-12.
31. Pròleg a *XXVIII Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos*. Santa Coloma de Farners, 22-23 d'octubre de 1983, Barcelona, 1984, pàgs. 5-6.
32. "La làpida sepulcral de Ramon Berenguer de Llorac a la «capella nova» del santuari del Tallat", *Miscel·lània d'Estudis Solivellencs*, I (1983), pàgs. 17-33.
33. "Rivalitats entre Solivella i Blancafort per la preeminència al santuari del Tallat (segles XVII-XIX)", *Miscel·lània d'Estudis Solivellencs* I (1983), pàgs. 35-63.
34. "Notes sobre la plaga de la llagosta de 1686-1688 a Solivella (Conca de Barberà)", *Aplec de Treballs del Centre d'Estudis de la Conca de Barberà*, 5 (1983), pàgs. 231-255.
35. "Conca de Barberà, la", *Gran Geografia Comarcal de Catalunya*, IX (Barcelona, 1983), pàgs. 282-412.
36. Pròleg a Josep M. SEGARRA I MALLA, *Història de Tàrraga amb els seus costums i tradicions I (segles XI-XVI)*, Tàrraga, 1984, pàgs. IX-X.
37. Pròleg a Laureà PAGAROLAS, *La comanda del Temple de Tortosa: primer període (1148-1213)*, Tortosa, 1984, pàgs. 5-7.
38. "Notes sobre demografia de Solivella (segles XIV-XX)", *Miscel·lània d'Estudis Solivellencs* II (1984), pàgs. 34-55.
39. "Els primers goigs coneguts de la Mare de Déu del Tallat (segle XVI)", *Miscel·lània d'Estudis Solivellencs* II (1984), pàgs. 67-84.
40. "Un inventari del castell de Solivella de 1596", *Miscel·lània d'Estudis Solivellencs* II (1984), pàgs. 119-166 (en col·laboració amb Concepció BALLART).
41. "La Confraria de Sant Esteve de Solivella (1712-1860)", *Miscel·lània d'Estudis Solivellencs* II (1984), pàgs. 185-221.
42. "Hugueta de Cervelló, feudatari de l'Espluga de Francolí (segle XIII)" *Miquel Coll i Alentorn. Miscel·lània d'Homenatge en el seu vuitantè aniversari* (Barcelona, 1984), pàgs. 193-220.
43. "Los fondos documentales catalanes en Salamanca", a *La Vanguardia*, 12 de juny de 1984.
44. *Història del Tallat* (Lleida, 1986), 335 pàgs. (dues edicions).
45. Pròleg a Josep RECASENS I LLORT, *Blancafort* (Blancafort, 1986), pàgs. 11-12.
46. Pròleg a *La vila de Montblanc en el segon quart del segle XVIII. Economia, urbanisme i societat segons la documentació cadastral*. Departament de Cultura (Barcelona, 1986), pàgs. 9-10.

47. Pròleg a *Guia dels Centres d'Estudis de Catalunya*. Departament de Cultura de la Generalitat (Barcelona, 1987), pàgs. 9-10.
48. "El sistema arxivístic català", *Lligall* 1 (1988), pàgs. 167-178.
49. "Els templers, un mite entre la història i la tragèdia", *Convergència* 15, 4 (1988), pàgs. 44-49.
50. "Guillem de Guimerà", *Arrels. Miscel·lània d'Aportacions Històriques i Documentals de l'Espluga de Francolí* 3 (1989), pàgs. 13-81.
51. Pròleg a *Directori dels arxius de Catalunya*. Departament de Cultura (Barcelona, 1989), pàg. 7.
52. Pròleg a *La classificació de la documentació municipal*. Departament de Cultura (Barcelona, 1989), pàgs. 5-7.
53. "Pel retorn de la documentació catalana dipositada a Salamanca", *Revista de Catalunya* nova etapa, número 39, març de 1990, pàgs. 5-10.
54. "Raimon Noguera i el patrimoni documental català", *Avui*, 25 de maig de 1990.
55. *El Procés dels Templers catalans. Entre el turment i la glòria*, Lleida, 1990-1991 (tres edicions).
56. "Raimon Noguera de Guzman. Biobibliografia (1897-1990)", *Arxiu de Textos Catalans Antics* 9 (1990), pàgs. 259-272.
57. "La carta de població de Solivella (8 juny 1191)", a *Solivella*, 1991, pàgs. 9-12.
58. "Dos projectes institucionals d'edició de fonts en marxa. Els «Dietaris de la Generalitat» i els «Processos de Cort»", *Revista de Catalunya* nova etapa, número 57, novembre de 1991, pàgs. 127-138.
59. "Catalunya-Ko Generalitatearen «Xarxa d'Arxius». Catalunya-Ko udal eta Eskribau-Agiren Zehatzakera. La «Xarxa d'Arxius de la Generalitat de Catalunya». Experiencias entorno a la descripción documental municipal y notarial en Catalunya", a *IRARGI. Artxibistika Aldiskaria*, IV (1991), pàgs. 455-467 (en col·laboració amb Francesc OLIVÉ).
60. Pròleg a Laureà PAGAROLAS, *El protocol del Notari Bonanat Rimentol (1351)*, Acta Notariorum Cataloniae: 1 (Barcelona, 1991), pàgs. 9-10.
61. Pròleg a Max TURULL, Montserrat GARRABOU, Josep HERNANDO i Josep Maria LLOBET, *Llibre de Privilegis de Cervera, 1182-1456*, Llibres de Privilegis: 1 (Barcelona, 1991) pàgs. 7-8.
62. Pròleg a DD.AA., *Les Corts a Catalunya. Actes del Congrés d'Història Institucional*, Departament de Cultura (Barcelona, 1991), pàg. 7.

63. Pròleg a Ignasi BAIGES, Anna RUBIÓ i Elisa VARELA, *Cort General de Montsó 1382-1384*. Departament de Justícia, Generalitat de Catalunya, Textos Jurídics Catalans. Lleis i costums II/2 (Barcelona, 1992), pàgs. XI-XV.

64. Pròleg a M. Teresa Díez DE LOS RÍOS SAN JUAN *et al.*, *Inventari de la documentació de la Generalitat de Catalunya al Archivo Histórico Nacional. Sección Guerra Civil* (Barcelona, 1992).

65. "Raimon Noguera i Guzmàn", a *Diccionari d'Història de Catalunya*, Edicions 62, Barcelona, 1992, pàgs. 737-738.

66. "La legislación autonómica" a *Tabula*, núm. 1. Actas del I Congreso de Archivos de Castilla y León (Salamanca, 1992), pàgs. 25-64.

67. "Experiencias del servei d'Arxius de la Conselleria de Cultura de la Generalitat de Catalunya" a *Actas de las Primeras Jornadas sobre metodología para la identificación y valoración de fondos documentales de las Administraciones Públicas* (Madrid, 1992), pàgs. 379-393.

68. *Dietari o Llibre de Jornades (1411-1484) de Jaume Safont*, Fundació Noguera, Barcelona, 1992.

69. "Noguera i Guzman, Raimon", *Diccionari d'història de Catalunya*. Edicions 62 (Barcelona, 1992), pàgs. 737-738.

70. "La comanda de l'Hospital de Cervera" a *Guia Històrica de Cervera. Dels orígens als nostres dies*. Centre Municipal de Cultura de Cervera, 1993, pàgs. 52-54.

71. "La introducció de l'orde del Temple a Catalunya i la seva organització" a *Actes de les primeres jornades sobre els ordes religiosos-militars als Països Catalans (segles XII-XIX)* (Montblanc, 1994), pàgs. 17-42.

72. "Recull de cartes de Fra Ramon de Saguàrdia durant el setge de Miravet" a *Miscel·lània en honor del doctor Casimir Martí* (Barcelona, 1994), pàgs. 417-447.

73. Pròleg a *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, vol. I (1411-1539), Barcelona, 1994.

74. Pròleg a DD.AA., *Miscel·lània en honor del doctor Casimir Martí* (Barcelona, 1994).

75. Pròleg a Josep FERNÁNDEZ I TRABAL i Llorens CODERN, *El Castell de Montsonís* (Lleida, 1994).

76. Pròleg a Jesús MASSIP, *Inventari de l'Arxiu Històric de Tortosa* (Tortosa, 1995).

77. Pròleg a *El Fons President Francesc Macià de l'Arxiu Nacional de Catalunya (1907-1933)*. Departament de Cultura (Barcelona, 1995).

78. "Conca de Barberà, la", *Catalunya Romànica*, XXI (Enciclopèdia Catalana: Barcelona, 1995), pàgs. 429-459.

79. "L'Arxiu Nacional de Catalunya" a *Lligall, 10è aniversari. Els Arxius: l'experiència catalana*, Barcelona, 1995, pàgs. 23-26.

80. "Documentació catalana" al suplement del diari *Avui* (30 de març de 1995), Barcelona, 1995, pàg. 2.

81. "Les rendes de la batllia de la comanda del Temple de Barberà l'any 1264" a *El temps sota control. Homenatge a F. Xavier Ricomà Vendrell*, Diputació de Tarragona (Tarragona, 1997) pàgs. 511-521.

82. *Els templers Catalans. De la rosa a la creu*. Lleida, 1996. 2a edició (Lleida, 1999).

83. "L'inedito processo dei templari in castiglia (Medina del Campo, 27 aprile 1310)", *Acri 1291. La finedella presenza degli ordini militari in Terra Santa e i nuovi orientamenti nel XIV secolo*, Estrato (Perugia, 1996).

84. *Els papers de Salamanca. Història d'un botí de guerra* (coautor). Barcelona, 1996.

85. "L'Àrea d'imatges de l'Arxiu Nacional de Catalunya", *Llibre Blanc del Patrimoni Fotogràfic a Catalunya* (Barcelona, 1996), pàgs. 9-11.

86. Pròleg a *Cambra fosca 1936-1946. Imatges de Catalunya dels fotoperiodistes Brangulí* (Lleida, 1996).

87. Pròleg a Josep RECASENS, *Guta turística de la Conca de Barberà*. (Montblanc, 1996).

88. "L'Arxiu Nacional de Catalunya: una institució al servei de l'Administració autonòmica, la societat i la cultura" a *Simposi Arxius nacionals, regionals i generals en els seus marcs territorials* (Barcelona, 1997), pàgs. 9-16.

89. *Col·lecció Diplomàtica de la Casa del Temple de Barberà (945-1212)*, Textos Jurídics Catalans, XIV, Documents 1, Departament de Justícia (Barcelona, 1997).

90. "L'Arxiu Nacional de Catalunya i la recuperació i difusió dels arxius de l'emigració i de l'exili català" a *V Jornades d'Estudis Catalano-Americans* (amb Josep FERNÁNDEZ I TRABAL) (Barcelona, 1997), pàgs. 85-89.

91. *El Setge al Castell dels templers de Miravet*, Pagès Editors (Lleida, 1998).

92. *Guta histórico-artística del monestir de Vallbona de les Monges* (coautor), Pagès Editors (Lleida, 1998).

93. "El sistema de archivos de la Generalitat de Catalunya" a *Sistema Archivístico de Catalunya. Asociación para la Defensa del Patrimonio Bibliográfico y*

Documental de Cantabria, 1998. *Sistemas archivísticos y tratamiento de documentos administrativos en el Estado de las Autonomías*, pàgs. 69-86.

94. "Els fons de l'arxiu de la Generalitat de Catalunya a l'època de Felip I de Catalunya-Aragó" a *Felipe II i el Mediterráneo. Vol. IV. La Monarquía y los reinos (II)* (Barcelona, 1998), pàgs. 203-212.

95. "La carta de franquícia de Preixana (l'Urgell) atorgada pel Monestir de Vallbona (11 d'agost de 1228)" a *Analecta Sacra Tarraconensia*, vol. 71, Miscel·lània Àngel Fàbrega (Barcelona, 1998), pàgs. 757-786.

96. "El procés dels templers catalans (1307-1312)" a *Les Templiers en Pays Catalan* (Perpinyà, 1998), pàgs. 133-158.

97. "Bell-lloc, Santa Maria de", *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, volum I A-C, Editorial Claret (Barcelona, 1998), pàgs. 261-262.

98. "Calatrava", *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, volum I A-C, Editorial Claret (Barcelona, 1998), pàgs. 383-384.

99. Pròleg a *El nu femení. Fotografia d'Antoni Esplugas*. Departament de Cultura (Barcelona, 1998).

100. Pròleg a Armand DE FLUVIÀ, *Repertori de grandeses, títols i incorporacions nobiliàries de Catalunya* (Sant Cugat del Vallès, 1998).

101. Pròleg a Hanny ALDERS, *El tesoro de los templarios*. Círculo de Lectores (Barcelona, 1999).

102. Pròleg a DD.AA., *Parc temàtic de l'oli. L'olivera i l'oli de les Garrigues* (Lleida, 1999).

103. "L'Arxiu Nacional de Catalunya" a *Terme*, 14 (Terrassa, novembre de 1999), pàgs. 5-7.

104. "L'Arxiu Històric de la Maquinista Terrestre i Marítima" a *Doctor Jordi Nadal*, UAB-Col·lecció Homenatges, 17, vol. II (Barcelona, 1999), pàgs. 1277-1288.

105. "Precedents, fundació i primers anys del Monestir de Vallbona (1154-1185)" a *Anuario de Estudios Medievales*, vol. 29 (Barcelona, 1999), pàgs. 959-1003.

106. "Les cases de Templers i Hospitalers en Catalunya, de Joaquim Miret i Sans (1910)" a *El Plafó. Butlletí d'informació cultural d'Olot*, 21, Olot, desembre de 1999.

107. "Un intent no reeixit de fundació per part de Ramon Berenguer IV d'un monestir benedictí a Cèrvoles (les Garrigues) l'any 1157" a *II Trobada d'Esudiosos de la comarca de les Garrigues* (Tarrés, 2000), pàgs. 27-36.

108. "Els templers catalans, propietaris d'esclaus" a *Actes del Col·loqui Internacional. De l'esclavitud a la llibertat. Esclaus i lliberts a l'Edat Mitjana* (Barcelona, 2000), pàgs. 309-324

109. "L'Arxiu Nacional de Catalunya i els lligalls que hi manquen" a *Presència. El Punt*, núm. 1489 (Girona, 2000), pàg. 19.
110. "El sistema d'arxius de Catalunya" a *Taula Rodona sobre Sistemes Arxivístics. Generalitat Valenciana*, València, 14 de juny de 2000, pàgs. 23-54.
111. "Agustí Duran i Sanpere, arxiver" a *Revista de Catalunya*, 156, Barcelona, novembre de 2000, pàgs. 9-16.
112. "Fluvià, Atoni de", *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*. Editorial Claret, volum II D-O (Barcelona, 2000), pàg. 184.
113. "Guimerà i d'Abella, Guillem de", *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, Editorial Claret, volum II D-O (Barcelona, 2000), pàgs. 338-339.
114. "Montesa", *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, Editorial Claret, volum II D-O (Barcelona, 2000), pàgs. 661-662.
115. "Mont-rodon, Guillem de", *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, Editorial Claret, volum II D-O (Barcelona, 2000), pàg. 669.
116. Pròleg a Antoni CARRERES i Jordi ROCA, *L'Espluga de Francolí*, l'Espluga de Francolí, 2000.
117. Pròleg a Maria VILAR BONET, *Els béns del Temple a la Corona d'Aragó en suprimir-se l'orde (1300-1319)*, Fundació Noguera (Barcelona, 2000).
118. Pròleg a Joaquim ALBAREDA, *Dietari del Convent de Santa Caterina i les Memòries d'Honorat de Pallegà* (Barcelona, 2001).
119. "La recuperació del patrimoni documental català a l'exterior, tasca preferent d'Albert Manent. Una visió des de l'Arxiu Nacional de Catalunya" a *Records d'ahir i d'avui. Homenatge a Albert Manent i Segimon amb motiu dels 70 anys* (Montserrat, 2001), pàgs. 112-114.
120. "El fons documental de la Generalitat a Artea" a *Butlletí Informatiu de l'Associació d'Arxivers de Catalunya*, 59 (Barcelona, gener-febrer de 2001), pàgs. 1-2.
121. "Sacosta, Pere Ramon", *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, Editorial Claret, volum III P-Z (Barcelona, 2001), pàg. 309.
122. "Saguàrdia, Ramon de", *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, Editorial Claret, volum III P-Z (Barcelona, 2001), pàgs. 316-317.
123. "Sant Jaume", *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, Editorial Claret, volum III P-Z (Barcelona, 2001), pàgs. 362-363.
124. "Sant Jordi d'Alfama", *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, Editorial Claret, volum III P-Z (Barcelona, 2001), pàg. 367.
125. "Sant Magí de Brufaganya", *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, Editorial Claret, volum III P-Z (Barcelona, 2001), pàgs. 371-372.

126. "Serra, la", *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, Editorial Claret, volum III P-Z (Barcelona, 2001), pàg. 431.
127. "Tallat, el", *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, Editorial Claret, volum III P-Z (Barcelona, 2001), pàgs. 494-495.
128. "Templers", *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, Editorial Claret, volum III P-Z (Barcelona, 2001), pàgs. 521-525.
129. "Torroja, Arnau de", *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, Editorial Claret, volum III P-Z (Barcelona, 2001), pàgs. 565-567.
130. *La defensa dels templers catalans*, Pagès Editors (Lleida, 2002).
131. *Precedents i orígens del monestir de Santa Maria de Vallbona (1154-1185)*, Pagès Editors (Lleida, 2002).
132. *La colonització de la Conca de Barberà després de la conquesta feudal. El cas de Vimbodí (1149-1151-1200)*, Cossetània Edicions, Montblanc, 2002.
133. *El Llibre Verd del pare Jaume Pasqual. Primera història del monestir de Vallbona*, Fundació Noguera, Pagès Editors (Lleida, 2002).
134. Pròleg a *Els fons de la Generalitat de Catalunya (segona República i Exili). 1. Fons salvaguardats pel Partit Nacionalista Basc (1936-1940)*, Departament de Cultura (Barcelona, 2002), pàgs. 11-12.
135. Pròleg a DD.AA., *La Butlla de Silvestre II al Monestir de Sant Cugat. Commemoració del Mil·lenari (1002-2002)*, Ajuntament de Sant Cugat (Sant Cugat del Vallès, 2002).
136. "Armes, queviures i bestiar d'algunes comandes del Temple a Catalunya, Aragó i València segons uns inventaris de 1289 (primera part)" a *Sacra Militia. Revista di Storia degli Ordini Militari*, Anno III. Name edizioni (Gènova, 2002), pàgs. 47-88.
137. Presentació a *Guia del fons Generalitat de Catalunya (Segona República). 1931-1939*, Departament de Cultura (Barcelona, 2003), pàgs. 7-8.
138. "Arxiu Nacional de Catalunya (ANC)", Antoni SIMON I TARRÉS (dir.), *Diccionari d'Historiografia Catalana*, Enciclopèdia Catalana (Barcelona, 2003), pàgs. 144-147.
139. "Jaume Safont", Antoni SIMON I TARRÉS (dir.), *Diccionari d'Historiografia Catalana*, Enciclopèdia Catalana (Barcelona, 2003), pàgs. 1046-1047.
140. "Gabriel Turell (o Torell)", Antoni SIMON I TARRÉS (dir.), *Diccionari d'Historiografia Catalana*, Enciclopèdia Catalana (Barcelona, 2003), pàg. 1144-1145.
141. Pròleg a *El fons del Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC). 1. Guerra Civil, exili i clandestinitat (1936-1977)*, Departament de Cultura (Barcelona, 2003), pàg.

142. "Guimerà i Abella, Guillem de", *Història de la Generalitat de Catalunya i els seus presidents 1714-2003*, Enciclopèdia Catalana, vol. I (Barcelona, 2003), pàgs. 76-80.

143. "Montsuar, Manuel de", *Història de la Generalitat de Catalunya i els seus presidents 1714-2003*, Enciclopèdia Catalana, vol. I (Barcelona, 2003), pàgs. 189-191.

144. "Delgado, Miquel", *Història de la Generalitat de Catalunya i els seus presidents 1714-2003*, Enciclopèdia Catalana, vol. I (Barcelona, 2003), pàgs. 212-214.

145. "Payo Coello, Joan", *Història de la Generalitat de Catalunya i els seus presidents 1714-2003*, Enciclopèdia Catalana, vol. I (Barcelona, 2003), pàgs. 226-229.

146. Presentació de la conferència "Ètica o consciència social. La sanitat en l'obra d'Enric Prat de la Riba, pel doc. Oriol Casassas i Simó" a *Annals*, 10 (Barcelona, 2004), pàgs. 3 (523), 6 (526).

147. *Nadala 2004*, Fundació Lluís Carulla (coordinació dels treballs).

148. "Arxiu Nacional de Catalunya (ANC)", *Enciclopèdia de Barcelona*, Enciclopèdia Catalana (Barcelona, 2005), volum I, pàgs. 94-95.

149. "L'orde del Temple a Catalunya", a *L'orde del Temple, entre la guerra i la pau*, Àngels CASANOVAS i Jordi ROVIRA (eds.), Rafael Dalmau Editor, Barcelona, 2005, pàgs. 7-34; versió espanyola: "La orden del Temple en Catalunya", *La orden del Temple, entre la guerra y la paz*, Àngels CASANOVAS i Jordi ROVIRA (eds.), Saragossa, 2006, pàgs. 7-36.

150. "La orden del Temple en Catalunya", *Las órdenes militares: un puntal de la historia de occidente*, Monografías Universitarias, Cátedra Internacional Alfonso VIII, Sòria, 2006, pàgs. 33-72.

SUMARI

Introducció	13
1. Estat de la qüestió. Historiografia	14
2. Origen i família	17
2.1. Els avantpassats: els pares i els avis	17
2.1.1. L'avi: Ecard Miró	18
2.1.2. Els pares: Bernat Ecard de Torroja i Valença....	20
2.2. Els germans	22
2.2.1. Ramon I de Torroja: l'hereu	22
2.2.2. Els germans eclesiàstics	24
2.2.2.1. Guillem de Torroja, bisbe de Barcelona (1144-1171) i arquebisbe de Tarragona (1171-1174)	24
2.2.2.2. Pere de Torroja, abat de Vilabertran (1147-1152) i bisbe de Saragossa (1152-1164)	27
2.2.3. Berenguer de Torroja († 1160, Barcelona)	27
3. Arnau de Torroja: els primers anys a Solsona. De cavaller a frare templer (1118/1120?-1162)	32
3.1. L'entorn de Solsona (1118/1120?-1148)	32
3.2. Formació dins l'entorn curialesc i militar de Ramon Berenguer IV (1148-1162)	34
3.3. Participació en la campanya de conquesta de Tortosa (1148)	35
3.4. Participació a la campanya de conquesta de Lleida (1149)	38

3.5.	Els ideals religiosos del cavaller Arnau de Torroja.....	39
3.5.1.	Arnau de Torroja, primer benefactor noble del monestir de Poblet.....	39
3.5.2.	Predilecció inicial del cavaller Arnau de Torroja vers els templers: les seves primeres donacions a l'orde	41
4.	Arnau de Torroja, frare templer (1162-1166)	42
4.1.	L'ingrés d'Arnau de Torroja al convent de Gardeny (desembre de 1162).....	42
4.2.	Fra Arnau de Torroja, membre destacat de la comunitat de Gardeny (1162-1166).....	46
5.	Fra Arnau de Torroja, mestre provincial català de l'orde del Temple (1166-1181)	49
5.1.	L'elecció/nomenament de fra Arnau de Torroja com a mestre provincial	49
5.2.	El primer viatge de fra Arnau a Jerusalem (hivern-primavera de 1165-tardor de 1166).....	50
5.3.	La província de "Provença i certes parts d'Hispania" i el seu àmbit territorial	52
6.	L'activitat de fra Arnau de Torroja com a mestre provincial.	54
6.1.	Visites a les comandes de la província	55
6.1.1.	Comitiva	58
6.1.2.	L'acceptació de nous membres i donats de l'orde	59
6.1.3.	Adquisició de patrimoni	61
6.2.	Creació de noves comandes	62
6.3.	Nomenament de comanadors.....	64
6.4.	Celebració de capítols provincials	65
6.5.	Les confirmacions de privilegis en favor de l'orde del Temple a la província catalanoprovençal.....	68
6.5.1.	Confirmació de privilegis i donacions de castells per Alfons I	68

6.5.2.	Les confirmacions dels privilegis comtals per la Santa Seu	71
6.6.	Les relacions amb el convent central	74
6.7.	Les relacions amb el poder	76
6.7.1.	Les relacions de fra Arnau de Torroja amb la monarquia	76
6.7.1.1.	Préstecs a Alfons I	76
6.7.1.2.	Presència i assistència a actes polítics d'especial relleu	81
6.7.2.	Relacions amb l'Església	87
6.7.2.1.	L'arquebisbe de Tarragona	88
6.7.2.2.	Els altres prelats	93
6.7.2.3.	Els altres ordes religiosos	97
6.8.	Les relacions amb la pròpia família: fra Arnau de Torroja, home de confiança del seu germà Berenguer i del seu nebot Guillem d'Alcarràs	98
6.9.	Participació de fra Arnau de Torroja en l'arranjament de conflictes	103
7.	Fra Arnau de Torroja, mestre major de l'orde del Temple (1181-1184)	104
7.1.	La mort del novè mestre major de l'orde del Temple, Ot de Saint-Amand (<i>ca.</i> 1171-1179)	104
7.2.	El tercer viatge a Jerusalem (primavera-estiu? de 1181)	105
7.2.1.	Els acompanyants	107
7.3.	L'elecció de mestre major del Temple	110
7.4.	Repercussió a Catalunya de la notícia de l'elecció d'Arnau de Torroja com a mestre major del Temple ...	111
8.	L'activitat de fra Arnau de Torroja com a mestre major del Temple	112
8.1.	El regne de Jerusalem a l'arribada de fra Arnau de Torroja	112
8.2.	La missió dels templers a Terra Santa	112

8.3. Saladí, el flagell de Terra Santa.....	115
8.4. El mestrat de fra Arnau: principals fets	118
8.5. Lluites pel poder dins del regne de Jerusalem.....	123
8.6. Viatge a Europa i mort de fra Arnau.....	126
Epíleg.....	129
Discurs de contestació per Mn. Antoni Pladevall i Font.....	131
Bibliografia de Josep Maria Sans i Travé (1973-2006)	141